

Gouden Appelen in Zilveren Gebeelde Schalen

Diverse Brieven

Deel 2

Brieven van

Dr. H. F. Kohlbrugge

in Leven Predikant van de

Nederlandsch Gereformeerde Gemeente
te Elberfeld

Stichting de Gihonbron
Middelburg
2010
Nieuwe versie 2020

INHOUD

1. Johannes Wichelhaus, over aanvechting
2. Johannes Wichelhaus, pastoraal advies
3. Johannes Wichelhaus, vóór zijn sterven
4. Pastoraat bij een stervende
5. Brief aan een Zwitserse predikant over de preekvoorbereiding (ongedateerd)
- 6 Brief van D. K. te D. aan Kohlbrugge
7. Brief van Kohlbrugge aan D. K. te D.
- 8 Een jonge dame
- 9 De heer en mevrouw Bossevain
10. Onbekend persoon; tegen de afscheiding, *maar niet tegen afgescheidenen*
11. W. B. Barbe; over inwoning van de Heilige Geest
12. Aan Drost; over de bekering en het Beeld Gods
13. De heiligmaking door Kohlbrugge in het juiste licht geplaatst.
14. Kohlbrugge's visie over de wettische heiligmaking bij Reformatoren en oude Theologen
15. Bedankbrief voor het beroep naar de Hervormde Gemeente te Zoutelande

PART II

10 brieven aan **MATTHIJS WESTENDORP**

H.F. Kohlbrugge. IN ZIJN BEELD

BIJLAGE 1

1. **Brief van H. van Heumen aan ds. B. Moorrees.**
2. **Ds. B. Moorrees aan de heer H. van Heumen.**

BIJLAGE 2

1. **Van Kohlbrugge aan freule U.P. van Verschuer.**
2. **Van Kohlbrugge aan freule U.P. van Verschuer.**
3. **Van freule U.P. van Verschuer aan dr. Kohlbrugge.**

4. Kohlbrugge aan freule U.P. van Verschuer.
5. Kohlbrugge aan U.P. van Verschuer.
6. Aan de jonge heer T.D. Kohlbrugge, aan boord [van] de Maasstroom, kapitein P.I. Schuijl te Hellevoetsluis.

Dr. H.F. Kohlbrugge:

Kohlbrugge als prediker en pastor in zijn brieven, bijeengebracht door Ds. J.K. Vlasblom

Vier brieven aan Willem de Clercq

1. Utrecht, 7 november 1840
2. Utr[echt], 3 Febr[uari] 1841
3. Utr[echt] 2 April 1841 [OVER VACCINATIE]
4. Utr[echt], 7 April 1843

TWAALF TWAALFTALLEN LEERREDENEN, deel 1 Blz. 100
AANHANGSEL OVER LEERREDE Romeinen 7: 14.

Bron: **Brieff von Dr. Theol. H.F. Kohlbrugge, Pastor van de Niederländisch-reformierten Gemeinde zu Elberfeld, an Johannes Wichelhaus, Professor zu Halle an van de Saale, im de Jahren 18431857, herausgegeben von J.J. Langen, Elberfeld 1911, no 6467 en 7173 (vertaald door A. de Reuver).**

Twee brieven van een groot aantal volgen hieronder.

1. Aan Johannes Wichelhaus

Mijn beste Johannes!

Hartelijk dank voor al je liefdevolle en trouwe berichten, mededelingen van allerlei aard en ook voor je zorgen over ons.

Laat het lijden waarover je mij schrijft je niet te zéér aanvechten. De duistere macht is nergens anders op uit dan dat je het geloof er áán zal geven. Daarom bekladt die ons met zijn speeksel en venijn. Je kent 2 Korinthe 12, de verzen 8 en 9: 'Mijn kracht wordt in zwakheid volbracht'. Hoe minder je de aanvallen zelf afweert, hoe minder macht de aanvechting heeft. Bedenk verder maar dat de aanvechting (voor een christen) tot de gewone gang van zaken behoort, net zoals iemand een verkoudheid of zoiets oploopt, of duizeligheid in zijn hoofd, kiespijn en dergelijke. Die aanvechtingen kunnen ons ten slotte zover brengen dat we maar besluiten om een streep te halen door het geloof dat we een genadige God in de hemel hebben door Jezus Christus, onze lieve Heere. Maar: 'Aanvechting leert op het Woord acht te slaan'! En nadat je door God vertroost zal zijn, zal je des te meer in staat zijn aangevochten mensen te troosten. Houd slechts in gedachten Jezus Christus, de uit de doden opgewekte, en vergeet het parool 'nochtans' niet.

Nijd en afgunst zullen ook wèl wijken en zich koest houden, als wij door allerlei stoten en aanvallen hebben geleerd een kras door onze eigen naam te halen, zodat alleen de naam van God verhoogd en verheerlijkt zal worden. Het Lam alleen is lof en eer waard. Dat zal mijn gelukkigste dag zijn, als ik iemand hoor die mij in onverschrokkenheid tegen al die Goliaths van louter menselijke gerechtigheid, boven het hoofd gegroeid is en die nog stoutmoediger Gods gerechtigheid verhoogt dan ik het zo veel mogelijk heb gedaan en nog doe, zonder hierbij mezelf iets aan te meten. Het is wèl om het even wie het doet, als het maar gedaan wordt!

Ik heb je preek over 'Gij zult Mij heilig zijn. Want Ik, de Heere, ben heilig' gelezen. Alles wat je de gemeente hebt voorgehouden is waarheid. De tekst is ook uitgelegd naar de mening van de Geest. Maar de reden dat degene die iets dieper groef, een leemte bespeurde die niet werd opgevuld, is hierin gelegen dat de grond van je preek was: *dat zijn wij en zo doen wij het*, terwijl de grond had moeten zijn: *zo is God, zo doet Hij het!* De genade van Jezus Christus en de liefde van God moeten de grond en bodem van iedere preek zijn, en wat wij zijn en doen, moet daar tegenaan gehouden worden, zodat de genade des te meer gaat schitteren, precies zoals men een afbeelding maakt en dan een flinke schaduwpartij aanbrengt als achtergrond, zodat de afbeelding des te fraaiër naar voren springt. Maar: *docendo discimus* [door te leren leren we]. Denk toch in geen geval: 'Had ik het maar beter gedaan!' Laten we vandaag en morgen vergeten wat achter ons ligt.

A propos, zie je echt geen mogelijkheden om te trouwen? Is er dan geen jonge vrouw die jou gelukkig zou kunnen maken? Heb je er niet één in gedachten? Hoeveel geld heeft men in Halle voor een huishouding nodig, en hoeveel heb je daarvoor ter beschikking? 1 Korinthe 7: 9!

Moedig voorwaarts, en de genade bevolen, met onze hartelijkste groeten!

Dein dich liebender (Je toegenegen)
H.F. Kohlbrugge.

Elberfeld, 23 oktober 1848.

Na een lang naschrift met allerlei bijzonderheden sluit Kohlbrugge:

Und nun, mein lieber Joannes, dem Gott aller gnade befohlen! Wir denken täglich an Euch!

2. Beste en dierbare Johannes!

Ik begrijp wèl wat je ermee bedoelt, als je schrijft dat je door veel worstelingen heen een theoloog geworden bent. Maar toch, laat je hemd het niet weten dat jij je voor een theoloog houdt. Je zou er anders al te zeer door worden geplaagd, en je wordt er al door geplaagd. Hoeveel is er dat wij niet weten! De Heere te kennen, dát geeft rust en maakt tevreden met de wegen van de Heere. Ook wanneer we veel weten, moeten we toch nog, wil het tenminste van de Heere zijn, de aard en manier aanleren om het andere bij te brengen. Daarvoor moeten we in de diepte vernederd worden. Ijdelheid van de ijdelheden! Alles is ijdel!

De drie dagen voor het kerstfeest was ik ziek en lag ik bijna de hele dag te dommelen op mijn canapé. Aan schrijven viel niet te denken. Ik kon nog geen twee zinnen bij elkaar krijgen. Wat een last bezwaarde me! Preken, avondmaal houden en weer twee dagen achtereen preken, en dan niet te weten wát en niets te hebben! Alles was me toegesloten. Ik lag zonder gevoel, als dood. 's Zaterdagmiddags zei ik: 'Geef me alleen een beetje van Uw genade te proeven, dat ik het met mijn broeders kan delen'. En nog vandaag weet de hele gemeente en ook ikzelf te vertellen van de overvloed waarmee zovelen en ook ik gedurende de feestdagen, op 31 december en op 1 januari zijn overgoten. Wat hielp me toen al mijn weten, al mijn kennis? Was ik geen erbarmelijk theoloog? Met niets kon ik mezelf helpen!

Vorige week vrijdag wilde ik een preek schrijven over een tekst die ik anders half slapend meende te kunnen uitleggen. Allerlei gedachten vliegen er door mijn hoofd. Maar er wil niets uit mijn pen komen. Ik leg me korzelig op de canapé neer en val in slaap. 's Avonds om half zes, na mijn wandeling, komt me Psalm 119: 17 in gedachten: 'Doe wèl aan Uw knecht, opdat ik mag leven en uw Woord beware'.

Het stroomt me tegemoet en voor negen uur is bijna de hele preek geschreven! 's Zondagmiddags komen vier zielen toevallig bij elkaar, hadden al vier in diepe nood gezeten, wisten van elkaar niets af en al vier zijn ze uit de nood geholpen en juichen erover dat de Heere zo goedertieren is.

Waarom schrijf ik dit? Spreuken 30: 24, Job 38: 3 (over de ontoereikendheid van het menselijk vernuft). Hoe veel heb ik gelezen, met hoeveel toewijding gestudeerd, en ik ga er nog steeds mee door. Ik heb veel gezien, heel veel, maar als het erop aankomt heb ik niets en zie ik niets. Hoe vaak zit ik op mijn kamer te huilen dat ik zo'n erbarmelijke dienaar ben en dat ik zo onwetend ben.

Je hebt me in Utrecht gekend, mijn beste Johannes! Ik weet van de belangrijke post die je inneemt. Maar houd op, jezelf iets aan te matigen. Simeon moet een bekwame theoloog geweest zijn, maar hij zat als een eenvoudige en onbekende man in zijn kamertje. Hij moet het ervaren hebben wat het betekent: 'Deze is gezet tot een val en opstanding van velen in Israël en tot een teken dat weersproken wordt.' De hoofdzaak van al hetgeen de profeten hebben

gesproken wordt nu al achttien eeuwen lang door de wijde wereld uitgedragen. Wat doet het ertoe dat de mensen er niet voor willen buigen? Laten wij zelf maar buigen voor God! Als wij andere bekeren willen vergeten we vaak dat we onszelf van allerlei misstand te bekeren hebben, allereerst van de mening dat wij iets zijn, iets konden en iets wisten. Als wij andere bekeren moeten, zullen we er wèl achter komen dat wijzelf God het allermeest in de weg staan om ze te bekeren.

Wat had Gideon nu ter beschikking toen de Heere zich tot hem keerde en zei: 'Ga heen in deze uw kracht' (Richt. 6: 14)? Is dan de fakkel in de lege kruik onze theologie en onze wapenrusting, Of: de Heilige Geest?

De genade zij met je, mijn beste, beste broeder!

Je Kohlbrugge.

Elberfeld, 24 januari 1849.

Duits: Die Gnade mit Euch, meine lieber, meine lieber Bruder!

Overgenomen uit: *Kohlbrugge als prediker en pastor in zijn brieven, deel 1 en 2, door Ds. J. K. Vlasblom. Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer, 1998*

Kerstbrief aan Johannes Wichelhaus bij diens ernstige ziekte (Elberfeld, 22 december 1857)

Johannes Wichelhaus jr. werd op 13 januari 1819 geboren te Mettmann bij Solingen als de oudste zoon van ds. Johannes Wichelhaus sr. en Wilhelmine von der Heydt. Als jong student las hij reeds met aandacht de preken van Kohlbrugge die hij aantrof in de bibliotheek van zijn vader. Hij studeerde theologie aan de universiteiten van Bonn en Berlijn en verwierf op 17 oktober 1846 het licentiaat in de theologie aan de universiteit van Halle a.d. Saale, waar hij vervolgens als privaattoecent optrad met een kleine kring van studenten om zich heen. Op 4 februari 1854 werd hij aldaar benoemd tot buitengewoon hoogleraar.

In 1842 maakte Johannes Wichelhaus persoonlijk kennis met Dr. Kohlbrugge, toen hij, na voor zijn gezondheid enige tijd in Scheveningen te hebben vertoefd, op zijn terugreis Kohlbrugge in Utrecht een bezoek bracht. Vanaf die tijd was er sprake van een bijzondere vriendschapsband tussen deze beiden, die tot uiting kwam in een geregelde correspondentie. Dr. Kohlbrugge beschouwde Johannes Wichelhaus als 'zijn Timotheüs'.

In de nazomer van 1855 trad Wichelhaus in het huwelijk met Pauline Seyler (1815-1875). Dit huwelijk heeft niet lang mogen duren. Wichelhaus tobde reeds vele jaren met een zwakke gezondheid. Tegen het einde van het jaar 1857 namen zijn klachten weer toe. Zijn bezorgde echtgenote deelde daarop in een brief van 20 december 1857 aan Kohlbrugge mee dat haar man ernstig ziek was geworden. Zij ving haar brief aan 'met het dringende verzoek hem toch met enkele regels van uw geliefde hand te verblijden, aangezien u hem persoonlijk niet kunt bezoeken.'

Daarbij vroeg zij tevens aan Kohlbrugge als 'teurer Herr Pastor' om zijn voorbede voor 'mijn arme, zieke Johannes.' Laatstgenoemde leed aan voortdurende hoofdpijn, nerveuze spanningen en slapeloze nachten. De behandelende arts stond machteloos en beschouwde 'die Grippe' als de hoofdoorzaak van Wichelhaus' klachten. Dr. Kohlbrugge schreef daarop de hierna volgende brief op 22 december 1857, dus heel kort vóór het kerstfeest. Deze brief 'bevat iets profetisch en laat een heilige Kerstjubel horen over het ziekbed, dat weldra een

sterfbed zou worden.'

Nog maar 39 jaar oud overleed Johannes Wichelhaus op 14 februari 1858 en werd vijf dagen later op het kerkhof van de Niederländisch-Reformierte Gemeinde te Elberfeld begraven.

Dr. Kohlbrugge typeerde Johannes Wichelhaus daarbij als 'een in de ware zin professor in de theologie, die geen mensenleer, maar Gods Woord had verkondigd.'

3. Johannes Wichelhaus

Salvator noster dilectissimus hodie natus est, – gaudeamus! Neque enim fas est, locum esse tristitiae, ubi natalis est vitae, quae consumpto mortalitatis timore nobis ingerit de promissa aeternitate laetitiam. 'Onze zeer geliefde Verlosser is heden geboren; laten wij ons verblijden! Want het is niet juist, aan de droefheid de vrije teugel te laten, waar de geboortedag van het leven is, dat ons, nadat het de vrees voor het sterfelijk-zijn heeft weggenomen, blijdschap schenkt over de beloofde eeuwigheid.' Zo schrijft Paus Leo, mijn dierbare Johannes, mijn dierbare Pauline! Toen heeft hij beslist niet de "Gerippe"¹ gehad. "Griep" - 't kan zijn! 't Is alsof de dood als een geraamte de mens overvalt. Ik heb hiervan iets ondervonden, vooral in de nacht van donderdag op vrijdag. Vreselijk! Een lange nacht! En wat een warboel in mijn hoofd! Volop slapeloosheid. Zondagmorgen kostte het moeite om in de preek twee gedachtenstenen op elkaar te brengen. Gelukkig heeft niemand het gemerkt, ook niet eens aan mijn stem, hoe ellendig ik er naar het lichaam aan toe was. En toch, en nochtans! onze Verlosser is geboren, laten wij allen ons hierover verblijden! Looft de Heere van de hemel! Looft Hem in den hoge! Geloofd worde de Heere van de hemel, en Hij wonde gezien op de aarde! De herders geloofden de engelen, laten wij de heilige drie, die getuigen in de hemel, geloven en al de profeten met al de apostelen! Het is alles waar en zeker, wat zij getuigd hebben, maar God worde geheiligd en gebillijkt in al Zijn wegen, want vlees is vlees maar Geest Geest, en Gods gerechtigheid gaat boven alle hemelen uit. De Getuige in de wolken liegt niet. Geld is slijk, dat zich hierop verlaten en hierdoor verlaten worden degenen, die zich hierop verlaten hebben. Onze hulp staat in de naam van Hem, die in armoede geboren werd, opdat wij door Hem rijk zouden Zijn aan hemelse goederen en ook voor dit lichaam alles voldoende zouden hebben. Alles is Christus voor ons! De hoeksteen is Hij voor ons, opdat wij op Hem zouden worden gebouwd; zwakheid is Hij voor ons, opdat Hij de kracht van ons leven zou zijn. In doeken lag Hij voor ons, opdat Hij ons van de banden des doods zou bevrijden. In smarten hing Hij daar voor ons, opdat Hij in onze smarten ons enig geneesmiddel zou zijn. Hij is waarlijk een geneesmiddel in alle ellende en de enige Toevlucht in verzoeking! Omdat Hij dat is, tot Hem de toevlucht genomen!

Laten wij belijden dat wij niet eens zijn als de os en ezel (Jes. 1), opdat wij tenminste zulk een os en ezel worden, die de kribbe van hun Heer, van hun Jezus kennen, die al onze ziekten, smarten en verschrikkingen op zich nam opdat wij in Hem gezond zouden zijn, gezond in het geloof en alle geestelijk verstand, en onze harten in de grootste smarten in Hem gerust zouden blijven en Hij onze psalm en ons loflied zou zijn in nacht en tegenspoed.

Of wij drijven, of wij zinken,

Zoo Zijn eer maar uit mag blinken!

Dat is een gang van Nazareth naar Bethlehem! In de beschrijvingslijst ingeschreven te worden en niets te bezitten! Verblijdt u! Zo worden uw namen geschreven in het boek der levenden.

¹ Letterlijk vertaald: het geraamte; Dr. Kohlbrugge schijnt met deze uitspraak van Paus Leo zeer ingenomen te zijn!

Maar er is niemand, die ons kent! Geen plaats! Geen toevlucht tot deze of gene! Geen geld! Schamele doeken! Waar moet dat heen? Bezit ik dan leven, als ik geen leven bezit') Geloof, als ik niet meer weet, wat waarheid is? Moed en kracht, als mijn lichamelijke toestand en bovendien de hel mij drukken als een drukkende last?

O, Maria en Jozef zagen een Kindeke, daarbij een os en ezel misschien, een kribbe, wat hooi en doeken bij het matte schijnsel van een lampje in de nacht. Zij, juist zij horen niets van het "Ere zij God in den hoge!" "In mensen een welbehagen!" Voor de hemelse lijfwacht is de stal te klein, niet voor de Leidsman der zaligheid. De hemel is er wel en boven ons geopend, ook al roept de afgrond der hel tot de afgrond der hel: "Nu moet Hij sterven!"

Het vaandel draagt onze Vaandeldrager en Morgenster vóór ons uit, schijnend in het bloed en in onze striemen. De veldtekenen zijn het kruis en de kribbe.

En nu, Johannes, voorwaarts met het kruis en de griep! Den overwinnaar de kroon! Let niet op hetgeen je ziet, hetgeen je bij geruchte verneemt, hetgeen je voelt en lijdt, maar zie, dat je verlost wordt. Wij christenen verdrinken, als niet de hoop ons de hand onder de kin houdt. En wees hiermee van ons van harte gegroet. Laten wij niet bezorgd zijn over de dag van morgen. Morgen zal Christus niet dood of zwak zijn, en heden is Hij sterk in Zijn zwakken. *Hij leeft, ja Hij leeft; als de palmboom groent Hij!*

Euer im Herrn, Kohlbrugge
Elberfeld, 22 december 1857

4. Pastoraat bij een stervende

Elberfeld, 21 October 1873.

Lieve dierbare Mevrouw!

...Voorleden week werd ik gedrongen eene jonge vrouw op te zoeken, die aan de tering lag. Op mijne vraag of zij nog een wens had, zeide zij: "Ja! Naar eene meerdere verzekering der vergeving mijner zonden!" Daarop liet ik eenen Bijbel komen, sloeg op 1 Johannes 2 vs. 12, liet haar lezen, lei toen de open Bijbel op haar bed, lei toen hare dorre hand op die plaats, en zei: "Daarop sterf!"

De jonge vrouw kreeg een schok, zonk in elkander, een stroom van dankbare tranen en ik was weg. Zij is gisteren zalig ingegaan, na eerst heel nuchteren haren man gezegd te hebben: "Ik ben nu eens Anderen", en dan hem op het hart gebonden te hebben, dat en hoe hij des Heeren weg zou gaan en voor de kinderen zorgen...

Uw liefhebbende vriend, H.F. Kohlbrugge.

5. Brief aan een Zwitserse predikant over de preekvoorbereiding (ongedateerd)

Onder de titel 'Wat is de beste methode om te preken?' publiceerde Dr. J.C.S. Locher in 1934 in het Kerkblaadje een brief van Dr. H.F. Kohlbrugge, waarin deze aan een leerling, die predikant was in Zwitserland, antwoord gaf op diens vraag 'wat de beste methode is om te preken.'

Dr. Locher tekende daarbij aan: 'Ook van de niet-predikanten onder onze lezers veronderstellen we, dat ze met hunne predikanten meeleven en kennis nemen van de wijze waarop de goede prediking tot stand komt, dat het niet een aangeleerd ambacht is.

Ds. D. van Heyst publiceerde deze brief in 1950 in een nieuwe vertaling in het Kerkblaadje onder dezelfde titel 'Wat is de beste methode om te preken?' Hij stelde in zijn inleidend woord: 'Toen ik dezer dagen de brief nog eens doorlas, kwam hij mij zowel voor de predikanten onder onze lezers als voor de niet-predikanten zó belangrijk voor, dat ik besloot, hem hier door te geven. Het is ongetwijfeld een schrijven van actueel belang.'

Aan deze brief wordt thans voor het eerst een vertaling toegevoegd van het uitvoerige Latijnse citaat, waarmee Dr. Kohlbrugge destijds zijn brief besloot.

De brief luidt:

Ik wil er mij eindelijk toe zetten, u, mijn waarde Tsch[anter], antwoord te doen toekomen op uw hartelijk en hart-en-zielverkwikkend schrijven. Gave God, dat ik van mond tot mond met u spreken kon; want ik heb u zeer lief gekregen, nadat u mij Gods wegen met u hebt medegedeeld.

Ter zake. U waagt mij, wat de beste methode is om te preken. Pectus est quod disertum facit (Het is het hart, dat welsprekend maakt). Is de prediker goed, dan ook zijn preek. Dát is een goede prediker, die voor de Heere met een oprecht hart zijn zonde en ellende belijdt, die voor Gods Woord en gebod wegzinkt, uit de diepte van zijn verlorenheid tot de Heere roept, een vermaak heeft in de Wet Gods naar de inwendige mens, maar bij de gewaarwording, dat hij tegenover de goede en geestelijke Wet Gods vleselijk is, al zijn hoop voor dit en het toekomstige leven op Jezus Christus stelt. Hebt u in de nood der ziel de Heere de gelofte gedaan: "Verlos mij, zo zal ik Uw Naam mijn broeders vertellen; in het midden der Gemeente zal ik U prijzen" (Psalm 22:22-23), zo zal de Heere u met Zijn almachtige genade en met Zijn Heilige Geest wel steeds bij het leven behouden en tot leven verwekken om deze

gelofte te houden: vrijwillig en van ganser harte zult u deze dan houden. U zult nooit vergeten, dat u ervaren hebt, dat wij nergens toe deugen en tot alles onbekwaam zijn, maar ook nooit vergeten, dat de schuld bij ons ligt, dat wij zó gesteld moesten zijn, als de Wet het eist en de genade belooft. U zult de toevlucht kennen, die er open blijft door het bloed des kruises, en de innige dank daarvoor zal u prikkelen, moedig en blij maken om getroost de wereld en de Gemeente toe te roepen: at en zó en zó is de mens - en zulk één is Jezus, Hij, mijn Liefste!

Een goede prediker zoekt noch zichzelf noch eigen roem - hij leeft niet meer, doch hetgeen hij in het vlees leeft, dat leeft hij door het geloof des Zoons van God, Die hem liefgehad en Zichzelf voor hem overgegeven heeft; ook heeft hij geen wijsheid en kracht meer, maar Christus is hem wijsheid van God, en Christus' kracht verheerlijkt zich slechts in onze zwakheid. Dat moeten wij niet in de zak hebben of uit de mouw schudden, wat wij van Godswege uit de volheid van Christus aan de mensen hebben mede te delen. Het wordt ons te rechter tijd gegeven, als wij het nodig hebben.

Bedenk vóór alle dingen slechts, dat u sterfelijke mensen vóór hebt en zelf ook een sterfelijke mens zijt, en dat u voor de Heere u te verantwoorden zult hebben, of u gesproken hebt "als de woorden Gods" (1 Petrus 4:11). Dat is geen scherts, maar een zaak van hoge ernst, anderen te leren, hoe zij tot God kunnen komen, God eren en vrezen en eindelijk zalig worden. "Ik predik niet de mensen" (Gal. 1:10). De dienstknecht van Christus predikt voor het aangezicht van Christus en Zijn heilige engelen. Maar de liefde van Christus dringt, en uit dank aan Zijn eeuwige Redder en uit eigen ervaring legt hij voor de mensen bloot, wat zij werkelijk zijn, en houdt hun voor, wat hijzelf verkregen heeft: Christus Jezus, van God en de Vader van onze Heere Jezus Christus (ons geschonken), bekering en geloof, onverdroten, zonder aanzien des persoons.

Houd u niet voor iets aparts, voor iets anders dan alle andere mensen: wandelen wij als armen en ellendigen, als de voornaamsten der zondaren, steeds Gods Wet tegen onszelf handhavend, maar met blijmoedig geloof in Hem, Die ons doorgrondt en kent en toch zó Zich over ons ontfermt - dan ademen en leven wij in de atmosfeer van vrije ontferming, zijn vlug en vrolijk bij de mensen en hebben geduld, gaan vriendelijk met de mensen om en weten aan onszelf, wat vijandschap is tegen God, wat het bedenken des vleses is, wat zonde is en hoe de genade machtiger is dan de zonde.

Hoe meer wij tegenover de mensen waar zijn, hetzij kinderen of volwassenen, hoe meer wij ons vrij bewegen, des te beter. Wie met zichzelf, maar God zoekt, leeft in Zijn vreze, en wie zichzelf kastijdt, zelf doet en dan anderen leert, wordt zeer zeker door de mensen gerespecteerd, als hij hen in ernst en liefde zó bestraft, dat hij hun tegelijkertijd voorhoudt, tot welke genade en heerlijkheid zij geroepen zijn.

Kennis van God in het aangezicht van Jezus Christus legt een goede grondslag voor een preek. Dank jegens God, lof van Zijn Naam en liefde in de Geest tot de mensen geven de gepaste woorden in. Daarbij moet het blijven en het kan geen kwaad, als wij niets weten en heel onbeholpen zijn. Denk aan de Apostelen. Die kregen de stukken brood en de vissen uit de hand van Jezus. Hij had alles gezegend; het vermenigvuldigde onder hun handen; zij behoefden het slechts uit te reiken, te distribueren onder de hongerenden.

Deze geschiedenis houd en hield ik de Heere dikwijls voer. En als ik maar eerst om genade smEEK, dan is het licht er ook. Dit moet echter bij ons uit zijn, dat wij onszelf met onze goedgeschreven of gehouden preek een compliment maken. Als het goed was, dan hebben wij het ontvangen en is het niet ons eigen werk. Als wij denken, dat het goed geschilderd is, dan haalt de Heere God er een streep door, als wij ons zouden willen verstoppen, omdat het erbarmelijk en zonder geestdrift en hartelijkheid was, dan laat de Heere iets ontkiemen. Als u

niet verder kunt, zit dan niet op de penhouder te kauwen, maar buig de knieën en spreek: 'Mijn God, ik wil preken, en ik ben de allerdomste en zie niets in Uw Woord, wees mij genadig en ontferm U over mij, omdat ik meende iets te kunnen.'

Gaat het nu door de nood heen, zodat men tot een nul wordt, dan komt spoedig Jezus erbij - en de preek is klaar. Begint men met een a, dan volgt er spoedig een b en van de b komt men weer tot de a - en het *Abba-roepen* maakt spoedig, dat men vervuld is met de Geest der vreugde. Een prediker denkt dikwijls: ik moet preken, en geeft zich moeite om een tekst te vinden en vergeet de levende Heiland. Altijd maar eerst Christus en het heil der zielen, hetgeen de Gemeente op dat ogenblik nodig heeft, dan wordt de tekst vanzelf wel gevonden. Zoveel over hetgeen het inwendig leven en de inwendige werkzaamheid vóór de Heere aangaat. -

Wat het uitwendige betreft, is het zeker, dat een prediker verzekerd moet zijn van zijn zending en daarop bedacht moet zijn. Het geschiedt óf als een ambacht óf krachtens de zending. Ik zou u de raad willen geven, de artikelen des geloofs stuk voor stuk te behandelen, of hele hoofdstukken of brieven, en steeds te bedenken, dat de gemeente uitleg van het Woord en fundering in het geloof nodig heeft. Want de kennis is doorgaans gering en het Woord moet de mensen naar recht en betamelijkheid voorgesneden worden. Men heeft dus te letten op de behoeften van ziel en verstand, alsmede ook op de wandel.

Ik ben gewoon, eerst een tekst in het Hebreeuws of in het Grieks voor mijzelf taalkundig door te nemen, verschillende vertalingen ervan te vergelijken, het verband na te gaan, dan de gelijkkluidende en overeenkomstige plaatsen en dan drie á vier degelijke commentaren op te slaan, er ook een kort uittreksel van te maken, en dan houd ik de preek vrij op de kansel, omdat ik doorgaans voor de vuist spreek. De beste uitleggers hebben zichzelf gevormd door nacht en dag de Heilige Schrift te onderzoeken, en drie dingen maken de godgeleerde: *gebed, beproeving en overdenking*, telkens herhaald. Bovendien, al naar dat ik er de tijd voor heb, lees ik dikwijls Griekse en Latijnse dichters en schrijvers - en erkend goede preken van de kerkvaders.

Moet een preek meer oratie (redevoering) dan predicatie zijn, dan kan men de volgende indeling maken: inleiding, verhaal, verdeling, bevestiging, vertroosting, slotsom. Men moet alle hulpmiddelen van ware welsprekendheid en geleerdheid immers niet versmaden. Maar hen als dienstmaagden der waarheid en niet als hefbomen beschouwen.

De Apostel Paulus betuigt, dat hij de wereldse wijsheid versmaad heeft, opdat hij het Evangelie van Christus niet tot iets ordinairs zou maken. Zijn brieven aan Timotheüs, maar in 't bijzonder die aan de Korinthiërs bevatten veel heilzame aanwijzingen voor een verkondiger der verborgenheden van het Evangelie van onze God en Zaligmaker (Rom. 15:17, 18; 1 Kor. 2:3,4; 11 Kor. 3:5, 4:2, 10:4, 5).

Hiermee wil ik voor ditmaal eindigen. U komt terug, als u nog meer vragen hebt. Wees bevolen aan de genade van Hem, Die ons beveelt, de hand in eigen boezem te steken, en zie, ze is melaats, en wederom, en zie, ze is rein.

De Heere Jezus zij met uw geest.

Van harte uw Ds. Kohlbrugge.

Zo-even sla ik iets op wat ik hieraan toevoeg:

'Ongepaste woorden en leeg gezwets mogen achterwege blijven, hoogdravende taal en ellenlange woorden, uitgedacht om ermee te pralen, mogen achterwege blijven. De methode van beoefenaars der welsprekendheid is anders dan die van leraren der kerk.

Eerstgenoemden houden van een opgesmukte redevoering alsook om bij lamplicht zowel een schitterende voordracht als applaus te verkrijgen. Maar de prediker van het Goddelijke Woord

moet een ingetogen en zuivere en ernstige wijze van spreken gebruiken en bedenken dat hij een gezant van Christus is en geen worstelaar, geen toneelspeler of profane redenaar, die haakt naar toejuiching of gezien zijn bij het publiek.

Dezen bereiken door hun spreken niets anders dan dat wie door hen geboeid worden, zeggen dat zij een fijne redevoering gehoord hebben, maar door het gesprokene noch getroffen, noch veranderd werden!

6. EEN BRIEF AAN EN VAN KOHLBRUGGE UIT 1862²

Het zal de aandachtige lezer van onderstaande brief van de Elberfeldse pastor opvallen, dat er hier en daar onvolkomenheden in stijl en interpunctie voorkomen. Dr. Kohlbrugge, die bij al drukke werkzaamheden in Zijn gemeente steeds een uitvoerige correspondentie met vrienden in binnen en buitenland, vooral in Nederland, te voeren had, bracht in snel tempo zijn brieven op papier en gunde zich gewoonlijk geen tijd om ze vóór de verzending in al rust na te lezen.

D. van Heyst

D. ... 28 October 1862

Geliefde Herder!

't Is over de toestand van mijn geliefden vader dat ik U WelEerw. deze letteren schrijf. Reeds meermalen leed hij aan buikziekten, nu weer van af Januari 11. En zoals ik het nu vaak gezien heb, is dat een afmattende, droefgeestige krankheid. Van tijd tot tijd echter heeft hij benauwdheden, en zitten hem de angsten in de buik en dan is het hem zeer bang, en niet alleen, ja, niet zo zeer naar het lichaam als naar de ziel. al moed, al geloof is weg, stikdonkerheid van rondom en dan kan hij roepen om genade en ontferming als iemand die ze nooit gekend heeft, ja, nabij de vertrouweling. De Heere hoort hem niet, zo hij meent, althans geen doorbrekend licht, geen vertroosting komt er op al zijn roepen. Hij verteert hieronder, en kwijnt weg. Hij zoekt in des Heeren woord en uw leerredenen, en verlangt toch zo vurig de zekerheid van Zijn zaligheid en dat als de Heere tot zijn ziel van vrede sprak, dan zou hij zijn lichaamslijden wèl kunnen dragen, maar nu gaat of zit hij daar troosteloos neder. En ach! wie zal een verslagen geest opbeuren? Spreekt men van leunen en steunen op 's Heeren woord en trouw, ja, de Heere is zo, en al zijn woorden Zijn waarheid, stemt hij van harte toe, maar voor mij, ach! voor mij, het is mij zo bang. Zal ik dan nog omkomen, nog verloren gaan? Zoop deze wijze is zijn gesteldheid, en U WelEerw. kunt het zelf wèl aanvullen. Nu zeggen de doctoren: ja, die benauwdheid komt uit het lichaam, en ik denk en zie het vaak ook zo.

Vader echter zegt: *ja, het mag zo zijn, maar mijn ziel moest dan toch leven, en lichtte 's Heeren vriendelijk aangezicht over mij, het zou te dragen zijn, enz.* En ik weet niet wat ik er van denken moet, en het is mij vaak bedroefd bij de gedachte, dat vader nog eens in zulk een benauwdheid, zo zonder troost, zonder licht zou bezwijken.

Lieve Dominé! kent u buikziekten? Hoe is het toch met de zaken? Zijn dan ziekten of zenuwen in staat om al zieleleven te verstikken, en een duisternis over de ziel te brengen, waarbij al vroegere genade vergeten wordt? En ik verzoek U WelEerw. vriendelijk mij eens uw gedachten over een en ander te willen ook delen, en mocht het God behagen, dat mijn arme vader kwam tot de waarachtige rust en vrede voor zijn ziel, om ook ik weet niet of het mogelijk is, in het midden van zijn benauwdheden, niet zo duister voor zijn ziel te zijn, maar ook dan rust en kalmte in zijn trouwen God te hebben. Ontvang mijn hartelijke groeten en Zegenbede,

U WelEerw. Dn. en Br. in den Heere, D. K.

² Druk en uitgave: Van het Geuzengesticht te Brielle, 1879. Tot nut van de Christelijke Kerk in Nederland uitgegeven door W.H.C. Kocken, predikant van de Ned. herv. Gemeente te Moerdijk

7. Waarde D. K.,

De doktoren hebben menselijk gelijk, en uw vader geestelijk. Ik weet niet waar de duivel zich al bepaaldelijk zet, wèl weet ik dat hij het lichaam geheel of gedeeltelijk, zowel als het gemoed en het verstand bezet. Dicht bij de Jordaan van de dood liggen veel leemputten, en wie niet bij het geloof blijft, die dringt de duivel er in. Hoevelen bezocht ik in hun krankheden, slechts enkelen gingen juichend in. Dat waren of jonge mensen, of hoogst nederige mensen, armen en eenvoudigen, die veel leden en met een kruimpje en een druppel tevreden waren, de meesten, die veel te zeggen hadden gehad, was het donker en bang, dat steeg bij enige bijna tot vertrouweling. In de laatste gevallen placht ik en pleeg tot de wenende naastbestaanden te zeggen: die sterft nog niet, zelfs als de Doktoren anders zeiden of zeggen. Het “waarom” zeg ik niet. –

Eindelijk kwamen zij op rust en zonken op de enige grond. Maar hoe ging dat er bij langs! Ja! dat nauwelijks van de Apostel Petrus, hoe waar is het! –

Als de volken van honger raasden, beval Farao: *gaat naar Jozef en wat hij u zegt, doet dat.* Luidt dat niet evenals: *Gaat naar Jezus, en wat Hij u zegt, doet dat?* De zonen Jacobs voelden een innige bangheid om naar Egypte te gaan om brood, zo schuw is de mens voor de genade. Jozef stelde zich vreemd voor hen en behandelde ze hard. Hebben wij het niet verdiend, als de Heere Jezus ook zo met ons doet, en Hij Zijn Geest, de enige Trooster inhoudt? Zij protesteerden al door: wij zijn geen verspieders, maar zij legden onbewust hun beroerd geweten bloot, als zij zeiden: de een is niet meer. Erkenntis van schuld wilde Jozef. Drie dagen werpt hij ze in de gevangenis, laat ze over aan helse benauwdheden, die kwamen niet uit de onderbuik, maar toch werd het lichaam bezocht tot een geestelijke barensnood, ververschrikkelijke weeën, om tot erkenntis te komen van volslagen doemwaardigheid en verlorenheid, dat het er uit moest met de overjaarde zonde, waarover zij meenden dat het gras gegroeid was: “dat hebben wij aan onze broeder Jozef verdiend.”

En nu, wat hebben wij aan de Heere Jezus verdiend, die zich niet schaamt ons broeders te noemen? “Gij stelt onze ongerechtigheden voor U, onze heimelijke zonden in het licht Uws aanschijns,” Psalm 90. Als Jozef dadelijk zich ontdekt had, de broeders hadden het op een lopen gezet, en waren liever van honger gestorven, dan zich nogmaals te buigen en te bukken onder huns broeders krachtige hand. Als de Heere zich hard houdt en het een man werkelijk gaat naar Klaagl. 3: 29 en 17 en 18, houdt Hij dan zich hard om te verderven? Of is het niet veel meer, opdat die man in de grond zinke voor van de Almachtige Soeveriniteit? Staat er dan niet: *toen kon Jozef zich niet meer bedwingen* (meer inhoude)? Staat er dan niet, dat ik dit in andere woorden wedergeve, wat uw vader, wat elk bestredene leze, en of daar ook al grond bij onder de voeten weg zinkt, zich toeëigen en er een “mijn” bij opschreeuwen mag, wat wèl tegen de hel in zal blijven staan: “zekerlijk, nadat ik bekeerd ben, heb ik berouw gehad, en nadat ik mezelf ben bekend gemaakt, heb ik op de heup geklopt; ik ben beschaamd, ja, ook schaamrood geworden, omdat ik de smaadheid van mijn jeugd gedragen heb. Is niet Efraïm Mij een dierbare zoon? Is hij Mij niet een troetelkind? Want sinds Ik tegen hem gesproken heb, denk Ik nog ernstiglijk aan hem; daarom rommelt mijn ingewand over hem; Ik zal Mij van Zijn zekerlijk ontfermen, spreekt de Heere.” Jeremia 31: 19 en 20.

Daar is het woord. Dat woord doet wat het zegt. Dat wachte uw vader af. God heeft hem zijn leven lang noch gelogen noch bedrogen. Maar niets verzwegen van onbeleden zonden tegen God en de naaste. Er ligt altijd zo wat in de weg, waarover wij heen sprongen met eigen polsstok, maar waarom zou God ons onschuldighoude? In de haven, als een afgebrand schip! Alles is afgetakeld. Is er wat goed te maken, wat af te breken, men doe het, en schame zich

niet, en dan de diepe zee in van vrije genade, zonder voeten, zonder gevoelde of te tasten hemel, zonder zien als dat er niets is. Bedenke uw vader de 77e Psalm. De duivel bedekt het van alle zonden reinigmakende bloed van onze Heere Jezus Christus, van de Zo ons Gods, voor de ogen, maakt zonden tot goede werken, dat wij naar spinragdraden van het onrecht grijpen, en goede werken maakt hij tot zonden, opdat wij versagen. Dat doet de Heere Jezus niet, maar Hij zegt: *wie in de Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven*. Niet eerst het bevindelijke, en geloofd, maar éérs gelooft; daar staat het Heere! Dat is uw woord: *wie de Naam van de Heere zal aanroepen, die zal zalig worden*. Dan komt er wèl troost, al is er geen troost, en licht, al is er geen licht, en de Heere geeft degenen rust, die zich aan Hem overgeven en de schepselen, ja, hun eigen weg, en om zo te spreken hun eigen zaligheid bij de volzaligheid Gods uit de hand werpen. ‘Heere Jezus! ik waag het en doe de sprong, tegen toorn en onrust in, in de ingewanden van grondeloze barmhartigheid, al is het er mij ook onder, als of de hel er over gromt dat ik het doe.’ Er is in het vlees geen vrede, geen hoop, of ze is vals. Het lichaam is dood om van de zonden wil, de Geest is leven om Christus gerechtigheid wille, die alleen voor God geldt. Christus is de vredelozen vrede, die naar vrede snakken. Christus onze hoop, de hoop van de hooploze, die verrast zullen wezen, daar zij tegen hoop zo graag mochten hopen, dat zij in eeuwige heerlijkheid door genade opgenomen zijn. Maar de ezel moest de nek gebroken worden.

Aan de wegwijzer zie ik, met de verdere weg onbekend, de weg, die ik heb in te gaan, die gingen velen voor mij. Als nu op de wegwijzer Psalm 77 of Psalm 88 of Jeremia 3 staat, is dat dan niet de weg? Heere, door de donkerheid? Men komt dan aan Jeremia 31 of Jesaja, 53 en 54. Bethlehem, Kájafas’ zaal, de kraaiende haan, Petrus’ tranen, ziet uw Koning! Ziet de mens! *Golgotha mijn God! mijn God! waarom hebt u Mij verlaten?* Het is volbracht grafrust de Heere is opgestaan. Mag ik? U zúlt. Openb. 3: 5. “Die overwint die zal bekleed worden met witte klederen, en Ik zal Zijn Naam geenszins uitdoen uit het boek des levens. Ik zal Zijn Naam belijden voor Mijn Vader en voor zijn Engelen.”

Ligt er dan niet een grond van eeuwig recht buiten ons, van God Zelf gelegd, waarop een hel en doemwaardige, zo hij alleen gelooft, voor tijd en eeuwigheid wordt vrijgesproken? Eerst die grond eens goed bezien, dan zal er wèl licht en troost komen van die genadestoel. De Heere geeft het wel, op die grond te zinken als wij vergaan met ons vleselijk bedenken: “is het voor mij?” en voor wie is het dan, als het niet voor goddelozen is?

Maar zegt men, dan moest ik er meer troost van hebben! O, eerst de waarheid Gods, en dan wacht op God. Psalm 130 staat ook op de wegwijzer. Rust in de waarheid zonder voelbare troost, geduldig liggen gebleven voor de deur van de genade. Wie zal openen zolang Hij die dicht houdt? Wie zal sluiten, gesloten houden, daar Hij zekerlijk en onverwachts en ongedacht de melaatsen opendoet? Ik heb niets, ik zie niets, ik voel niets. Welaan, de zekerheid van de zaligheid steekt ook niet in het vlees. –

Moet ik in de hel, ik heb het verdiend, maar loslaten doe ik U niet, Heere Jezus, ik ben een arm verloren gaand schaap, dat weet U wèl en beter dan ikzelf.

Wees daarmee al den worde Gods en van Zijn genade bevolen van die u in het hart heeft voor en in de Heere.

(get.) Dr. KOHLBRUGGE

Elberfeld, 31 Oct. 1862.

8. AAN EEN JONGE DAME

Elberfeld, Januari 1854

Mejuffrouw,

Gij hebt gelijk, dat ik U ken, hoewel ik U nooit zag. Ik heb mijzelve leren kennen en ook voor de Heere leren wegwerpen als een ellendig zondig en verdoemeniswaardig schepsel, daar niets geen goeds, volstrekt geen goede vrucht meer van te verwachten was. Ik heb ook de schuld van alles bij mijzelf gevonden. Ik heb geleerd, dat ik de zonde niet haatte, maar liefhad. Ik heb heilig willen worden in mijzelf en dat was mij een ernst. Ik werd al zondiger, ik zakte in mijn zondig hart en bozen zin en scheen daarin te smoren.

*“Mijn werken hadden geen gewicht,
die waren heel bedorven.
mijn vrije wil haat Gods gericht,
tot goed doen heel bestorven.
De wanhoop riep met open mond,
dat mij de dood te wachten stond
en 'k moest ter hel zinken.”*

Dat was nu niet voor mijn bekering, maar lang na mijn bekering, dat ik nog ellendiger ben geworden dan ooit tevoren. Het waren wèl mi jaren nadat ik. Christus' liefelijkheid en genade gekend had, dat mij alles weer ontzong, zodat ik als een verlaten wees was, geheel vervreemd van dat heilig, zalig leven, dat ik vóór andere van de Heere gesmaakt had, en het hielp alles ook niets, wat ik ook deed. Ik wilde ook bij God niet blijven. Want ik was te zondig, te goddeloos. - het Was maar op genade los zondigen en vermetel geloven. al stemmen in mij riepen tor “daar gaat u mee verloren, zo gij, als zulk één als u bent, nog aan enig woord van genade blijft hangen!” - Honderd malen dacht ik: Nee! eerst moet toch een leven anders worden,. eerst moet toch een hart anders slaan, omtrent God en de naaste. O, wat een voortdurend en opzettelijk zondigen tegen de klare, waarschuwendende stem van de Heere, tegen beter licht, tegen al kloppingen van het geweten en tegen al bestraffingen van hetzelfde in. O, wat had ik niet gegeven voor een oprecht hart voor een verbroken geest. Maar het was alles hard als een steen, alles maar huichelarij. En zo tot de Heere te komen, dat was te erg! Zo te geloven, met een hart zo vol van allerlei gruwelijke dingen, waarover ik telkens weer maalde, waarin ik mij, hoe ook opzuchtende, zelf graag in verstikken liet, en waarvan ik telkens weer opnieuw gevangen genomen, voortgesleept en voortgezweept werd, - en dat kon, dat mocht niet, dacht ik. O, wat heb ik mij menigmaal levende gestorven gevoeld, hoe vaak was het mij of ik levende onder een grafzerk lag, die ik moedwillig over mij gehaald had. En wat was het om mij henen duister of ik in een wildernis was en een afgrond voor mij en daar boven alles gesloten, zodat er geen gebed door kon en er was ook geen gebed. De duivelen, die mij plaagden en met mij solden naar hun goedvinden, waren er zo erg niet aan toe als ik; - en dan daarbij die levende kennis van vorige weg, vorige bevindingen! Het zilte zweet liep mij van het hoofd, als ik voor de Bijbel zat. die goedertieren Heere zoveel smaadheid te hebben aangedaan en opnieuw telkens aan te doen; - een gelach en gespot van de duivelen te zijn, moedwillig gezondigd te hebben. En dat was nog alles niets tegen de klare bewustheid van: zoals ik was te moeten geloven, hoe graag ik anderszins ook mocht willen Geen enkel mens, geen enkel boek gaf mij antwoord op de vragen: Hoe komt God in Zijn recht, hoe komt de Wet in vervulling? Hoe kom ik van mijn zonden af? Hoe raak ik mijn schulden kwijt? Hoe kom ik in goede werken?

Als u dat nu alles nagaat, dan ziet gij, dat ik U ken en zoals u zegt: “Gij weet de helft er nog niet van, hoe slecht ik ben”, dan draal ik dit om en zeg: “Dat weet u van mij ook niet, tenzij u Uzelf nagaat!”

Hebt u mijn boek gelezen over Rom. 7: 14 “Ik ben vleselijk verkocht onder de zonde”? Kent u mijn ophelderende en bevestigende wagen op de Heidelbergse catechismus? Ik zie, dat U Jesaja, 54: te nog niet klaar is. De bergen moeten wijken, de heuvelen moeten wankelen! Dat heeft de Heere gezegd en het is ons vreemd als het gebeurt. - En wanneer letten wij op de woorden: “Wees vrolijk, u onvruchtbare!”? Het is een bang uur, dat uur van heerlijke overgang, als men op de enigen Rots des heils komt te zinken Een bang uur is het en een verschrikkelijke dood als ons vroeger gekend geestelijk leven, dat toch ‘uit God was, geheel in de dood moet. Een bang uur, als wij nergens meer heen kunnen en wij als onder de aarde bedolven zijn. Zonder licht, zonder troost, zonder gevoelige medewerking van boven het woord moeten opstaan en daaraan gebonden worden, om zoals wij zijn! - dat woord te geloven en daarmee op God te zinken en Christus aan te grijpen, “komen wij er bij om, zo komen wij er bij om”! Maar wat dan? - Verloren is verloren, het kan niet erger! Als u niet aangrijpt het woord des levens, bent u dan meer gered, bent u dan minder verloren? Of de duivel of Uw hart U zegt: Daar komt u toch bedrogen mee uit, als u het zo gelooft zoals u U bevindt; - bent u er dan beter van, als u op zulke gedachten het aangrijpen laat? Is het wagen in van de Heere Jezus’ naam, is een sprong in de genade gevaarlijker als het ogenblikkelijk gevaar van de nood van de zonden? Sla eens op Jesaja, 43: 1825; id. 44: 22; id. 49 1315; id. 52: 3 en dan dat woordje “Werkelijk” hoofdstuk 53: 4! En wat zegt u op Ja. 23: 6 en bij Micha 7: 1820? Jer. 31: 34 en Ezech. 34: 31 en 16: 62, 63 en op Hoséa 2: 1322 en 14: to? Daar de Heere met ons tevreden wil zijn, zo wij met geheel afzien van onszelf en van al onze werken en van al onze vorige geestelijkheid, als naakt en van alles ontdaan, als goddeloze en die het opgegeven hebben ooit weer vroom te worden, tevreden zijn willen met Zijn Lam met hetwelk wij ons in al goede werken als onheilige bevinden naar Efése 2: te -, wat zullen wij ons daar van de duivel laten terug houden om et niet ook tevreden te zijn?

Voor de tweede maal in onze bekering omhelzen wij de Heere Jezus niet uit de Hemel, maar in onze ziel en op de diepe grond van ons verlorenheid. En daar ligt Hij nog dieper dan wij, om onzentwil, om ons uit onze diepte op te halen. Met deze waarachtige woorden heur de Heere Zelf Uw verslagen gemoed op. Hij wil U van het gestaltelijk leven af en op Zijn Woord gezonken en zo in Christus hebben. Dat u gestorven zijt aan de Wet en Zijn werk en u U, zoals u bent overgeeft aan Christus, die andere Man, bij wie de onvruchtbare meer kinderen heeft als haar tent groot is: dat is Uw weg! Dit tot dusverre. Want dat is het naaste en nodigste.

Wat nu de andere vraag aangaat, voor die nog een paar woorden. De Afscheidenen en hun kerkelijke gemeenschap (want van bijzondere personen, die nog licht hebben, spreek ik niet) stijven zichzelf onderling daarin dat zij het leven vinden in eigen hand, en de gehele kerkelijke toestand onzes lands is een toestand van een los zijn van ‘s Heeren Wet en van een prediking van een Evangelie of van een genade, waarbij alles anders ligt als u het bevindt. Want daar is geen honger en dorst naar ware waarheid en naar waarachtige gerechtigheid, zodat u op zijn best in al mogelijke slingeringen kunt komen. Maar dit is voor mij een teer punt, en zoveel te teerder, omdat land en kerk mij nacht en dag op het hart liggen en ik geloof, dat zo het Woord er maar inkwam, men nog wonderen zou zien 1 Het uitwendige staat er nog, maar er is geen Heilige Geest. Want er ligt een ban op land en kerk en er zuchten er velen onder knopen en banden van de goddeloosheid.

Nu dank ik U voor uw eenvoudig en gul schrijven en het zal mij zeer aangenaam zijn van U weer een brief te ontvangen. Vraag wat U maar voorkomt en op het hart ligt. Want ik ben blijde, dat ik uit ons land eens een arme ziel ontmoet, die zichzelf niet weet te helpen, en daar ik ook een arme kermer ben, zo zal de Heere mij wèl geven, dat het bij U aanslaat of nu of bij een andere gelegenheid... En nu, verblijd U en vrees niet: "In mensen een Welbehagen!" Uw zeer toegenegen dienaar in de Heere, K.

9. AAN DE HEER EN MEVR. BOISSEVAIN

22 Juni 1854

Zo wij niet op Christus zien, wordt ons alles zwart en als de nacht en laten wij ons van de duivel alles voorspiegelen en zonden voorhouden... Als de Heere met ons doen wilde naar enige van ons zonden en ons vergelden naar wij verdiend hebben, wierp Hij ons opeens met alles in de afgrond of Hij gaf ons geen diepe verzuchtingen om heil, om ontferming, om troost. Ach, die kwade gedachten, die wij altijd van God voeden, omdat wij niet begrijpen, dat dit leven een dood en het hier een jammerdal is! Hebben wij niet te vergeten, wat achter ons is en ons uit te strekken naar hetgeen voor ons is? Is dit niet het einde van de Heere met alles, wat Hij ons toezendt van smart en leed, dat wij niet ophouden voor dat wij geheel in Hem gevonden zijn - en Hij zo onze toevlucht en onze waarachtige, enige troost zij in leven en in sterven?

10. AAN EEN ONBEKEND PERSOON

Zonder datum

Ik vind het niet goed, dat u de rust bij mensen zoekt. Ik ben *uit beginsel tegen de afscheiding*, was er steeds tegen vanwege de valse gronden, *maar ik ben daarom niet tegen afgescheidenen*, ik geloof voorzeker, dat de Heere er ook daaronder heeft, die Hij als de Zijnen kent. Als u nu bij deze of geen voorganger van afgescheidenen datgene vindt, wat aan een bijzondere zielsbehoefte voldoet, zoals u schrijft, zo zoek er verdere voldoening. Een ieder oprechte staat en valt zijn eigen Heere en de oprechten gaat het licht op in de duisternis. In uw hoop van door het gebruik van het Heilig Avondmaal tot volle verzekering te komen van uw genadestaat, zou ge u wèl eens kunnen teleurgesteld zien De Heere is en blijft vrij in Zijn doen! Maar ik vrees, dat u in het doen of gedane werk uw rust denkt te vinden, en dat u daar blind voor zijt, dat u het daarin zoekt. Veiliger is het voor des Heeren woord te blijven zitten midden in zijn verlorenheid, met ootmoedige smekingen, ja, bang verzuchtingen en als u dan een woord vindt, waar maar een straaltje licht bij komt, dat het als in uw binnenste heet: "dat past u in uw toestand!" - alsdan zulk een woord ook voor u als waar en zeker aan te nemen, al komen er ook schreeuwers tegen op: "dat is niet voor u! dat moogt u voor u niet ge boven, niet opnemen! als u dat doet bedriegt ge u, dan bent u verloren!"

Mijn eenvoudige gedachte was daarbij steeds: Immers ben ik toch verloren - ik kan toch niet meer dan verdoemd en verloren zijn. Zo neem ik dan dat woord aan, alsof het alleen voor mij was. Zoals gij, duivel, zegt, moet ik toch verzinken en verdrinken, zo wil ik het dan wagen mij aan dit woord - b.v. "gij zijt om niet verkocht, gij zult ook zonder geld gelost worden" - vast

te houden.

Het is vleeselijk om te denken: als ge u bij die of die voegt, of als u dit of dat doet, zult u rust voor de ziel vinden. Het is een vrije daad van de Heere rust aan de ziel te geven, en dat doet Hij door Zijn Woord. En dan geeft het eerst een zware strijd of men het wèl aannemen mag, maar men moet wèl in de uiterste zielenood. Dan komt het duivenwiekje van 's Heeren Geest ons wèl koelte en verademing toewaaien, waar men anders van angst zou verstikken. Denk niet, dat u aan het "Doe dat!" van de wet ooit geheel doodvallen zult, of aan het doen van de zonde. Ach, dat komt altijd weer boven, maar genade duwt het er weer onder, als wij roepen: "wees mij genadig, o God! Heere, help, ik verga!"

Onze rechtvaardigmaking bestaat in de vrije vergeving van al onze zonden, op grond van een eeuwig geldend recht. En als de appel van de oude stam is afgeslagen en wij zo verbroken zijn, dat wij geen zucht of traan meer hebben tot onze zaligheid, zo zal de heiligmaking onze lust en ons leven zijn. Maar wij zullen het hoe van onze gehele heiligmaking aan onze grote Koning in handen moeten geven, met de zielszucht: "was mij wèl van mijn ongerechtigheid!" Waar van natuur alles verdorven is, in de dood ligt en voor de dood werkt, daar kan alleen de heerschappij van de genade het doen. Het is de volkomen wil Gods, dat wij blind zijn en toch zien, melaats zijn en toch rein, zwak zijn en toch zo sterk zijn, onvruchtbaar zijn en toch meer kinderen hebben dan die de man heeft, goddeloos zijn en toch heilig zijn en heilig leven. Wees er toch mee tevreden, dat u zoveel dierbaarheid, zoveel algenoegzaamheid, zulke rijkdommen, zulke liefelijkheden in de Heere Jezus ziet, dat Hij u dierbaar is in al Zijn graveerselen, dat u hongert en dorst naar Zijn bloed en gerechtigheid. Is dan een kruiper niet beter dan een klimmer op een kranken ladder? Zeg mij, zal dan die barmhartige Hogepriester zijn patiënten verwaarlozen? Laat toch de toepassing aan Zijn wijsheid over, aan zijn ure! Is het dan niet veilig een bedelaar te blijven aan de troon van Zijn genade, om kruimkens van zijn Koningsdis, om een weinig en al maar om een weinig genade, licht, troost, sterkte om voort te komen op de weg? Zolang een ziel zichzelf niet geheel is kwijt geraakt en zich in een eeuwig Drie-enig Verbonds-God verliest en zo zichzelf niet meer, maar Christus alleen vindt, valt zij op het doen als men haar zegt hoe dat toe gaat.

Een ding zal ik u zeggen: het gaat als een in vlammen staand schip, dat als afgebrand toch nog in de haven komt.

Nu nog eens: als u het van het Avondmaal verwacht, zo is dat een ziekelijk overleggen, maar als u bij het Woord blijft met ootmoedige smeking en maar geheel van uzelf afziet en daarentegen op Christus alleen en zo op de vrije ontferming en liefde van de Vader ziet, en u op het Woord verlaat, zo is er de troost van de Heilige Geestes wel, al denkt u ook: "ik ben een dorre boom."

En hiermee beveel ik u Gode, die alleen machtig is u te bevestigen en die u nog nooit gelogen heeft!

11. BRIEF OVER DE INWONING VAN DE HEILIGE GEEST³

Anno 1835.

Deze brief is geschreven aan **W. B. Barbe**, een van de vier getuigen bij Kohlbrugge's tweede huwelijk. Zie verder over hem: W. Otten, Uit het levensboek van dr. H.F. Kohlbrugge, Houten 1992, blz. 73. Een prachtboek!

W. de Clercq schreef op 1-10-1843 in zijn dagboek: 'Ik las nog een brief van K[ohlbrugge] aan Barbe in 1835 geschreven, over de kwestie welke de laatste met Albrecht had over de Heiligen Geest, en deszelfs inwoning in de harten. Deze brief was mij het helderst en eenvoudigst dat ik ooit van Kohlbrugge las'.

Ik heb uit uw brief verstaan, dat er kwestie gerezen is onder u over de inwoning des Heiligen Geestes, en had graag daarop in persoon tot u gekomen, of wij weder met elkander vervuld mochten worden met blijdschap in de Heilige Geest, door het getuigenis dat God van zijn Zoon getuigt, dit heeft echter niet mogen geschieden. Ik schrijf u nu enige letteren die ik vertrouw, dat gij elkander in handen zult geven, opdat wij tezamen staande in een Geest tezamen opgebouwd worden in Hem, die gedoogzaamheid met ons heeft.

Met broeder A. had ik enig verschil over de algemene aanbidding en vervolgens over de woorden, *Jeruzalem, Jeruzalem, Gij die de Profeten doodt en stenigt die tot u gezonden worden, hoe dikwijls heb ik uw kinderen willen vergaderen gelijk een hen haar kiekens onder haar vleugelen vergadert, maar gij hebt niet gewild*. Hij meende, dat het betekende, Jeruzalem hoe dikwijls heb ik U het eeuwig heil aangeboden, maar gij hebt het niet willen aannemen; - ik daarentegen verklaarde het zoals gij het vinden kunt in de randtekening van de Statenbijbel. Hoe dikwijls heb ik uw hulpeloze ellendigen, die gij verdrukt en misleidt, mijn heil willen bekend maken, maar gij hebt het mij steeds zoeken te beletten, in plaats van het Mij toetelaten.

A. kon dit evenwel niet aannemen, en mijn geliefde Echtgenote gaf hem te kennen, dat zolang hem de wijze, waarop de Christus gepredikt werd, niet klaar was, hij ook in andere stukken nog niet op de rechte grond stond. Evenwel blijf ik hem liefhebben, verwachtende, dat de Heere hem alles zal klaar maken op zijn tijd; en ik heb A. te lang in velerlei omstandigheden gekend en hem beproefd gevonden, om niet het beste voor hem te mogen afbidden van de Heere, hoewel het bij mij uitgemaakt is, dat het hem nog niet geopenbaard is wat het heet, wij zijn vrijgemaakt van de wet, daar dezelve gestorven is, onder welke wij gehouden waren.

Maar nu ter zake waarover gij schrijft, geliefde Broeder! Dat er 2 Cor. XIII geschreven staat, *opdat de macht van de Christus, als een tent, tabernakel, woning op mij of over mij zij*, mag verwerpen wie wil, hij verwerpt tevens de waarheid en troost, die deze woorden van de verstandigen geven, en dat er in de grondtekst Rom. VIII zoude staan, *de Geest bidt in ons*, is een openbare onwaarheid, het kan onmogelijk beter vertaald worden, als het reeds vertaald is,

³ De volgende 2 brieven zijn overgenomen uit: Toevlucht, door T. van Es, 2004. Uitgeverij De Groot Goudriaan, blz. 86

bidt voor ons, in onze plaats. Of de Geest bidt voor, voor ons met onuitsprekelijke verzuchtingen.

Bij de plaats Rom. VIII. 9, 10, 11 vergelijk voorlopig 1 Cor. VI.14, 2; Cor. IV, 14; Phil. III, 21. - 1 Cor. III, „ zie ik maar een tempel, *welke gij zijt*, zegt de Apostel, evenzo 1 Cor. VI, 19, 20 - ofschoon daar gesproken wordt van het natuurlijk lichaam, waaruit de mens uit zijn moeder geboren wordt. Zie v. 20.

Maar wat nu de kwestie zelve aangaat beschrijft gij uw gedachten daarover met deze woorden: 'de Geest woont in Christus ons hoofd, en in het gehele lichaam, maar zoals dat met hem verenigd is'. Gij stelt verder dat wij de Geest niet hebben blijvend in ons hart wonen, wel aan ons werken.

A.... hield deze stelling voor een schrikkelijke dwaling en beweerde schrijft gij, dat Gods Geest wel degelijk in een ieder bijzonder woont, te weten, in een ieder gelovige bijzonder, en dat deszelfs hart de werkplaats en de woonplaats van de Heilige Geest is; en dat A.... op 1 Cor. III, 16 zeide dat een ieder in het bijzonder een tempel des Heiligen Geestes is, en wel het lichaam van een ieder gelovige in het bijzonder.

Ik acht het een bijzonder kenmerk van genade te zijn, te mogen geloven dat des Heeren Geest aan ons werkt, zoals gij geliefde Broeder, dit geloven moogt; en ik ondervond en ondervind gedurig dat deze en die, waarachtige woorden voortbrengende, dezelve echter zo voortbrengt, dat hij tegen zijn eigene mening aan, zich door zijn eigene spraak openbaar maakt, dat hij niet is wat hij meent te zijn, en nog niet daargekomen is, wat hij meent reeds gepasseerd te zijn. Neem ik intussen alles tezamen, zo zie ik aan de een zijde gebrek aan leven een aan de andere gebrek aan licht, waar voorzeker de een of andere aan de zwakken gegeven ergernis, door de Satan gebruikt is, om sommigen weder naar het vlees te doen wandelen, die in de Geest begonnen waren; een schone gelegenheid voorwaar voor dezulken wien het kruis van Christus een ergernis is, en die niet ophouden, met hun oude lastering. Deze raadt de mensen aan dat ze God zouden dienen tegen de Wet (Hand. XVIII, 13) om de eenvoudigen te beroeren.

Geliefde B.... wees goedsmoeds, zonder het veellicht zelve te weten, zullen wij van achteren nog bevinden wat heil er uit al dat gebeurde bij moeder Imhof voor ons aan het opdagen is. Er ligt in dat stuk iets, waarmede de Paus, die sedert onheuglijke jaren zijn stoel nog behield in de Geref. Kerk, geheel de schop mede krijgen zal. En laat het uw enige beloning zijn voor al het hartzeer en de strijd, die u van wege deze kwestie is aangedaan, dat ik u mededeel de overvloedige vertroosting des Geestes die mij daaruit is toegekomen, zijnde het mij duidelijker dan ooit geworden, van waar de Duivel zoveel vlees voor geesteswerk en vrucht heeft weten uit te venten, en nog uitvent, hebbende door een aantal mensen, gelijk aan de Dienstmaagd waarvan wij lezen (Hand. XVI. 1618.) veel geschreeuw en geschrijf aangericht van de Heilige Geest, opdat zij noch anderen aan zichzelf ontdekt werden, en onze lieve Heere Christus, geloofd tot in eeuwigheid, achteraangesteld, achterwege gelaten, en zo vergeten zoude worden, terwijl diezelfde mensen evenzo weinig de Geest van Christus hebben, als des Heere vijandige Joden, met allen schijnbaren roem daarop, kinderen waren van de gelovigen Abraham, dien het is toegerekend in de voorhuid en niet in de besnijdenis. -

Gij bemerkt hieruit dat ik het volkomen met u eens ben, en evenwel zal het u verwonderen, dat ik in het behandelen van de kwestie, gebrek aan licht bij u veronderstel. Gij wilt toch wel dat ik u dit mededeel, en ik bid u uit de volheid van de liefde tot u, dat zo gij meent dat ik hierin miszie, gij mij evenzo confidentieel uw gronden daartegen opgeeft. Naar mijn licht en overtuiging bestaat het daarin, dat gij tegen A... ontkende, dat wij de Geest blijvend in onze

harten wonende hebben. Gij moogt daar uw redenen voor gehad hebben toen gij tegen hem overstondt, evenwel meen ik dat gij zulks voor mij en voor de Broederen niet ontkennen zult? en ik zie geen oorzaak om als men niet iemand de strijd moet aanbinden, niet zo tegen hem te getuigen dat men het volle woord des Heeren tegen hem houdt, als een scherp gewet tweesnijdend zwaard. Laat ons spreken en getuigen zoals wij van de Heere geleerd zijn; voert ons iemand iets tegen uit de Schrift, waaromtrent wij geen licht hebben, ofschoon wij gevoelen dat hij zulk een tekst in zijn leugen inhaalt; zo laat ons vrijmoedig zeggen: ik onderwerp mij letterlijk aan 't geen er staat, maar heb er op het ogenblik geen licht in, omvang ik dat, ik zal hierop het antwoord niet schuldig blijven.

B.V. Een gelovige zegt, *heb ik Christus, dan bekommer ik mij niet om mijn heiligmaking*. Daar voert iemand Hebr. XII, 14 tegen in. Zolang ik nu nog niet zie, dat de Apostel daar spreekt van het zich zuiver houden in de belijdenis van Jezus Christus in alle betrekkingen en alle omstandigheden, zolang ik niet zie dat mijn tegenstander met zijn schools stelsel, deze plaats tot zijn oogmerk verdraait, moet ik hem het antwoord schuldig blijven, onder protest dat ik mij aan die woorden des Apostels onderwerp en ze als des Heeren woord aanneem en omhelze, dat ik ze echter nog niet versta, maar dat hij ze verdraait op de wijze waarop de Duivel een goed bijbelkenner schijnt te zijn, listig genoeg, zoals blijkt uit zijn verleiding in het Paradijs en zijn verzoeking in de woestijn. Gen. III, 5. Matth. IV, 6. Luc. IV, 10. Cor. Zegt hij dan, door wie het ook zij, *daar staat geschreven*, zo laat ons hem afslaan met een: *er staat wederom geschreven*. Matth. IV.7.

Dezen raad wilde ik u geliefde Broeder niet schuldig blijven, dat zo dikwerf gij iets hoort dat tegen de waarheid is, die in Christus is, gij uw oren open houdt en opmerkt waaruit het beweerde voortkomt en waar men er mede heen wil, en dat gij dan op de man af de logen in de ribben aanpakt, dat zij barst als een waterbel en dat gij niet van terzijde af dezelve bespringt, hoewel dit meer met uw karakter overeen mag komen, anders loopt gij gevaar van de waarheid half voortstellen tegen een logen die veelal schijnwaarheid heeft, en zo krijgt uw voorstelling gapingen (likken) waar de geslepen vijand met zijn gehele cavalerie op kan insabelen, en een slachting aanrichten, die het hele leger verstroot.

Ik schijn zeer vleselijk te spreken, laat mij u dan, hoewel gij mij verstaat 2 Cor. IV 1, 2 herinneren. Bij u opgemerkt heb ik dit in beide reizen dat gij met L. sprak, vooral op dien zondagmorgen, toen wij het hadden over de viering van de Sabbath, en mij dunkt dit is nu weder het geval geweest in uw redenen tegen Alb

Vraagt gij mij 'hebben wij de Geest blijvend in ons harte wonen?'

Antw. Ja waarlijk. Bewijs: Joh. XIV.16.17, Ezech. XXXVI.27, 2 Cor. 1, 21, 2 Cor. III, 3, Gal. IV, 6; 1 Petr. I, 2. Item. *Met Mijn Geest zal ik niet wijken van u noch uw zaad, noch van de mond van uw zaad. - Ik heb voor u gebeden dat uw geloof niet op zoude houden.*

Vraagt gij mij, of de Geest in een iegelijk gelovige bijzonder woont.

Ik antwoord: 'ja waarlijk'. Bewijs: 1 Tim. IV.14. Item. De zalving blijft in u. 1 Joh. II, 27. - Num. 27 vs 18 - 1 Sam XVI, 13. -

Vraagt gij mij of dat gelovigen hart een woon- en werkplaats is van de Heilige Geest.

Ik antwoord mede: Ja waarlijk. Bewijs: het geloof is een gave Gods, en met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid. Rom. X, 10. En wij hebben de Geest des geloofs. -

Vraagt gij of het lichaam van een iegelijk gelovige in het bijzonder een tempel des Heiligen Geestes is.

Ik antwoord verder: Ja waarlijk. Bewijs: Rom. XII, 1; bewijs ook uit 1 Cor. III, 16, 1 Thess. V, 23; 1 Cor. VI, 18-20.

Hoe, zult gij zeggen, zo zijt gij het dan met A.... eens? Dat zij verre. Ik heb boven gezegd dat

wij in één Geest zijn, en dat ik dientengevolge niet anders kan dan met u overeenstemmen. Maar ik wilde u duidelijk maken, waar de feil zit en heb de vrijmoedigheid gebruikt u zulks boven aan te wijzen. Gij wildet wat anders, Alb... wat anders. Gij Christus onzen Heer en wij in Hem. Hij in ons door het geloof hetwelk de Heilige Geest werkt, en door de Geest des geloofs alles in Hem, en zo Hij de onze en het Zijn het onze, ons toegerekend en geschonken in Hem.

A... wilde, wat hij er ook tegen inbrengt, *een werk*, een gewrocht des Geestes in ons, waaruit een heilig iets in ons ontstaan zou, bij toeneming, dat van Christus afvloeiende evenwel onvolmaakt, door de volmaakte heiligheid van Christus goedge maakt, en door Zijn kracht tot een zekeren grond van volmaaktheid gebracht werd, en dat dit een en ander door de Geest van de wedergeboorte in onze harten tot stand gebracht werd. De brave man in hem heeft hij daarbij gehouden voor een kind des Geestes, of voor de Geest - het stilliggen van de een of andere zonde was de grond waarop hij geloofde, en het bewustzijn van vorige zonden in tegenwoordige onvolmaaktheid, zijn Christus. Let wel, ik zeg niet, dat dit altoos zo bij hem is, maar zo vond ik hem de dag voor hij bij u kwam, en dat hij bij u niet anders is geweest, is mij gebleken.

Nu ontstond er dispuut - hij sprak uit zijn grond en stand, gij uit de levendige bevinding. Hij werpt u daarop een menigte schriftuurlijke gezegdens voor. Gij, in plaats van hem reeds te voren bekeken te hebben, doorziet niet waar hij henen wil, of waar hij vandaan komt, ontbloot hem niet, maar ontkent stijf en sterk wat er met zovele woorden geschreven staat, gevoelende uit het leven dat die plaatsen van de Schrift verkeerd worden aangehaald, maar u niet in staat vindende, zoowel hem als anderen oplossing van bedenkingen te geven, en gij vergat uw individualiteit, uw afzonderlijkheid; was u die klaar geweest, A... was op dien avond doorgevallen, terwijl gij nu wel de kracht, maar niet de duidelijkheid van de waarheid, zoals die in Christus is, tegen hem overstelde.

En hiermede hoop ik u alles duidelijk genoeg gemaakt te hebben. Gij zijt alle een in Christus; intussen, een afzonderlijk mens is Van Dam, een afzonderlijk Barbe, enz. Gij zijt afzonderlijk in Christus, ik afzonderlijk. Christus is de mijne geheel, de uwe geheel. Hij woont door het geloof afzonderlijk in mij, afzonderlijk in u.

Josua VII leest gij hoe de dief van het verbannene moest ontdekt worden. Josua deed Israëel aankomen naar zijn stammen, de afzonderlijke stam Juda werd geraakt, daarvan werd afzonderlijk geraakt het geslacht Zarchi; daarvan werd afzonderlijk geraakt Zabdi; toen kwam deszelfs familie man voor man, en afzonderlijk werd Achan geraakt. Zie die eenheid en daarin afzonderlijkheid. Evenzo 1 Sam. XIV vs 36-42. een eenheid waarbij de afzonderlijkheid verloren gaat, is niet wezenlijk, reëel, maar denkbeeldig of mystiek, zoals dezelve b.v. voorgesteld wordt, in dien ouden brief medegedeeld door onzen vriend W..., maar alles wat des Heeren is, is reëel, en wat des Geestes is, wezenlijk boven alle maar vergankelijke wezenlijkheid. Wij ademen allen één lucht in, nochtans gij ademt de lucht afzonderlijk in, ik afzonderlijk; één licht dringt door alle vensters, maar het licht afzonderlijk door uw vensters, doch mijn afzonderlijk, en is toch niet gedeeld of verdeeld, even zomin als de zon, welke gij afzonderlijk geheel ziet, ik afzonderlijk geheel.

Eén Heer hebben wij, nochtans is Hij de Heer van u afzonderlijk, van mij afzonderlijk. Eén Doop, nochtans gij hebt afzonderlijk de Doop ontvangen, ik afzonderlijk. Zo is het ook met eens Geestes deelachtig zijn. Wie dit overigens geheel zoude kunnen begrijpen, zoude God moeten begrijpen, of kunnen vatten Zijn alomtegenwoordigheid, waarbij Hij in alle Zijn schepselen onderhoudende inwerkt, in een elk naar Zijn wil. Zie hier dan de reden waarom ik de schriftuurlijke gezegdens van Alb... in het afgetrokken genomen, verdedig, en evenwel met

u instem, omdat ik weet op wat grond gij staat, en omdat ik deze afzonderlijkheid er insluitende, geheel alsdan met u eens ben omtrent onze eenheid des geestes in Christus. -

Tot een begrip van het geschrevene en nog meerder duidelijkmaking van het geheel, herinner ik u de woorden van Paulus: 'als ik mij in gedachtenis brenge het ongeveinsd geloof dat in u is, hetwelk eerst gewoond heeft in uw grootmoeder Loïs, en uw moeder Eunice, en ik ben verzekerd dat het ook in u woont, om welke oorzaak ik u indachtig make de gave Gods die in u is door de oplegging van de handen.'

Voeg daar nu bij uit de Corintherbrief: 'dewijl wij nu denzelfden Geest des geloofs hebben, gelijk geschreven staat, ik geloof daarom spreek ik, zo geloven wij ook, daarvan spreken wij ook'. - En ten slotte: "En wij allen met ongedekten aangezicht in de heerlijkheid des Heeren (als in een spiegel ons beziende) worden na hetzelfde beeld in gedaante veranderd van heerlijkheid tot heerlijkheid als van des Heeren Geest." 'En God die gezegd heeft dat het licht uit de duisternis zoude schijnen is degene die in onze harten geschenen heeft tot verlichting van de kennis van de heerlijkheid Gods in Jezus van Christusaangezicht'.

'Wij hebben echter deze schat in aarden vaten opdat de overvloedigheid van de macht zij Godes en niet uit ons' 2 Cor. III, 18, Cap. IV 6, 7. "En zo is dan het geloof niet alleen een zeker weten enz. maar ook een zeker, een vast vertrouwen, hetwelk de Heilige Geest door het Evangelium in mijn hart werkt (Cat. zondag VII 25.) dat niet alleen anderen maar ook mij vergeving van de zonden, eeuwige gerechtigheid en de zaligheid van God geschonken zij uit loutere genade alleen om de verdienste van Christus."

Nog een voorbeeld: Ik breng u een wond toe; gij zegt, ik ben gewond, zo is uw eenheid gekwetst; men vraagt u, waar zijt gij gewond? Gij noemt een lid van uw lijf, gij wordt daarop verbonden. Ziedaar de afzonderlijkheid van de leden in één lichaam, het gehele lichaam lijdt mede. Zondig met een afzonderlijk lid en zie, wat part er het gehele lichaam aan heeft. Wij gelovigen zijn wedergeboren uit Water en Geest; wij aanbidden God in Geest en in waarheid of dienen God in Geest. God heeft ons uitverkoren van de beginne tot zaligheid in heiligmaking des Geestes en geloof van de waarheid; hebben ontvangen de Geest uit God, opdat wij weten mogen hetgeen ons genadiglijk gegeven is van God; zijn afgewassen, geheiligd, gerechtvaardigd in de Naam onzes Heeren Jezus van Christus en in de Geest onzes Gods; zijn allen in één Geest tot één lichaam gedoopt, en allen tot één Geest gedrenkt. Wie in de Zoon gelooft, stromen des levendigen waters zullen uit zijn buik vloeien; dat is gezegd van de Heilige Geest, welke ontvangen die in onzen Heer geloven. Zo brengen wij uit de goeden schat onzes harten het goede voort, en bewaren het goede pand, bij ons neergelegd, door de Heilige Geest, die in ons woont. - wij zijn vele één lichaam in Christus, maar elkeen zijn wij malkanders leden, en hebben zo, elk afzonderlijk, een ieder gelovige op zichzelf gaven, de een heeft ze meer verscheiden dan de ander, na de genade die ons gegeven is, en elk deelt uit, uit des Heeren hand, naar zijn welbehagen. -

Ik geloof van de Heilige Geest eerstelijk dat Hij tezamen met de Vader en de Zoon waarachtig en eeuwig God zij.

Ten anderen dat Hij ook mij gegeven is, dat Hij mij door een oprecht geloof van Christus en aller Zijner weldaden deelachtig make, mij trooste en bij mij eeuwiglijk blijve (zondag XX). Zo komt gij dan ook tot een *iets in ons*? Dat zij verre, niet een iets, maar wij hebben de Geest Christi, wij in Gode, God in ons door de Heilige Geest. Daaraan weten wij dat wij in Hem blijven, en Hij in ons, dat Hij ons van zijn Geest gegeven heeft, en wie de Geest van Christus niet heeft, die is Zijne niet. Hieraan kennen wij dat Hij in ons blijft (namelijk) uit de Geest, dien Hij ons gegeven heeft; en dat ik niet Christus verborgen ben in Gode, daarvan heb ik het

onderpand des Geestes in mijn hart, daartoe heeft God de Geest zijns Zoons uitgezonden in mijn hart, die schreeuwt als de hongerige jonge raven, die van alles verlaten zijn, *Abba, Vader!* En die Geest getuigt met onzen geest dat wij kinderen Gods zijn. –

Hoe ontvangt iemand dien Geest? Niet uit de prediking van de wet, neen, maar uit de prediking des geloofs. Waar blijft die Geest als ik mij wentel als een zwijn in mijn zondendrek? Hij zucht in mij. Waar was Petrus' geloof in het paleis van Kájafas? Dat worstelt door zijn antwoorden heen, werd openbaar juist daarin dat hij zich vervloekt, en is klaar genoeg toen hij uitging en bitterlijk weende. –

Woont de Geest dan *in mijn vlees*, vraagt gij? Ja, lieve B... “Wat ik nu leve in het vlees dat leve ik in het geloof des Zoons Gods, die mij lief heeft gehad. Gij kunt uw vlees in genen dele afscheiden; zo het u maar klaar is dat ons in Christus Jezus alles toegerekend en geschonken is, door de geest des geloofs in Hem, volgens deze heilsorde. Hij zal het uit het mijn nemen en zal het u verkondigen. (Joh. XVI 14, 15.)

Neemt gij uw vlees in dien zin, zoals gij uit Adam zijt en in hem gerekend waart, het is juist als zodanig, als een arme zondaar, dat gij de ganse volheid van de vertroosting des Geestes van Christus in u behoeft; neemt gij vlees voor uw lichaam op zich zelve, gij zijt niet alles wat in en aan u is, met lijf en ziel tot in eeuwigheid van Christus' eigendom. - Als mens, als een schepsel Gods, bestaat gij uit lichaam en ziel, de zitplaats van de redelijke delen van de mens zijn het hart en de hersenen. Het niet te delen licht straalt in uw ogen en verblijdt het hart. Uw redelijke delen zitten u niet op de huid, maar binnen in u; daarop werkt die ene Geest des Vaders en des Zoons, delende een iegelijk mede naar dat Hij wil. God grijpt het hart aan, de geest Gods licht en straalt er in en van daar in het verstand, wederbaart door het geloof dat Hij ontsteekt de gehelen mens, en verheerlijkt Vader en Zoon, en zo Zichzelve in hem; zo maken Vader, Zoon en Geest inblijving bij ons stof, aarde en as. Joh. XIV 17-23.

Het is niet meer dan een schijnstrijdigheid als Paulus op de een plaats zegt: 'In mij, dat is, in mijn vlees, woont geen goed', en op de andere 'zo verheerlijkt dan God in uw lichaam en in uw Geest, welke Godes zijn'; daar *wij zoals wij uit Adam zijn, met lijf en ziel* en al wat aan ons is, *vlees* heten, en *geest* zoals *wij als zodanigen de geest van Christus* hebben.

Voorts is er in de uitverkorenen evenmin scheiding tussen gaven en de gever, als er scheiding is tussen licht en deszelfs werking, waar het invloeit of instroomt, weshalven de gelovigen vervuld worden met blijdschap en met de Heilige Geest. God heeft Zijn geest in mij geblazen, alzoo werd ik tot een levendige ziel; trekt God dien terug, ik ben natuurlijk dood - worden mij neus en mond gewelddadig dicht gehouden, het beletsel tussen de levenslucht of geest in mij en buiten mij, zou mij doen stikken.

Jezus Christus is geworden tot een levendmakenden Geest. Hij is mijn leven.

Hoe ben ik Gods kind? Door de Geest van de aanneming (Rom. VIII.15.)

Hoe behoor ik tot Gods volk? Door eeuwige verkiezing in Hem, die door de eeuwigen Geest zichzelf voor mij geofferd heeft, en door ontferming die eeuwig is.

Wanneer is Christus in mij geopenbaard? Toen Gods gerechtigheid ook mij in de Evangelie geopenbaard werd. Uit geloof tot gelove. - Langs welken weg? Die niet geboren wordt uit water en geest, zal het Koninkrijk der Hemelen niet zien.

Hoe ben ik wedergeboren? Door het geloof Christi, hetwelk de Heilige Geest door het Evangelium in mijn hart werkt.

Hoe leef ik eeuwig? Door de vereniging des geloofs met Christus, welke is de waarachtige God en het eeuwige leven.

Hoe word ik bevestigd en verzegeld in het geloof Christi? Door de Geest van Christus, die mij gegeven is, en in zijn Geest, in wien ik met Hem verenigd blijve, en in Hem blijve, en met Hem in Gode, die de Waarmaker van Zijn Woord is.

Hoe ben ik dan zalig? In lijdzaamheid des Geestes van Jezus; in bevinding waarin die Geest mij geeft vasthouden aan de Onzichtbare, als zag ik Hem, en te bedenken de dingen die boven zijn, waar Christus mijn lieve Heiland is, niet aanmerkende de dingen die ik zie; en zo dan in hope, een hope van de heerlijkheid, die niet beschaamd, omdat de liefde Gods in onze harten is uitgestort door de Heilige Geest, die ons gegeven is. –

Zodan, ik geloof een heilige algemene Christelijke Kerk, gemeenschap van de heiligen, verrijzenis des vleses en een eeuwig leven.

Ik eindig. Eén Heer, één geloof, één doop, één God en Vader van ons allen, die daar rijk is over allen die Hem aanroepen. Niemand kan zeggen Jezus den Heere te zijn, dan in de Heilige Geest. En daar is verscheidenheid van de gaven, doch het is één geest. Alles werkt in (het woord in het Grieks inwerken met macht) de een en dezelfde Geest, delende rond, een iegelijk in het bijzonder, gelijk Hij wil 2 Cor. XII. “En gijlieden zijt het lichaam Christi, en leden in het bijzonder.” vs. 27. Zal nu een mens, man vrouw of kind, zijnde een individu weten dat hij een lid is van het lichaam van Christi, het is noodzakelijk

1. dat hij in Christus gevonden worde, en

2. dat, zo wij het beeld volhouden zullen, het water, de Geest, en het bloed van Christus (ik spreek bij toepassing) in hem zij, in hem blijve, aangezien het lichaam van Christus niet verdorven kan worden, zijnde het reeds boven dood en zonde gezet aan de rechterhand des Vaders, naar de raad des welbehagens Gods over ons in Christus Jezus onzen Heere; Die eens komen zal om alle doden, die in Hem ontslapen zijn, op te wekken, en met ons in te leiden in het Paleis van de heerlijkheid der Majesteit van de glorie onzes Gods, die alles heeft welge maakt, Amen. Hem zij alleen de ere!

H.F.K

Utrecht 11 Juli 1835.

12. AAN DROST

Deze brief is eerder gepubliceerd in: J. van Lonkhuijzen, *Hermann Friedrich Kohlbrugge en zijn prediking in de lijst van zijn tijd*. Wageningen, 1905, bijlage B, blz. 1621. Ook te vinden in: J.K. Vlasblom, Kohlbrugge als prediker en pastor in zijn brieven, deel 1, blz. 38-47 (KOHLBRUGGE reeks, nieuw serie no. 4). In deze laatste uitgave wordt hij aangeduid als de brief aan Petronella Drost. In de versie hij Van Lonkhuijzen staat er alleen 'aan Drost' boven. Maar op blz. 157 van zijn dissertatie zegt Van Lonkhuijzen dat de brief 'aan de heer Drost' is.

Nu is in mijn bezit een Duits afschrift, in november 1932 gemaakt door Auguste Schaefer, waar hij op de voorkant schrijft dat deze brief gericht is aan Kohlbrugge's vriend Drost, gereformeerd predikant te Leiden! Deze aanduiding maakt het aannemelijk dat de brief niet aan Petronella geschreven is, maar w.s. aan Johannes Drost. Deze werd geboren op 21 april 1826 te Rotterdam en is overleden te Leiden op 30 december 1910. In 1850 werd hij Herv. kandidaat te Utrecht. Hij was lid van Ernst en Vrede. (zie A.C. Honders, Doen en Laten in Ernst en Vrede. 's-Gravenhage, 1963, blz. 27, 118 en 119) Hij stond te Almkerk (1851), Hellevoetsluis (1853), Rhenen (1856), Goes (1861) en Leiden (1868-1889 emeritaat) A. Schaefer kan dus bedoeld hebben dat Drost later dan de dagtekening van de brief predikant te Leiden was. (Met dank aan Prof. Dr. W. Balke, van wie ik de informatie over ds. J. Drost ontving) T. van Es.

Graag, zeer geachte Drost, voldoe ik aan Uw verzoek van 23 Febr. De eerste uwer vragen is deze: *Wat is er toch eigenlijk van een nieuwen mens, in verband tot de gewone voorstelling van een ouden en nieuwen mens?*

De benaming is Schriftmatig en is gebezigd door de Apostel Paulus, Rom. 6:6 en Eph. 4:22 en 24. Omtrent de toepassing van die benaming heb ik sedert 10 jaren tegen de gewone opvatting mij moeten verzetten.

De gewone opvatting namelijk, ook verwisseld met de benaming van oud en nieuw deel, welke laatste benaming de eerste schier verdrongen heeft, is uit de school van de Kerkvaders, welke alle monniken en dus dienaars van de Antichrist geweest zijn.

Deze hadden die opvatting ook niet het eerst van henzelfen, maar veel vroeger was dezelve in de scholen van de heidense Filosofen ook alzo geleerd, en is dus van een heidense oorsprong.

De Hoofdstrekking van die heidense leer was, - die ook op de Kerkvaders overging - God te beschouwen en de ziel van het lichaam af te trekken. - De ziel werd bij hen op allerlei wijze voorgesteld als dat betere, 't zij van nature overgeblevene, 't zij van de Goden of van hun God gewerkt beginsel, hetwelk in lijnrechten strijd was met een ander beginsel in ons, hetwelk kwaad was. Het betere heette 'geestelijk, het tweede: 'stoffelijk' De hoofdzaak van alle Philosophie of practicale godvruchtigheid kwam daarop neer, om door beschouwing van God, of door geloof in dien God, of door vertrouwen op Zijn barmhartigheid gepaard met onthouding en zich zelfs geweldaandoening, de ziel, of dat betere, dat geestelijke in ons, tot de hoogst mogelijke bevrijding van het lichamelijke of stoffelijke of van dat kwade deel, en tot de hoogst mogelijke toenadering tot hunnen God op te voeren. Even deze zelfde opvatting ligt in alle godgeleerde opstellen en boeken, die er tot nu toe gedrukt zijn; - en het is daarom niet te verwonderen, dat bij rechtzinnigen en onrechtzinnigen deze of gene Heidense filosoof wordt voorgesteld als van christelijke gevoelens geweest te zijn, b.v. Secreca, Socrates.

Bij het noemen van zulke namen heeft men natuurlijk beweerd, dat er toch verschil was, want wie kon geloven, dat hij als Christen de Heidenen nog ten achter wezen zou, of nog een Heiden kon wezen, daar hij zich christelijk wedergeboren achtte?

Diezelfde opvatting ligt in ieder mens, zoowel als in ieder boek, in de wereldling zoowel als in de vrome, in Thomas à Kempis zoowel als in Brakels Trappen des geestelijken Levens -

vanaf de allereersten tot op onzen tijd, bij Kerkvaders, Reformateurs, Neologen en bij tegenwoordige vromen of onvromen. Niemand heeft mij ooit willen toegeven of het erkennen dat in Rom. 6:6 staat: 'Dit wetende, dat onze ouden mens met Hem gekruisigd is geworden'.⁴ Allen verstaan het of er stond: 'gekrusigd zal worden, of moet worden', en zetten dus in een 'moet', of in een toekomst, hetgeen de Apostel zegt dat geschied is. Allen lezen verder, en hebben gelezen en het uitgelegd, als of er stond: 'opdat het lichaam van de zonde te niet gedaan worde', en stellen ook dit in de toekomst, als iets waar men eindelijk eens toekomen zal (de een door de vrijen wil, de andere door de genade, de andere door geesteskracht of hulp, de andere door zelfkastijding) - terwijl de Apostel zegt: 'opdat het te niet gedaan zoude (niet: worden, maar) wezen'.

Allen lezen verder, alsof er stond: dat wij nu ons best moeten doen, om aan de zonde de dienst op te zeggen, - terwijl de Apostel niet spreekt van een oogmerk, dat God afhankelijk gemaakt zou hebben van ons doen of niet doen, maar van een gevolg ener oorzaak, welk gevolg mede door God daargesteld is, - zodat de woorden des Apostels hierop nederkomen: Wij zijn vrijgemaakt van de dienst van de zonde, en opdat wij daarvan vrij waren, is het lichaam van de zonde te niet gemaakt, en ten einde dat het lichaam van de zonde te niet gemaakt ware, is onze oude mens mede gekruisigd geworden.

Verder heb ik gevonden, dat men Eph. 4:22-24 altijd zo vertaald en gelezen heeft, alsof er stond: dat gij zoudet aantrekken de nieuwen mens, - dus als iets zoals het ook in de Catechismus van Heidelberg en van Luther is voorgesteld, dat dagelijks moet geschieden tot aan een zekere hoogte, - terwijl de Apostel zegt: 'Het is waarheid in Jezus, en zo hebt gij Christus geleerd, dat gij de naar vorige wandeling ouden mens afgelegd hebt; dat gij vernieuwd wordt, - dat gij de nieuwen mens aangedaan hebt.

De gewone tegenwerping is: maar als ik het toch niet zie, als ik het toch anders ondervind, hoe kan dat dan waarwezen? En men heeft mij zelfs meermalen schamper bejegend, of bespot of gehouden voor iemand die de zogenaamde volmaaktheid dreef, of de wet verwierp, dus óf beschouwd als een Antinomiaan óf als een Volmaaktheidsdrijver.

Daartegenin heb ik altijd geantwoord: *zo staat er geschreven, en gij moogt toezien.*

Vroeger, toen ik, schoon ik het honderdmaal gelezen had, ook niet las, wat er stond, - ben ik tot de vragen gekomen, waartoe gij nu komt en kon het toen even zomin rijmen.

In 1826 had ik, die nooit enig idee van bekering. Gods volk, of iets van dien aard gehad had, in een allerdiepst en in benauwdheid van de helle de Bijbel voor mij, en in een punt des tijds schoot in mijn hart, dat ik niet beschrijven kan, - het was sneller dan de bliksem, en de verwen kan ik ook niet uitspreken, maar de woorden in die verwe, die gij in Jesaja 54:7-10 leest, heb ik toen gehoord en gelezen. Een wolk van diepen vrede was in mij en om mij heen, en alle mijn zonden waren van mij af. Ik sprak toen dadelijk zulk een spraak, dat de oudste vromen mij voor zeer oud in de genade hielden.

Zoo is het voortgegaan. Ik wies en nam toe boven anderen in de wet, en allen die mij gekend hebben, kunnen getuigen, dat ik hun of gelijk of te boven was, en velen namen zelfs aanstoot uit zo veel heiligheid, als ik voorstond, en nog meer daaraan, dat ik ze zo consequent doorzette en beoefende. Dit heeft zo geduurd tot 1833. Na dien tijd kwam er een keer in mijn

⁴ Kohlbrugge spreekt de taal van de Schrift. Er is een overgangsfase van de kant van de mens gezien, tussen het geestelijk ontwaken en het beginnend geloof in Christus. Zodra iemand in Christus gelooft is zijn oude mens met Hem gekruist. Zijn hele vorige levenswandel buiten God en tegen Gods Wet, verlaat hij en sterft daaraan, zowel als hij sterft aan de verwachting en hoop op de Wet. Dat een gelovige na de vereniging met Christus door de zonde gevangengenomen wordt, dat de zonde werkt in zijn lichaam en ziel, en volgens Paulus een bijwoner wordt in de persoon van de gelovige als in een tempel van Christus' Geest, is een andere zaak.

leven, en (kwam) bij mij de vraag: waarom is het mij dan zoo? - Ik ben toen in een weg gekomen, waarin het mij nog verwondert, dat ik niet vergaan ben. De openbaringen Gods en van Christus vermenigvuldigen en herhaalden zich allen morgen, eer de nacht nog voorbij was, en tot twee malen ben ik er toen nog weder uitgekomen, als bij een oorlapken uit de muil des Satans.

Bij de eerste reis had ik Rom. 7:14, bij de tweede: 'gij zijt om niet verkocht, gij zult om niet gelost worden'. Bij de eerste werd mij Gods gerechtigheid geopenbaard, bij de tweede leed mijn gerechtigheid totale schipbreuk. Dat heb ik er bij geleerd:

1. Dat men in goeden ernst voor de wet en alle heiligheid zijn kan, en er zich ook practicaal op toe leggen, - en toch geen inzien hebben noch van wet, noch van zonde, noch van ellende, noch van onmacht, noch van geloof, noch van genade en integendeel allerlei zonden en gruwelen begaan kan, zonder er bijzonder mee te doen te hebben.

2. dat, waar genade is, men zulks te zijner tijd met alle hevigheid te ondervinden en te zien krijgt.

3. dat alle tegenwerpingen, die men in zulk een weg maakt, alleen door het hart verzonnen worden, om naar vlees te blijven wandelen en dus de liefde Gods, de genade Jezus Christi, en de gemeenschap des Heiligen Geestes in eigengerechtigheid van zich af te houden.

In somma, dat wij er op uit zijn, God de Heere en Zijn wet dood te maken en ons zelf te handhaven met ons werk, - en dat wij voor deze onze bezigheid verzonnen hebben Gods gehele Wezen en waarheid en doen te verknoeien in onzen leugen, en van alles de schuld te werpen op God, - en dat wij met onze vroomheid wel de Heere aan het kruis kunnen slaan, maar met alle geklets van genade tegen de barmhartigheid vergiftigd vijandig zijn en dezelve voor ketters, duivels en vermoordend houden.

Ik heb lang volgehouden, om met de wet in mijn hand tot de volmaaktheid te komen, en te strijden tot de bloede toe. Ik zonk er daarbij al dieper in, en waar ik niet dieper kon, maar ver beneden de Duivel verzonken lag, maar, in mijn verlorenheid en radeloosheid is de Heere mij ontmoet en heeft mij gezegd: *Zoals gij zijt, zo zijt gij Mij heilig; daar niets af, daar niets toe!*

Dat was mij onverwacht, ongedacht. Ik zag een Lam ter rechterhand van de Heerlijkheid, - en daar heb ik afstand gedaan van de wet, van alle heiligheid, van al mijn weten van goed en kwaad, van mijn wedergeboren, bekeerd, vroom zijn, van mijn God kennen, God beschouwen, van alle godsvrucht, van alles wat vlees heeft en geeft en werkt, en nu is mijn enig heil in de hoogte en in de diepte: MET ONS GOD, en dat Hij is, is mijn eeuwige, enige vreugde en vrede en leven, en blijdschap en Evangelie en wet en gebod, - al het andere acht ik, gelijk mijzelf, stof en nul.

Die gelofte heb ik aan de Heere gedaan, dat zo Hij er mij ooit uithaalde, ik allen, die 't horen wilden, zou leren en verkondigen, dat Hij goddelozen rechtvaardigt en dat Jezus de enige Gezalfde, de in vlees Gekomene is. Die gelofte heb ik betaald, en zal ze betalen, zolang ik in dezen tabernakel wezen zal, - maar zij zijn mij met hopen tegen geweest, zodra ik heb begonnen Gods wet te bewaren.

Dat had mij toch dronken gemaakt van troost, dat, toen ik vanwege mijn ongerechtigheden niet zien kon, toen zij meer waren dan de haren mijns hoofds, en mijn harte mij verlaten had, toen mijn melaatsheid met haar plagen tot op het hoogste gestegen was, de Heere tot mij zeide, Gij melaatse zijt rein! gij hebt den ouden mens afgelegd, uw oude mens is medegekruisigd, gij hebt de nieuwen mens aangedaan.

En wie was ik, dat ik niet geloven zoude, wat de Heere mij zeide? En of wel van toen af de Duivel opnieuw met alle woede telkens mij uit dat woord zocht te dringen, zo is toch dat woord, waaraan ik in al mijn verklagen ben blijven hangen, sterker geweest dan alles, wat

tegen mij was, - en dat woord is mijn stok en mijn staf en lamp voor mijn voet.

Wat ik u mededeel, deel ik mede tot voorbeeld, niet om wat van mijzelf te vertellen; want toen ik mijn weg verloren heb, heb ik des Heeren woord blijvende in van de eeuwigheid bevonden.

Maar wat meent nu de Apostel onder Oude mens? De gehelen mens, zoals hij lijft en leeft, denkt en werkt voor God, om weder bij God te komen. Dus dien mens met zijn godsdienstige gezindheden en werkzaamheden, zoals hij er op uit is, om weder zalig te worden ten koste van God en van zijn wet.

Ik wil dit wat naderbij halen.

God schiep de mens *in Zijn Beeld* (zie de kanttekeningen). Daar Gods Geest is, is Zijn beeld: de afstraling Gods, de uiting van Zijn Wezen, Zijn heerlijkheid. Uit die heerlijkheid, uit dat beeld is de mens uit, hij is dus *de plaats uit*, waarin God hem schiep, alzo totaal goddeloos, zodat er gene vezel van verbintenis meer is van hem aan God. In zulk een uit het beeld uit zijn, in zulk een geheel ontgoddelijkt zijn, zo gans buiten zijn plaats, neemt de mens de wet op, en wil zich met de wet verder in de plaats wringen, waarin hij vroeger was. Hij bedient zich daartoe niet alleen van zijn vermeende kennis van goed en kwaad, alsof hij wist, wat goed of kwaad was, maar hij meent ook nog de gelijkenis Gods te kennen en zich met de wet te perfectioneren, om de oorspronkelijke gelijkenis het naast bij te komen, en het beeld zoekt hij in zich hersteld te krijgen, in plaats dat hij erkenne, dat het beeld Gods nooit in hem, maar hij in den beelde Gods geschapen is geweest, en dat hij weder in dat beeld in moet. Om dat nu te bereiken rukt hij de gehele waarheid Gods naar zich toe, die God hem gaf, om tot God te komen, zet zich in de hemel en God er buiten. Dit noemen de Apostelen: *ijdele (vorige) wandeling*.

Men is wedergeboren gelijk Nicodemus, voordat hij de Heere hoorde; men is bekeerd gelijk Paulus, voor hij naar Damascus ging; men is uitverkoren, gelijk het volk dat in de woestijn omkwam, en niet in de ruste inging; heeft geopende ogen als Bileam, en alles gekregen op één dag gelijk Saul; - en dat die mens verdorven wordt (Eph. 4) is openbaar, want hij werpt in de nacht om wat hij overdag opbouwde, en bij dag, wat hij 's nachts opbouwde. Zijn begeerlijkheden zijn altijd zich nevens God staande te houden, en zijn van de uitgebreidste invloed op het zinnelijke en lichaaamlijke, en hij laat zich verleiden van de een leer tot de andere, want hij is altoos verdwaald, en daarom te meer ingenomen, hoe geestelijker en goddelijker hij met as gevoed wordt.

Oude mens noemt de Apostel, - nemende daarmee in een woord tezamen 's mensen toestand opzichtelijk God, - in de val uit de heerlijkheid, - in zijn pretenties daarna met de wet, en in zijn Joods tegenchristelijks bestaan, - en in alle uitvloeiselen daarvan zichtbaar in de letterlijke overtredingen of in het oog springende werken des vleses.

Die oude mens is mede gekruisigd. Onder deze figuur worden wij zelf dus verstaan in onze werkzaamheid jegens God buiten de heerlijkheid Gods; medegekruisigd voor al deszelfs eer de smaaddood ingegaan, en alle vloek, schuld en straf en dood en verdoemenis is van ons af; want die mens is daar op een gans legale wijze ten onder gegaan, ten onder gebracht, te niete gemaakt met dien en diens vlees, die vlees werd, en in vlees leed om ons tot God gebracht te hebben.

Zonde is alles, wat buiten die heerlijkheid gedacht of gedaan wordt, het heette dan godzalig of goddeloos naar onze moraal. Lichaam van de zonde is hier die gehele tezamenvatting van al het zichtbare dat het onzichtbare schijnt te logenstraffen - Zonde dienen is niet: wellust dienen, in een bordeel zijn, maar ons dienstbaar stellen aan welke betrekking ook, 't zij zij hemels of hels heette, welke een andere wezen zou dan de betrekking van in de plaats te zijn,

welke alleen gerechtigheid is in de ogen van God:

Zet eens alles zo tegenover elkander:

(Wet)	(wij met de wet)
Oud Verbond	Oude mens
Nieuw Verbond....	Nieuwe mens....
God zelf	Met ons God

en dan verstaat gij vanzelf, wat, 'nieuw mens' is -: met ons God, of: Emmanuel, de gemeenschap met de Vader en de Zoon. Onzen Heere Jezus Christus hebt aangedaan, zegt de Apostel, Rom. 13:14, en bedient u niet van des vlees neuswijsheid tot begeerlijkheden, dat is: tegen deze enige waarheid Gods bedenkingen op te werpen, die alleen daaruit voortkomen, dan men liever als uit werken van wet wil rechtvaardig geacht en aangenomen worden, in plaats van als goddeloze, die radeloos is, omdat hij heeft voor Gods woord, maar niet weet, hoe het overeind komt.

De vrees, om dat alzo te erkennen en zich daaraan te houden, wat er geschreven staat, is bij allen en niettegenstaande alle bekommring een bewijs, dat men met alle angst en strijden er tegen, de zonde, zijn eigen lust en genot liever heeft dan Jezus van Christusgenade, Gods liefde en des Heilige Geestes gemeenschap, en vandaar dan de och's en de ach's, en dat de vrede toch enkel bitterheid is.

In mijn boek over Romeinen 7 kunt gij zien, hoe het met het 'Ik ellendig mens' staat, dat wat dieper gaat als de gewone och's en ach's - daar gaat het om God en om Zijn wet; de gewone och's zijn uit spijt, dat de eigen gerechtigheid weder te kort heeft moeten schieten.

Christus is Gods Beeld, zegt de Apostel. 'Weder in het beeld in' - is dan in Hem gevonden geworden te zijn.

Afgelegd hebben en aangedaan hebben de ouden en nieuwen mens drukt de Apostel op een andere plaats ook zo uit: Is iemand in Christus Jezus, die is een nieuw schepsel, het oude is voorbij gegaan, ziet het is alles nieuw geworden; en: ZIJN maaksel zijn wij, geschapen IN CHRISTUS JEZUS in goede werken, welke God te voren bereid heeft, opdat wij er in zouden gewandeld hebben.

'Nieuw mens' zijn wij dus, zo wij Code gelovig zijn geworden, en dat er gezegd wordt, dat wij dien aangedaan hebben, geeft te kennen, dat wij die betrekking, die gesteldheid onder dat nieuw verbond niet zelf gemaakt hebben, maar dat het een rein maaksel van 's Heeren barmhartigheid en ontferming is, en het duidt aan dat het als een kleed is vol gestikt van bedekkingen, van genade, van vrucht des Geestes, van de gehelen zielenarbeid Christi, van het gehele maaksel Gods, - compleet zoals de eeuwig blijvende, heilige wet Gods is en het hebben wil, - over onze totale naaktheid heen.

'Vernieuwd worden' is: toeneming in de kennis van de ingewanden Gods, van Zijn gerechtigheid; toeneming van bevinding, hoe wij in de Heere Heere gerechtigheid hebben en sterkte, en hoe Hij altijd bij ons is en in ons, en ons als met een tent bedekt en geschikt gemaakt heeft tot alle goed werk, en ons zijn wil doet doen, en zijn geboden bewaren, niettegenstaande alle onze miserie, en ongeschiktheid en nulliteit.

De nieuw mens is: *naar God geschapen*. De Apostel zegt: dat hij het is. Zoals Rom. 8:27 ook staat: 'naar God', en wil zeggen: geheel overeenkomstig Gods wet, raad, voornemen, gelijk hij alles in Christus gewrocht heeft, - welbehagen.

In gerechtigheid is hij geschapen, zodat hij door God is geschapen geheel in dien stand, die in de ogen Gods recht en goed is. –

In zuiverheid van de waarheid, zodat wat hij is, waarachtig reëel is, zodat er niets bij of afgaat, en hij gans volmaakt en volkomen is van denken en doen, wat ook de aanklager van de

broederen er tegen meent te kunnen inbrengen.

Bij wien, nu de twee grote vragen liggen en leven: waar blijft de wet? en: waar blijft de zonde? –

Wien het om God, zijn wil en wet te doen is, - die neemt het aan om niet en houdt het vast in eeuwige vertroosting des Heilige Geestes, en hij ziet zich omgeven en aangedaan met alle vrucht des Geestes op grond van het in vlees gekomen zijn van Jezus Christus, op grond van Zijn mede opgewekt en mede gezet zijn met Hem in de hemelen, - en alles is hem bij de hand op grond van alle de overdierbare beloften Gods, 2 Petr. 1:4. Wat hij ziet, is dood; wat hij bevindt, is eeuwige trouw en goedertierenheid, een aaneenschakeling van wonderen van ontferming, genade en waarheid.

Omdat ik van mijn eigen niets heb, heb ik alles; omdat ik niets weet, weet ik alles; omdat ik niets kan of vermag, vermag ik alles in Christus, die mij in Zich machtig maakt tot alle dingen. 's Mensen hoogmoed is oorzaak van klagen over alles. Die waarachtig verloren is, het gaat hem om God, en hij is behouden en smaakt en ervaart en looft de zaligheid Gods, de Naam onzes Heeren Jezus van Christus te midden zijner verlorenheid.

De Heere heeft gezegd, dat die in de Zoon gelooft, niet sterft. Voor het gezicht van de ogen is het evenwel zoo, dat de dood hem breekt en overwint, en evenwel is het niet zoo, maar in zijn sterven overwint hij de dood en de duivel, gelijk hij ook reeds lang dood en gestorven is, voordat hij sterft, en al lang bij de Heere is, voordat hij bij de Heere komt; evenzo is het met afgelegd hebben van de ouden mens, en het aangedaan hebben van de nieuwen mens. Wie niet ziet, *en gelooft*, heeft het.

Mag ik het geloven? Ik moet, vanwege mijn anders zware ellendigheid, - nog meer vanwege God, die geen ellendigen, die 't om zijn wet te doen is, bedriegt. Wie 't niet gelooft, loochent tot daartoe de Vader en de Zoon en rookt aan zijn eigen garen.

Te zeggen, dat God als in de modderpoel nederdaalt: - God doet meer. Dat is het wonder van de schepping zijner genade: te midden van zonde, duivel, dood en wereld zet hij een mens te midden van zijn onheiligheid in heiligheid Gods, in volkomenheid voor zich in de Geliefde, en heeft er een eeuwig welbehagen in, - en laat lopen de weg zijner geboden, wat niet lopen kan, - en de boze vat hem niet, en geen dood kan hem bij, en geen wereld krijgt hem neder, want hij is in de Cherubim en in de raderen, 't gaat al recht voor zich heen, vrijwillig in dat land⁵ en vol van blijdschap, en vol ogen in donkerheid en doodsbenauwdheid, - 't is vrezen en beven en klapwieken, - gezicht en handen en voeten bedekt, zodat men zijn eigen gang niet ziet, - 't is gehoorzaamheid uit vrijwillige liefde, want in zulke raderen is de Geest.

Vaarwel. De genade onzes Heeren Jezus van Christus met u.

Uw vriend en dienaar H.F. KOHLBRUGGE.

Utrecht, 12 Maart 1844.

⁵ Een zinspeling op Ezechiël 1, waar de raderen in het land Israëls onder het gezag van Immanuël voortgaan

13. De heiligmaking door Kohlbrugge in het juiste licht geplaatst.

De leer van de heiligmaking werd in de tijd van Kohlbrugge en Da Costa op een wettische leest geschoeid. De nieuwe mens moet zoveel deze kan, naar Gods wil leven en wandelen. Op zich een waarheid, maar in de praktijk loochende men het sterven aan de wet door de wet om alzó Gode te leven. Het leven in Christus, uit Christus en door Christus is alleen tot eer van de Vader, indien men een lijdende Borg gelijkvormig wordt. Zonder gelijkvormigheid aan Hem is de heiligmaking speculatie.

Iemand die een levenslange worsteling hiermee heeft gehad is Willem de Clercq. Een en ander is beschreven in: *De Heiligmaking van Willem de Clercq, 1795-1844*, door Gerrit Veldman. Hij schrijft o.a.

... Toen werd het 18 oktober 1843 en die dag kwam de Zwitserse predikant César Malan bij hem [=Willem de Clercq] logeren. 's Nachts sliep hij onrustig. "Steeds wilde ik Kohlbrugge's Malans redeneringen op elkander passen."⁶

's Woensdags ging hij voor het eerst weer naar het bureau, ondanks de felle herfstbuien. 's Avonds was er bij hem thuis een meeting rond Malan. Donderdag voelde hij zich weer niet goed, maar vrijdag was hij weer een stuk beter en 's avonds voelde hij zich 'gereed en zelfs verlangend' om Malan nog een keer te horen.

Maar Malan beviel hem niet helemaal. Hem hinderde: "*Dat toenemen [in heiligheid] waarvan M. gedurig sprak.*" 's Maandags lag hij 's morgens op zijn bed "weder geestelijk te woelen te passen en te meten", totdat zijn vrouw hem aanraaide om op te staan. Hij wist niets beter te doen dan aan Kohlbrügge te schrijven over wat er gebeurd was en aan Malan een briefje mee te geven om hem bij Kohlbrugge te introduceren.' Maar zijn opzet mislukte, want hoewel Malan in Utrecht hem het briefje van De Clercq gezonden had, was Kohlbrügge niet bij hem gekomen. De Clercq dacht nu dat Kohlbrügge Malan niet had willen zien, omdat hij hem veroordeelde en hij vreesde nu ook zelf weer het slachtoffer te worden van allerlei moeilijkheden en hartverscheurende veroordelingen van de kant van Kohlbrugge."

Daarom wachtte hij met angst en beven op bericht van Kohlbrügge en diens stilzwijgen was hem en Steven beiden 'moeilijk'. Wel kwam er op 7 november een brief van Barbe, die altijd impulsiever en scherper reageerde dan Kohlbrugge, waardoor De Clercq in een grote strijd raakte. 's Avonds zei zijn vrouw hem opnieuw dat het hem "te doen was om door hem & K, zalig te worden gesproken".

De volgende dag bleek het hem in een gesprek met Steven dat hij Barbés brief niet helemaal goed begrepen had. Toen hij kort daarna via vrouw De Bruin ook een brief van Kohlbrugge kreeg, kwam hij tot rust. "Het briefje v. Kohlb. was mij ook zoo aangenaam het was gul, de brief van Barbe wierd mij nu ook duidelijk."

Anders dan verwacht onthield Kohlbrügge zich van rechtstreekse veroordelingen, alleen: "Op alle uwe verdere gulle mededelingen," schreef hij, "wacht ik naderhand nog een andere even zoo gulle mededeling."

Da Costa had eens gezegd: *Kohlbrügge kon stilzitten en afwachten* en juist daardoor ging er zo'n magnetiserende kracht van hem uit. De Clercq moest antwoorden, hij moest gehoor geven aan Kohlbrügge's oproep om zijn zonde te belijden. "Ik had geen rust voor ik het deed,

⁶ Dr. César Malan was een goede bekende in de Reveilkringen. Hij publiceerde in 1826 een Franstalig boekje, wat door Kohlbrugge werd vertaald in 1830: *De tweede blinde Bartimeüs*. In de vertaling van Kohlbrugge liet deze het 4e hoofdstuk over de Heiligmaking weg. K. dacht daar anders over. Later distantieerde K. zich van het hele boekje. Zie brieven van Böhl over Kohlbrugge, nr. 44.

toch wat kan er van die Correspondentie komen. Men neemt toch altijd zich zelve op, wil zeggen: Ziet ik ben wel zondaar, maar geloof toch. Het geeft op 't laatst verwarring & - men weer niet hoe men het heeft. - Men wenscht zou oprecht mogelijk te schrijven – en toch."

Bijna een maand moest hij op Kohlbrugge's antwoord wachten. Op 11 december kwam de brief van Kohlbrugge, die zijn best had gedaan zijn opvattingen nog eens duidelijk uit een te zetten. "Wat is geloof? De onderhouding van Gods geboden, -- zo schreef ik aan uwen broeder. Ik heb niet geschreven dat wij door het geloof Gods geboden onderhouden, of in Gods geboden wandelen door het geloof — neen, het wandelen in Gods geboden dat is geloof." Dat was in andere woorden hetzelfde wat hij altijd sinds 1833 geleerd had: de heiligheid, het onderhouden van Gods geboden dus, kwam niet uit het geloof voort, maar was met dat geloof een feit!

De Clercq had dat volgens Kohlbrugge nog steeds niet begrepen. Hij had volgens Kohlbrugge zichzelf het wandelen in Gods geboden nog steeds als een eis willen stellen en daarin had Kohlbrugge gelijk. "Gij vat het op van de hoogte waarop gij het beschouwt [namelijk: de heiligmaking als proces in de mens; hiermee ontkende Kohlbrugge dus De Clercqs veranderende ideeën sinds 1833!] -- en ik heb het geschreven tegen al dat Pythagorische marskramen met heiligmaking." De Clercq moest eindelijk eens ophouden om steeds zijn eigen heiligheid te onderzoeken en om zich aan de hand daarvan af te vragen of hij wel genoeg geloofde. "Niet praten, niet speculeren, maar doen wat God zegt." Verder hoefde hij zich nergens om te bekommeren, "want zijn Woord is 't dat scheidt hemel en aarde; daaraan ons gehouden en Hij zal 't maken."

Volgens De Clercq was hij het hier 'innig mede eens' en had hij dit alles altijd al zo gezien.

14. Kohlbrugge's visie over de wettische heiligmaking bij Reformtoren en oude Theologen.

Kohlbrugge weerlegt hen niet ten aanzien van de leer van Rechtvaardigmaking door geloof. Maar hij toont de Roomse zuurdesem aan die bij velen van hen overgebleven is. Geheel in de lijn van Paulus in zijn brief aan de Galaten. Sommige oude theologen zijn rechtzinnig in hun woorden, maar de Evangelische kracht van Christus ontbreekt.

Anderen kunnen zich soms wel wettisch uitdrukken, maar hun praktijk en levenheiliging was op zuivere geloofswortel gegrond, namelijk de Geest van Christus, Die hen vormde naar de wil van God de Vader. Ieder naar de mate des geloofs hem gegeven.

Gedateerd: 1 december 1835

... Maar waar vindt men dat in de boeken?

Heiligings-systemen, ja, maar geen opgaan in alles 'eis auton' (Grieks: in Hem). En voor zoveel de kerkhervormers dit gepredikt hebben, waren zij *getuigen Gods*, en met wat zij er bij gelapt hebben, hebben zij, zowel als die van niets dan van hervorming dromen, hun eigen werk, toen zij maar even aan het bouwen waren, weder afgebroken, menende dat zij de wederdopers, antinomianen, pelagianen enz. enz. met Mozes bevechten moesten.

Zo heeft de duivel half gewonnen spel gehouden in de protestantse kerk, heel spel in de Roomse... Lees eens de tractaatjes van Musevoet, die Perkins vertaald heeft, achter Perkins, ja Perkins zelve, en gij vindt ook bij hem het zuurdesem der eigengerechtigheid overgebleven. En Musevoet levert u een gehele methode hoe gij uw leven in hemelse of goddelijke meditatieën besteden zult.

En vanwaar komt dat heirleger van Remonstranten reeds zoo vroeg? En waarom wist professor Saravia den volmaaktheidsdrijver Coolhaas of Coornhert (hoe heette hij ook?) niet neer te sabelen? Ach welk een lang dispuut en wat geschrijf? Waarom pakte men Arminius niet in de ribben aan? Waarom was de Delftse en ook de Haagsche Conferentie meer het gelove predikende dan de Dordtse Synode?

En waarom heeft men zich laten verschalken en afbrengen van de *justitia Christi* tot de predestinatie, waardoor de Synode van 1618 zulk een ongelukkige houding heeft verkregen, moettende de Remonstranten uitwerpen, waar zij met de prediking der *justitia Dei et Christi* (rechtvaardigheid Gods en Christus) de Remonstranten op den loop gejaagd zou hebben, en veler monden voor het toekomstige gestopt waren geweest?

En nu de vrucht van die Synode, de Staten-Bijbel, met de eigenlijke betekenis der Griekse woorden op den rand, en een systeem in den tekst. En kanttekeningen, voor zooveel als de praktijk der godzaligheid, waarbij de eigenlijke essence van de paapse leer weder is ingemengd.

En daarop Voetius, (lees zijn *Politica*), Brakel (lees zijn opstel over de waakzaamheid), de oude Brakel (de Trappen des Geestelijken Levens), Sara Nevius (de Zoekende Ziel gebracht tot Jezus), Lodenstein, Mej. Schuurman en Labadie (lees de uiteinde van zijn gemeente bij Fokke Sjoerds, Kerkel. Geschiedenis) vormen tezamen een godsdienstig kransje te Utrecht, om te bidden en om te bemediteren een hervorming der kerken; hoe was hunne leer, en wat is er van die hervorming geworden?

Nu Witsius, om te zwijgen van de Coccejanen !!! en hun schandelijke leer en gedrag aangaande het gebod van den Sabbath! om van hunne vleselijke exegese der profetieën te zwijgen. Maar Witsius tegen de Antinomianen..., waarin hij dingen van hen vergoelijkt of

refuteert, stellingen die ik niet de moeite waard zou achten, ze zelfs te noemen, zoo walgen zij iemand, die het gevoelen Christi heeft...

Zal ik verder gaan, - lees de meeste voorredens van de oude Theologische Geschriften! En dan uit den tijd van Groenewegen en zijn verdediging van Eswijler.

Eindelijk de oefening van Kuipers en het bekeringswerk te Nijkerk, enz. Dan de quasi-opwekking in het laatst der vorige eeuw, en nu wat er sedert hier in het land is voorgevallen.

De Joodse Hervorming onder Da Costa en Capadoce. Zet bij dat alles tot resumé wat gij zelve schrijft: reeds vroegtijdig heeft men onder ons het wezen des geloofs verminkt en de duivel heeft zijn schip door het halve Pelagianisme doorgestuwd en het op het hele Pelagianisme en Socinianisme vastgezet.

En dan nu ene afscheiding onder Scholte. Waarlijk ik zou de met Stefanus, den martelaar, van het geheel van kerkhervormingen en kerkreddingen geen ander getuigenis weten af te leggen, dan hij van de gehele kerkgeschiedenis van Abraham af tot op zijnen tijd toe heeft afgelegd.

Wat is nu de somma der zake? De Heere heeft eens gebouwd een eeuwig huis in de hemelen en bouwt er al aan voort met louter van allen verworpenen stenen, en toch heeft hij het eens voor al geheel afgebouwd, en het overige is toevoeging. Sedert heeft Hij al afgebroken, en de mensen geven den moed niet op met te bouwen en Hij niet met af te breken en van het afgebroken stenen te verkiezen, die Hij in Zijn gebouw voegt naar Zijn zin.

Verder komt alles neer op 1 Kor. 3:12-15. *Het Woord Gods blijft in der eeuwigheid.* Amen

Niemand vatte dit op alsof Kohlbrugge de Hervormers kleineerde. In een preek over Psalm 45:16-18 zegt hij:

Wat doet nu Christus met Zijn kinderen? ***Hij zet hen tot vorsten over de ganse aarde.***

Laat ons wel bedenken dat ook wij grote vorsten zijn. Hebben niet Petrus en Paulus de wereld geregeerd tot op de huidige dag, eerst met hun prediking, later met hun brieven? Zo ook de andere apostelen die de Heere Christus op de troon heeft gezet om te oordelen de twaalf geslachten Israëls, dat is gans Israel, bestaande uit Joden en heidenen? En zeg mij, wie heeft van de tijd der Hervorming aan de wereld geregeerd? Zijn het niet Luther, Calvijn, Melancton? Waren dat vorsten die met zwaard en beul kwamen? Of die met Gods Woord en met het gebed alles regeerden? Dezulken mogen soms miskend worden, maar zij regeren toch.

15. Bedankbrief voor het beroep naar de Hervormde Gemeente te Zoutelande

Toen Dr. H.F. Kohlbrugge in mei 1865 door de kerkenraad der Hervormde Gemeente te Zoutelande werd beroepen, had hij reeds enkele malen in Nederland predikbeurten mogen vervullen. Tevens oefende hij vanuit Elberfeld niet alleen in Duitsland en Nederland, maar ook ver daarbuiten een steeds grotere invloed uit. In dit licht lijkt het beroep naar het kleine Zeeuwse dorp Zoutelande een tamelijk onbelangrijke gebeurtenis, maar dat was het niet, noch van Dr. Kohlbrugge zelf, noch voor zijn talrijke vrienden en leerlingen. Het werd ervaren als een rehabilitatie en eerherstel van de man wiens toetreden tot de Ned. Herv. Kerk ruim dertig jaar eerder op willekeurige en onrechtmatige wijze was belet.

Toen Kohlbrugge dit beroep ontving, sprak hij de volgende woorden: 'Nu zie ik, dat God trouwe houdt, want toen in den tijd mijner vervolging de mensen mij raadden aan de Afscheiding deel te nemen, zeide ik: God zal mij recht geven, al wast in 't kleinste dorpje aan de zee.' Ds. G.J. Gobius du Sart, destijds predikant te Arnemuiden, had een werkzaam aandeel in de totstandkoming van dit beroep. Dit feit is, bekend geworden uit een brief die mevr. M.W. Gobius du Sart-Schorer schreef aan de heer Jean Louis Bernhardt te Utrecht naar aanleiding van het overlijden van haar man op maandag 29 mei 1865.

Zij schreef: 'Op den sterfdag van mijn Gobius is Ds. Kohlbrugge te Zoutelande, hier op het eiland, met agreatie van den Koning beroepen. Dit heeft mijn lieveling nog met den Kerkeraad veertien dagen vóór zijn dood in orde gebracht, maar ook dit hebben zijn ogen niet mogen zien!'

Eén van zijn laatste woorden voor zijn overlijden waren: 'Wat zal Ds. K. zich nu verheugen, nu heeft hij een beroep!'

Eerwaarde Broeders!

Uwen brief waarmede gij mij, onder goedkeuring van den ambachtsheer, in de vreeze Gods tot Herder en Leeraar beroept van de u toevertrouwde gemeente, heb ik in goede orde ontvangen. Weest verzekerd, dat ik denzelven met een diep gevoel van dankbaarheid tot den Heere, gelezen, en met heilig vreezen en beven voor Zijn aangezicht beweegd heb.

Als in 1845 de Heer van Zuijlen van Nijevelt, toenmaals Minister van E. mij vroeg wat ik voor vergoeding hebben wilde, was het antwoord 'als is het slechts een dorp aan zee, als ik maar mijn regt krijg.'

Op den 29sten Mei 1832 ontving ik een schrijven van den Utrechtschen Kerkeraad, dat mij elken toegang tot eene Vaderlandsche kansel menschelijk voor altijd afsloot.

Op den 29sten Mei 1865 ontvang ik te Zoutelande de eerste wettige beroeping tot den heiligen Dienst in de Vaderlandsche Kerk!

Die God, die trouwe houdt tot in eeuwigheid, heeft u, heeft uw dorp en Gemeente dan geroepen en verkoren, dat wederom een deel Zijner beloften, die ik in het heetst van den strijd, opdat de Waarheid bij u bestaan mocht, ontving, na zoovele jaren vervuld werd.

Dat moge en moet u voor uzelf sterken en troosten, dat deze beroeping ook voor u eene bijdrage is van bewijs, dat nooit iemand beschaamd of te schande geworden is, die op den Levenden God vertrouwd heeft.

Niet om mij individueel, maar in verband met alles, waarvoor ik jarenlang zoovele miskenning onderging, terwijl ik er alles voor opofferde, bid ik uit de volheid van mijn hart u en uwe Gemeente en uwen Ambachtsheer voor uwe heroeping eenen blijvenden zegen van den Heere, die Zijne hand tot de kleinen wendt. Gij hebt u eens eenmaal verdrukten op

regtmatische, op Goddelijke wijze aangenomen.

Bij mijne niet uit te dovene liefde voor mijn geboorteland en voor de Vaderlandsche Kerk, zou ik zonder te vragen naar groot of klein, naar leeftijd van mij en mijn Echtgenoot, op gezondheidstoestand berekend voor een Zeeuwsch dorp, blijde gehoorzamen aan uwe beroeping.

Tegen mijn wil en onder veel tranen, dat ik mijn geboorteland te verlaten had, kwam ik in 1846 te Elberfeld. Ik heb daar sedert eene bloeiende gemeente, vereenigd nog onlangs met de sinds 1000 jaren vervolgd en toch door den Heere staande gehouden Gereformeerde gemeenten van Bohemen en Moraviën, en vertakt zelfs tot in Azië en Amerika.

Als broeder, als kind en als een vader ben ik desdanig met die gemeente verbonden, dat er van 's Heeren kant iets bijzonders zoude in den weg moeten komen, dat mij vrijheid zou geven om mij uitsluitend te verbinden tot de aanneming van een bepaalden dienst in de Kerk van mijn dierbaar Vaderland.

Het is op dien grond, dat ik bij dezen, hoewel niet zonder weemoed van den kant van mijn vleesch, renuncieer (onttrek) van eene beroeping, aan dewelke ik onder andere omstandigheden, mij bereidvaardig zou onderwerpen.

Eerwaarde Broeders! Ik ben in de gelegenheid geweest om Zeeland lief te krijgen, neemt mijn antwoord op als rond Zeeuwsch.

De groote Herder der schapen loone u uwe keus, die op iemand viel, die niet kon, met eene keus waarvan de vrucht niet minder zij uwer zielen zaligheid, de geestelijke en tijdelijke welvaart van de gemeente Zoutelande.

Elberfeld, 5 Juni 1865.

Kohlbrugge Th. Dr.
predikant bij de Gereformeerde gemeente te Elberfeld.

PART II

KOHLBRUGGE EN WESTENDORP

Briefwisseling in de periode 1855-1859

1. Aan Westendorp

Valkenberg, 26 Juni 1855

Hartelijk geliefde vrienden.

Het was mijn voornemen om dadelijk na mijne terugkomst de pen op te vatten om u te danken voor de gulle, hartelijke ontvangst ten uwent genoten, maar werd verhinderd, daar er ongeopende brieven van mijn zoon lagen, die ons schreef dat hij met vrouw en kind en meid den volgende dag, Zaterdag zou komen, in plaats van in het laatst der maand. Toen moesten alle handen aan het werk, vooral voor het kindje, daar wiegen etc. nog niet in orde waren, en toen de kinderen voor kwamen en mijn zoon de gehele week, tot gisteren buiten bleef, gaf dat drukte van allerlei aard. — Ontvang nu mijnen hartelijke dank voor de verkwikkingen van allerlei aard naar lichaam en ziel bij u genoten. Hoe goed was het mij bij u te zijn, wat zal het zijn als de hope die in ons verwezenlijkt wordt, en al het arme en ellendige volk, dat hier gedurig zuchtende is, ontdaan van dit lichaam der zonde en des doods, vrijgemaakt van alle banden om hunnen Heer en koning tezamen zullen zijn. Is het woord der verkondiging van vrije genade zoo zoet voor de ziel, wordt de onderlinge band daardoor zoo nauw toegetrokken, o wat zullen wij genieten als wij den Heere zullen zien, die ons met Zijn eigen bloed gekocht heeft. Nog een weinig en de strijd is volstreden!!

Een ernstige crisis deed zich in de Nederlandisch-reformierte Gemeinde voor in het najaar van 1856 in verband met het voorgenomen huwelijk van Carl Friedrich (Fritz) von der Heydt, die toen 28 jaar oud was en als diaken in de gemeente werkzaam was, met Maria Th. W. Freiin von Hurter, behorende tot een oud patriciërsgeacht in Schaffhausen. Zij kwam uit een onkerkelijk en werelds milieu en gaf door haar optreden en gedrag aanstoot en zou zo de Nederlandisch-reformierte Gemeinde in opspraak brengen. (Dr. Carl Friedrich von der Heydt stond zijn vader terzijde als uiterst bekwaam bankier van de firma 'Von der Heydt-Kertsen & Söhne' en overleed in de jonge leeftijd van 32 jaar in 1861.)

Kohlbrugge wenste, dat Fritz zich zou onthouden van deelneming aan het Heilig Avondmaal, zijn ambt van diaken zou neerleggen en zou afzien van een kerkelijke inzegening van zijn huwelijk. Fritz wilde aan Kohlbrugge's verlangen niet voldoen.⁷ De kerkenraad aarzelde

⁷ Wat wij 150 jaar later geneigd zouden zijn af te keuren in Kohlbrugge, kan in die tijd en omstandigheden op Bijbelse grond goedgekeurd worden. Maria was geen lid van de gemeente. Een afwijzen van kerkelijke inzegening kan volgens kerkrecht geaccepteerd worden. Omdat zij onkerkelijk en werelds was, geeft het een indruk dat Fritz zijn levenswandel niet zo nauwgezet was, als van een lid van de gemeente mag verwacht worden. Een éénmalige afhouding van het Heilig Avondmaal is geen strenge maatregel. Dit komt vanaf de Afscheiding voor in alle afgescheiden kerkverbanden. Onderwerping hieraan is geboden bij hen die belijdenis hebben afgelegd. Het is opmerkelijk dat geen tijdgenoot van Kohlbrugge – in zover bekend - deze zaak goed- of afkeurt. Had Kohlbrugge toegeeflijkheid betracht, hij was ontrouw aan zijn ambtelijke plicht, doordat hij altijd een consequente uitoefening nastreefde. Door dit na te laten had hij de gemeente aanstoot gegeven. Hij stond voor de keus, een zondige houding van een rijke familie toegeven, of oprecht zonder aanzien des persoons te beoordelen.

De gevolgen en volgende gebeurtenissen waren opmerkelijk. Hoe waren de 4 jaar die Fritz nog leefde? Hij stierf

aanvankelijk bij de toepassing van deze zware kerkelijke tuchtmaatregelen, temeer omdat Fritz von der Heydt evenals zijn vader Carl zeer geliefd waren in de gemeente en laatstgenoemde één van de belangrijkste grondleggers en steunpilaren van de gemeente was. Daarop legde Kohlbrugge begin december 1856 zijn ambt neer⁸ en aanvaardde dit pas weer op voorwaarde dat de gemeente het voor hem als één man zou opnemen, hetgeen inderdaad geschiedde. Tijdens de kort daarop bijeengeroepen gemeentevergadering werd bij afwezigheid van de fam. Von der Heydt eenstemmig - behalve de familie Frowein en enige leden van hun huispersoneel - besloten tot de genoemde tuchtmaatregelen.

Op de eerstvolgende zondag besteeg Kohlbrugge weer de kansel en ving aan met de woorden: *'Zoete banden die mij binden aan des Heeren lieve volk.'* De tekst voor de prediking in die zondagmorgendienst was genomen uit het gebed van de profeet Elia dat hij uitsprak tijdens het geding met de Baalsprofeeten bij de berg Karmel: *'... En dat ik al deze dingen naar Uw Woord gedaan heb.'* (I Koningen 18:36b)

Niet onvermeld mag blijven dat in deze zaak ongetwijfeld op de een of andere wijze ook de steeds slechter wordende verhouding tussen de broers Carl en Daniël von der Heydt een rol speelde. Dit ging zelfs zó ver dat Koning Friedrich Wilhelm IV zich in 1854 persoonlijk hiermee bemoeide en trachtte in het conflict te bemiddelen. Tevergeefs, want Daniël von der Heydt maakte zich los van de Firma en het "Bankhaus von der Heydt — Kersten & Söhne" en behield bij de officiële scheiding in 1857 de textiel- en zijde-handel, die hij onder de naam van een nieuwe zelfstandige 'Firma Von der Heydt — Wülfing' voortzette.

De familie Carl von der Heydt en de familie van zijn zwager Louis Frowein, voormalig Kirchmeister van de gemeente maakten zich in deze tijd los van de gemeente en keerden terug naar de grote Evang. Ref. Gemeinde van Elberfeld.

Het is opvallend dat Kohlbrugge na zijn brieven van 8 en 30 september 1856 gedurende dit hele najaar verder geen brieven meer schreef aan Westendorp en pas op 4 februari 1857 de correspondentie voortzette. Of werden er brieven uit deze periode door een latere hand verwijderd? Of heeft Kohlbrugge tijdens een bezoek aan Westendorp op de 'Valkenberg' te Rheden zijn vriend persoonlijk op de hoogte gebracht van de moeilijkheden rondom deze kwestie? In de laatstgenoemde brief schreef Kohlbrugge op een wijze, waaruit blijkt dat Westendorp blijkbaar toch van alle zaken op de hoogte was!

2. Aan Westendorp

Een aanhaling uit deze brief luidt als volgt:

'Wij werden heden zeer getroffen bij het vernemen dat de gewone voorjaarscollecte bijna gelijk komt met de beste toen de heren C. v.d. H. en Frow. nog in de gemeente waren. De Zondagscollecten lijden er ook niet onder.' ...

'Er is veel animo onder de vrouwen onzer gemeente, die zijn ogenblikkelijk [= thans] allen bijeen in de Kerk - de vrouw Pastorin en de vrouwen D. v.d. Heydt en Oberbürgermeisterin hebben zich permanent gesteld en laten 12 vrouwen kiezen - dan komen zij maandelijks te zamen, bezorgen en bezoeken de naai- en breischool, gaan ook in de huizen der leden waar ik het verzoek en voorzien de vrouwen die niet kunnen of niet hebben van de nodige raad, hulp en linnen en ondergoed, snijden voor groten en kleinen en laten naaien door dezulken die daar

en liet Maria als weduwe achter, die mede oorzaak was van de ergernis in de gemeente. (Red.)

⁸ Het neerleggen van een ambt is een zo vergaande maatregel, die men nooit mag nemen om eigen zin door te drijven. Moeten we spreken van *een tijdelijke opschorting van het ambt?*

wat mede verdienen kunnen. Eene excellente onderneming, die ik reeds lang gewenst heb - Zij hebben reeds een gehelen hoop goed en een goede bus.

Zoo even zette ik "no, 12" op uwe laatste Rekening Courant - dat trof mij. Al twaalf jaren - hoeveel gedenkstukken van en herinneringen aan des Heeren macht en trouw, onverdiende goedheén en voorzorg - 't is alles boven bidden en denken - door allerlei ellendigheden ja desperaties heen - en toch: wat was het alles goed, wat de Meester deed - en hij is Souverein - 't is alles barmhartigheid. Heeft met Zijne hand alle deze dingen gemaakt. Psalm 71 maakte bij het slot van het jaar een machtigen indruk op mij - Bij ons de verootmoediging. Hij alleen is waardig dat wij Hem grootheid geven en roemen de Sterkte Zijner Macht. Hij deed het alles wat Hij in en aan en met en voor ons deed - Vaderlijk - Koninglijk en als een wijs Heelmeester.'

2. Brief van Kohlbrugge d.d. 15 juni 1857:

Hartelijk geliefde vriend!

Dank voor uw schrijven van 11 juni. De Exemplaren die gij door Spin aan den Heer Kol zult willen opzenden of misschien reeds hebt laten opzenden, zijn voor den Kandidaat Gobius, die ze aan jonge predikanten verder bezorgt.- (.....)

Ik heb hier allerlei van buiten af, waarbij ik zeggen moet: "Meines Herzens Angst ist gross. Stoss auf Stoss will mich vernichten."

Gij zendt ons dankzeggingen alsof de lieve Juul reeds retourneerde - de dank blijft aan ons en de drievoudige dank, zoo gij en Mevrouw Westendorp het aan mij wilt overlaten om met de eerste passende gelegenheid Juul te laten retourneren, en zulks niet door vriend Schrey te willen laten doen. Haar bijzijn maakt ons en de lieve Ant te gelukkig en is voor de laatste te wenselijk voor den ogenblik, dan dat ik er aan denken mag, dat zij weder gaat - daarom bidt ik u, mijne lieve vrienden: laat ze ons nog enige dagen.

Onze Gerrit schrijft ons, dat hij met zijne vrouw bij den schoonzoon van den schoolmeester te Scheveningen gelogeerd is. Ik had hem geraden tot een uitstapje naar Den Haag en dan een bezoek bij Dr. Van Bylandt - deze bleef nog bestaan op de zeebaden en gaf die bijzondere gelegenheid aan de hand - en zoo hebben wij hem met een zacht lijntje gekregen, waar het voor hem het best was, in de aanhorigheid van den Doctor, en waar zijne vrouw geen armen zin krijgen kan.

Entre nous" (=tussenons) mogt ik u raden u over den Heer Sanders niet verder uit te laten, noch u voor z.Ed. uit te laten. Hij is eenmaal uw schoonzoon, de man uwer dochter - God heeft ze te zamen gevoegd - laat hem het zijne en houdt het uwe voor u - Ik meen dat Maria hem ook zoo te behandelen heeft. Het ware wat anders zoo de keus nog moest gedaan worden - men kan in de wereld niet alles verlangen - en voor het Hierna is Z. Ed. zelf verantwoordelijk.

Ik hoop dat gij en Mevrouw onze bede en verzoek om de lieve Juul nog enige dagen tot gelegenheid van te huis brengen, bij ons te laten, met die gulheid en toegenegenheid zult accepteren, waarmede ik weet dat gij ons steeds te[r]wille zijt en ons kent als die in alles zoeken wat dient ter ere Gods en tot des naasten opbouw.

Des Heeren genade bevolen met de hartelijkste groeten van ons allen en van uw kostelijk kind Julia -

Uw zeer liefhebbende vriend

Elberfeld 15 Juny 1857.

H.F. Kohlbrugge.

3. Op 8 juli 1857 vervolgde Kohlbrugge de correspondentie als volgt:

Onzen hartelijksten dank, waardste en trouwe Westendorp voor de lieve en gulle wijze waarop gij aan ons gedacht hebt.

Maar ik omhels u en uwe lieve vrouw bovenal van wege de goedheid jegens ons, dat wij uwe Juul zoolang bij ons mogen houden.

Welk een kind! Welk een weldaad voor onze Ant! Welk eenehulp voor mijne lieve vrouw - welk een troost voor mij. Dat zal de eeuwigheid eerst openbaren. De lieve Juul heeft in een pastoorshuis als het onze dagelijks gelegenheid om te zien wat voor een vuur er dagelijks om ons heen brandt - hoe de machten der hel verbitterd op ons zijn, terwijl de enige troost door onzen dienst in de harten van o hoe velen! wordt uitgegoten. Juul heeft niet alleen gelegenheid daartoe, maar zij let er op, en deelt er in: en ofschoon nog te jong of liever te opgekropt om zich te uiten, merk ik te meer, hoe diep zij in alles haar gemoed beweegt, en zoo is zij voor haar zelve in een goede school voor haar toekomstig leven om het reële van Gods Woord te leren verstaan en lief te hebben.

Intussen niet willende of mogende misbruik maken van uwe goedheid denk ik zelve haar mede te brengen, zoo ik in deze maand werkelijk het verzoek om in Loosdrecht en Nichtevecht te komen preken andermaal ontvang.

Ik behoef u niet te zeggen hoe welkom ons de nieuwe Haring is - in deze babbelachtige stad moet het rijke geschenk van uwen wijn voor zekeren een slag zijn - wij zullen er bij denken aan Hooglied 8 vs. 7. Er zijn zoo herinneringen van oude trouw des Heeren en van trouw eens beproefden medereizigers naar het Jeruzalem, dat boven is, welke als heilbrengende olie ingaan in telkens nieuw geslagene wonden.

Zondagavond preekte ik over Micha Cap. 7 vs. 8b. Een uur later werd ons weder wat aangedaan - waarbij ik tot mijne lieve Urseline zeide: toch zal de Heere ons een Licht zijn. - Het is toch genade als men als prediker zoo onmiddellijk de toepassing in de ondervinding krijgt - en met *Amen* sluiten mag.

Voorleden vrijdag was ik ernstig ziek ten gevolge van bangen strijd - uwe voortreffelijke kersen brachten mij zaterdag weder op den been - en hielpen zondag en maandag verder. Westendorp, wat zal dat een zalige ure zijn als de Heere ons komt aflossen. Zij en blijve de blijdschap des Heeren onze Sterkte om in de moordenaarskuil dezer wereld twee leuwen, waarvan men zich toch niet kan laten opeten, tegelijk te verslaan in den sneeuwtijd - de hartelijkste groeten van mijne lieve Urs.

Elberfeld 8 Juli '57

Uw zeer liefhebbende vriend H.F. Kohlbrugge

Op 24 oktober 1857 schreef Kohlbrugge het volgende, mede naar aanleiding van het overlijden van Mr. Gerrit de Clercq in de leeftijd van bijna 36 jaar. Gerrit de Clercq, geboren op 9 november 1821 als oudste zoon van Willem de Clercq (1795-1844) en Caroline Charlotte Boissevain. Gerrit stond tijdens zijn studietijd te Leiden en daarna sterk onder de invloed van de Verlichting met haar liberale mens- en levensbeschouwing en stond zeer kritisch tegenover het christelijk geloof, maar kwam op zijn sterfbed tot bekering.:

3. Hartelijk geliefde vriend!

Inliggend den brief uws geëerden zoons Karel keert terug - wij lazen dien met aandoening en met alle opmerkzaamheid lezende daarin uitingen die voor uwen zoon ons hart goed deden. Het goede zaad ligt er in en wij hopen en vertrouwen dat het door de wereldse bolster wel zal doorbreken. Het allereenvoudigst en allerzedigst gesteld berigt van het overlijden van Mr. G. de Clercq ontvingen wij heden nadest (na avondeten). Onze aandoeningen waren gisteren avond vele. Zoo is Gods vrijmacht en hoe genadig wil Hij zich tot ons nederbuigen om ons te overwinnen in Zijne liefde door zoodanig middel als naar onzen zielstoestand is. Daarom vinden wij dien droom of visioen van den zalig ontslapenen zoo opmerkelijk, zoo goddelijk. Wij mochten ook u condoleren, zoo wij niet meer stof hadden om ons mede daarin te verblijden, in de vreugde die de Engelen in den Hemel over zulk een uitgang hebben. Ik behoef u niet te zeggen hoe levendig mij Willem de Clercq weder voor den geest gekomen is met zijne zoete nagedachtenis, die mij altijd enigermate beneveld werd of mij bedroefd maakte als ik zijnen zoon Gerrit zag en sprak of van hem hoorde hoe hij van niets weten wilde. Hoe bevestigt of versterkt ons zulk een Einde in het geloof aan des Heeren vrije genade en macht, ook in onze gebeden voor de onzen, namenlijk voor onze kinderen - en hoe trouw houdt de Heere de beloften Zijns verbonds met de zijnen en hun zaad opgerigt en verzegeld in den Heilige doop!

4. In de eerstvolgende brief kwam Kohlbrugge terug op het overlijden van Gerrit.

Elberfeld 5 Novbr. 57

Hartelijk geliefde vriend.

De brieven uwer zoons heb ik met veel belangstelling gelezen en zeg u dank voor de mededeling [over] de uitgang van den oudsten zoon van Willem de Clercq en ook zulke brieven zijn bemoedigend voor ouders. Het in de jonge harten gestrooide zaad, opgeploegd door de gebeden, vooral door het voorbeeld zelve dat gegeven wordt en bedauwd door de tranen der ouders, moet eindelijk toch vrucht dragen, al gaat het ook een tijd door zonden en wereldliefde ogenschijnlijk verloren.

De heide brieven neemt Truitje weder mede, tenzij gij ze nog eerder terug begeert. Zoo ik voor den 15den in ons land kom, breng ik Truitje mede, anders moeten wij naar nadere gelegenheid uitzien, want bezwaarlijk kom ik anders dezen winter nog in Holland. ...

In de volgende brief bood *Westendorp zijn verontschuldigen aan Kohlbrugge aan*, terwijl uit de bewaard gebleven brieven niet te achterhalen is waarover het hierbij ging. Het was blijkbaar voor Westendorp zo ernstig dat hij vreesde dat hun vriendschap daardoor schade zou lijden.

Valkenb. 25 Nov. 1857

Dierbare Vriend!

Sedert mijn laatste schrijven heb ik rust noch duur gehad; wat ik al geschreven heb weet ik zelf niet meer, omdat dat schrijven uit een verkeerden bron ontsproten en in verband stond

met veel en velerlei van buiten af, maar ook met bitterheid die in mijn harte lag en zich opeens lucht maakte. Ik heb zwaar gezondigd tegen den Heere, en tegen u mijn getrouwe en beproefde vriend! Ik heb uwe liefde geheel miskend en uit het oog verloren en de vrede is verre van mij. Ik belijd u mijne zonde, gelijk ik die onophoudelijk aan onzen getrouwen God beleden heb en zal blijven belijden, totdat Hij mijn geroep verhoord en Zijn vriendelijk Vaderlijk aangezicht in Christus weder over mij laat lichten. Nog nooit is mij zoo opengelegd wat ik toch eigenlijk ben en hoe vlees vijandschap is tegen den hogen God en tegen Zijne wegen. –

Een antwoord op mijn schrijven verwacht ik niet van u, wat gemeenschap heeft het licht met de duisternis, de gerechtigheid met de ongerechtigheid!? Nochtans alles moet tot effenheid komen en de wille Gods moet geschieden, de ongerechtigheid moet uit den weg en Gods gerechtigheid moet zijnen loop hebben en de brave W. moet niet ontrust worden, en zijn geloof niet beschaamd!

Van Heumen schrijft mij [dat] gij zondag te Delft zult prediken, God geve [dat] uwe gezondheid het toelaat, ik hoop daar te komen en verzoek van uwe liefde dat gij in het retour een dag op Valkenberg komt, mijne ganse hart hoop ik u te openen, gij zult mij verstaan en vergeven en mij weder in uw hart opnemen, en door uw kalmte wat krom en verdraaid is terecht brengen.

Ik voeg hier niets meer bij dan dat ik behoefte aan liefde, liefde die uit God is heb, intussen zijn mijne ogen als waterbeken, die dag en nacht vloeien. Ik beveel mij in uwe gebeden, God make alles goed wat ik bedorven heb.

Groet uwe dierbare gade en dochter en zijt gegroet van uw geheel ter nedergeslagen vriend W.

Er is geen brief bewaard gebleven, waarin Kohlbrugge in het bijzonder op bovenstaand epistel inging. Wel komt in een brief van 25 januari 1858 de volgende mededeling voor:

'Wat gij mij schrijft dat ik u vergeven zal, begrijp ik niet recht. Er is bij mij niets.'

Deze opmerking hing waarschijnlijk met het bovenstaande samen, al is het vreemd dat Kohlbrugge niet in zijn brief van 8 januari, maar pas in zijn brief van 25 januari 1858 reageerde op Westendorps hartekreet. Zijn brief van 8 januari 1858 ving hij aan met:

5. Hartelijk geliefde vriend!

Onze eerwaarde Wolfensberger brengt voor u 25 afgeschrevene Leerredenen mede, zoo als ze door mijnen hulpprediker (Künzli) onder het gehoor geconcipieerd zijn - met vertaling van enigen van dezelve gelieve te wachten tot dat ik zelve een afgeschreven exemplaar heb - gemutileerde preken en volzinnen door eens anders pen of opvatting gevormd - kunnen dienen tot bijzondere opbouwning maar ik zag niet gaarne dat ze verloren bij de overige vertaalde leerredenen, die gij direct uit mijne pen wedergeven kunt.' (...)

Het Casino alhier, waar men voorleden jaar den profeet Jeremias en de verstering van Jeruzalem in een concert opvoerde, is op den nacht van 1 Januari geheel uitgebrand - Schier ieder weigerde te helpen blussen. Het is merkwaardig hoe bij zulke gelegenheden het volk luid laat worden, wat het lang binnen hield. ...

Onze Ant werd met een meerderheid van vrouwenstemmen tot vorsteherin (leidster) van de naai- en breischool resp. als diacones der gemeente gekozen. Zij zeiden dat zij dat niet om des pastoors wille deden, maar omdat zij haar lief hadden. (...)

Gelieve er aan te denken dat in de leerredenen over Psalm 23 in elke leerrede een verklaring van den tekst komt bij wijze van schilderij - in de eerste en tweede leerrede zal er dat van de schilderij af moeten wat in de tweede en derde gegeven wordt - misschien heeft Wolfensberger tijd over om er voor u van af te doen wat er in de eerste en tweede van af moet. Ik verzoek onze hartelijkste groeten aan Mevrouw en aan Juul en Trui - ik denk veel aan Juul in hare ongesteldheid.

Van Jacob eenen hubschen brief, hij schijnt nog met de koorts te doen te hebben.

Dag mijn dierbare trouwe vriend, ik wens u een jaar van veel genade met de uwen.

Onze hartelijke groeten, uw liefhebbende vriend H.F. Kohlbrugge.

Elberfeld 8 Jan. 1858

6. Brief van 8 maart 1858

... Het gaat ons door Gods genade Met de gezondheid goed. Dat is een gewichtige preek over den Zaaier, die mag wel in getrouw en ernstig onderzoek met zichzelf gelezen worden. Ik vond er ook niet een enkele drukfout in. In het Hoogduitsch bestaan over Psalm 23 Zeven preken, concept uit het gehoorde door Künzli, die zijn al zeer goed geconcipieerd. Ik laat verder voor u afschrijven. ...

De dood van Prof. Wichelhaus werkt in stilte voort in Halle op veler gemoederen, blijft voor mij een smartelijk verlies, ook voor vele studenten. De weduwen heeft aan geestelijke kennis, sterkte in den Heere en hemelschee troost veel gewonnen door dit verlies.

Wat zijn wij dwaas dat wij ons zoo bezig houden met bepalingen, hoe dit of dat morgen zijn zal - en dat wij de dingen dezes levens menen te moeten zetten, in plaats van met onverdeelde keus dat alleen 's Heeren Naam geheiligd en verheerlijkt worde - alles in Zijne hand te geven, als wij ons maar aan Zijn Naam en eer en gebod mogen houden en wachten op Zijne genade bloot en op Zijne beschikking en hulp, wat hebben wij dan veel rust - anders is het toch enkel kijken op vlees.

Vaarwel en groet Mevrouw en de kinderen allerhartelijkst van ons.

7. Het slot van Kohlbrugge's brief van 15 april 1858

... Maandag ga ik met de lieve Ant naar Halle - om zondag den 25sten aldaar in de Gereformeerde Hof- en Domkerk des voordens- middags te preken. Het verzoek daartoe van den Superintendent en domprediker is zeer hartelijk. Zoo is den Heere niets te wonderbaar. Onze hartelijkste groeten. De Heere, die trouw is, met u allen naar den rijkdom Zijner goedheid.

Elberfeld 15 April 1858

Uw liefhebbende vriend H.F. Kohlbrugge

In zijn volgende opgewekte brief refereerde Kohlbrugge aan het op handen zijnde huwelijk van Johann Rudolf Wolfensberger en Geertruida Westendorp op 15 juli 1858, dat door hem te Rheden zou worden ingezegend. Blijkbaar behoorde ook Daniël von der Heydt tot de

genodigden.

8. Hartelijk geliefde vriend!

Ik heb gisteren met den Heer v.d. Heydt uitvoerig gesproken, een voor hem zeer voordelige conjunctuur in de negotie met zijde, geeft hem bij de Besognes voor Stad en Land de handen vol. Evenwel staat er zijn gehele hart en genegenheid naar met U en Mevrouw Westendorp op den Valkenberg eens tezamen te wezen, en ik zeg u en Mevrouw velen dank dat gij het aan dringend vriendschappelijke nodiging niet hebt laten ontbreken. Zoo vormelijk hij op het eerste apercu schijnt, zoo eenvoudig is hij in de werkelijkheid, en het is mij een waar genoegen te vernemen hoe hartelijk deel hij neemt in het huwelijk van den trouwen Wolfensberger met uwe dochter. Hij koestert een grote hoogachting voor dezen uwen schoonzoon.' (.....)

Verder hooggeachte Mijnheer en Mevrouw heb ik het genoegen om op uwe heusche uitnodiging tot bijwoning van een Dejeuner te antwoorden dat ik met mijne lieve Ant daaraan denk gevolg te geven, terwijl Mevrouw de Pastorin op zich neemt om met alle deelnemende gedachten dien dag bij u als tegenwoordig te wezen.

Onze allerhartelijkste groeten aan alle de uwen.

Elb. 6 July 58

Uwe liefhebbende vrienden Kohlbrugge

Op 10 oktober 1858 schreef Westendorp vanuit Laubbach, waar hij vertoefde vanwege de gezondheid van zijn vrouw die aldaar een zogenaamde koudwaterkure onderging bij de eerder genoemde Dr. Petri, een brief aan Kohlbrugge waarin hij zijn medeleven betoonde met de smart over het verlies van Kohlbrugge's tweede zoon Jakob, die op 11 juli 1858 te Solo op Java was overleden. Het bericht van diens overlijden had de familie Kohlbrugge pas veel later, in september, bereikt.

In zijn brief van 10 oktober 1858 schreef Westendorp:

Hoewel ik u niet geschreven heb, mijn dierbare trouwe Vriend! ben ik toch gedurig in den geest met u geweest, delende in uwe smarte, en toen ik vernam [dat] gij uit Ps. 118 gepredikt had, en vs. 1 - 5 las verblijde ik mij toch in onzen God, vanwege Zijne trouw en goedertierenheid en het 5e vers overtuigde mij dat gij van den Heere getroost zijt geworden, in de benaauwdheid hebt gij geroepen en Hij heeft verhoord, versterkt en vertroost; in uwen God zult gij getroost en gesterkt blijven. Hoe diep, hoe ondoorgrondelijk, hoe smartelijk en insnijndend voor vlees en bloed Zijne wegen zijn mogen, zoo weet de Heere de Zijnen genade te geven en onderworpen en stil te maken, te doen zwijgen en bukken onder Zijn slaande, maar ook opbeurende en sterkende hand, als Hij Zijnen balsem giet in de opene wonde. Hoe verlang ik u te zien, aan mijn hart te drukken en met u te wenen!

9. Blijkbaar heeft Westendorp later inderdaad een bezoek aan Kohlbrugge gebracht blijkens de aanvang van Kohlbrugges brief van 25 januari 1859:

Mijnen dank, mijn oude trouwe vriend voor uwen brief van 21 Januari. Wij verheugen ons te vernemen dat het uwe beminde vrouw wat beter gaat - dacht dikwijls aan haar Ed. sedert uw hier zijn. Ik mag met allerlei dank komen. Verzoek voor mij de Heeren Westendorp dank te

zeggen voor de belangeloze zorgvuldige administratie. ...

Verder op uw schrijven:

Thomas: Nu twijfel dan geloof —

Zoo gaat het op en neer—

Waar vindt mijn ziele rust?

Rust? Eenig in den Heer. —

Het kan niet anders zijn of gelijk het ongedierte op de beste rozenbomen en rozen komt, zoo komt de gehele hel gedurig tegen het werk des Heeren op - nu eens met storm, dan ongemerkt, nu eens met hevige aanloop, dan al langzaam insluipende - 't zal wel in de hand, de trouwe hand gedemandeerd blijven: het geheel van onzer zielen zaligheid - dat wij er niets van in de hand of in den zak of in proviand hebben - zoo is het er dan als het er wezen moet - en de goddelijke vertroosting en de ziele op - en des Heeren Geest houdt het leven gaande - en de glimmende vlaswiek, de lamp op het uitgaan, krijgt telkens weer enige druppel olie - dat het altijd een wonder van vrije ontferming blijve - en gij en ik en zoo velen als er bedelaars om dagelijkse genade in het levensboek bekend staan - eens tot elkander zeggen: 't is een wonder dat wij binnen gekomen zijn - ik had het nooit gedacht. God zal het doen, want Hij houdt het verbond en de Heere Jezus, blijft Jezus - God met ons - en sterft niet - en leeft voor ons, en toont wel dat Hij in ons is, als wij vragen: waar zijt gij - ik zoek u - laat mijn ziele leven - dat zij U love.

Vaarwel, de hartelijkste groeten aan de lieve Mevrouw en onze Julia —

Elberfeld 25 Jan. 1859.

Uw liefhebbende vriend H.F. Kohlbrugge

Uit Kohlbrugge's brief van 8 maart 1859 blijkt dat Westendorp intussen ernstig ziek was geworden, maar door Gods barmhartigheid gespaard mocht blijven. Het eerste gedeelte van deze brief luidde als volgt:

10. Mijn dierbare Vriend!

Wij wensen Mevrouw Westendorp, uwe lieve Juul, uwe zonen en afwezige kinderen geluk met den goeden keer uwer ziekte. De Heere die barmhartig is en het gebed hoort, heeft dan genadiglijk het gegeven dat wij van uw voor allen zoo dierbaar leven nog verderen steun, blijdschap en troost mogen hebben - Hij heeft niet toegelaten dat ook wij droefheid op droefheid zouden hebben - en nu het weder voor u ook op de proefsteen gekomen is, dat wij juist dan als nood en dood op ons afkomt niet te vergeefs gebouwd hebben op den enigen Rots onzer zaligheid, moogt gij met Hiskia zeggen: *Wat zal ik spreken? Gelijk hij het mij heeft toegezegd, alzo heeft hij het gedaan: ik zal nu al zoetkens voortreden alle mijne jaren, vanwege de bitterheid mijner ziele, Heere bij deze dingen leeft men, en in allen dezen is het leven mijnes geestes, want Gij hebt mij gezond gemaakt en mij genezen. — Gij hebt alle mijne zonden achter Uwen rugge geworpen!*

Ei, dat is toch het beste facit van dit ijdele en moeitevolle leven - en het enige ware welvaren alzo meer en meer gegrondvest te worden in Christus Jezus, dat wij met onbevange en verbroken gemoed, trots wat ons den moed wil nemen en den mond zou willen stoppen, in liefde tot den Heere Jezus, die alle onze ziekten of zonden heeft gedragen, het wagen bepaald antwoord te geven op de vraag: "Hoe zijt gij rechtvaardig voor God?" en "Wat gelooft gij van de vergeving der zonden?"

In den Heere Heere hebben wij gerechtigheden en sterkte.

Zoo schrijft de ouderling Johannes aan Gajus: Geliefde, voor alle dingen wens ik dat gij welvaart en gezond zijt, gelijk uwe ziele welvaart.

Daar ik uit uw schrijven gezien heb, dat uwe ziele welvaart, wens ik voor alle dingen, en mijne lieve Urseline wenst dit mede - dat gij door 's Heeren goede hand, van dag tot dag in beterschap moogt toenemen - en bij opsterking voorzichtig zijn moogt en uwe wandelingen houden op den zonnkant. Van de Doelestraat tot de Hoogstraat (in Arnhem) is eene goede promenades - en maart is maart.

Denk nog eens aan dat refrein,

"Hoe dat het gaat of niet en gaat,

'k Laat Jezus nimmer losgaan."

H.F. Kohlbrugge. IN ZIJN BEELD

Brieven van Kohlbrugge bewerkt, ingeleid en van aantekeningen voorzien
door T. van Es. Uitgave: DE GROOT GOUDRIAAN. Blz. 280 e.v.

BIJLAGE 1

1. Brief van H. van Heumen aan ds. B. Moorrees.

Delft, 1 april 1841.

Weleerwaarde heer!

Ik heb uw Adres,³⁰³ aan elkeen der gereformeerde geloofsgenoten rechtstreeks gericht, met toenemende overweging gelezen. Ik heb hetzelfde voor mijn vrienden geenszins verborgen gehouden. Geen stuk, sedert enige tijden in het licht verschenen, heeft mijn gemoed, zo bepaaldelijk en op verschillende wijze, aangedaan, als uw Adres. Als ook aan mij in het bijzonder gericht zijnde, gevoel ik mij gedrongen om UwelEw. mij in de tegenwoordigheid Gods gelovende en gevoelende, woorden der waarheid te schrijven.

UwelEerwaarde roept ons op tot zaken van grote inhoud en omvang: tot het eenparig indienen van een Eerbiedig Adres aan de zich genaamd hebbende Synode, gedagtekend van omtrent het jaar 1816, met verzoek tot handhaving der Formulieren van de Gereformeerde Kerk enz. enz.

Al wat niet uit het geloof is, is zonde, is werk des duivels. De uit God geboren kinderen des lichts, kunnen wel, door God geroepen, in Geestes-heiliging, die tegenover de geest der wereld en al zijn overleggingen,

³⁰³ B. Moorrees, Adres aan mijne gereformeerde Geloofsgenoten in ons vaderland, Amsterdam 1841. Moorrees had zich al eerder een soortgelijk geschrift uitgegeven: Een eenvoudig doch ernstig woord aan al mijne Geloofsgenoten, in deze donkere en treurige dagen, zoo aan degenen die zich van de thans bestaande kerk hebben afgescheiden, als aan degenen, die nog in de kerk gebleven zijn, Amsterdam 1837.

verzinsels en voortstromingen staat, als getuigen van de waarachtige God tegen die Synode opstaan; maar hoe zich nederig buigen voor dat, wat zich rechtstreeks vijandig tegenover de Heilige Geest gesteld heeft! 'De rechtvaardige, wankelende voor het aangezicht des goddelozen, is een beroerde fontein, en verdorven springader!'³⁰⁴

Hoe zich eerbiedig wenden, tot die stoel der schadelijkheden, die zich met de Heere niet vergezelschaft, maar die moeite verdicht bij inzetten, en zich in samenrotting betoond heeft tegen de ziel des rechtvaardigen, zonder zich te bezoedelen met deszelfs gruwelen.³⁰⁵

Hoe is er die Synode gekomen? Vanwaar heeft zij haar macht ontleend? Wat heeft zij gedaan? Het hoofdzakelijke althans, nodig ter beantwoording van deze vragen, en zo volstrekt noodzakelijk met betrekking tot uw Adres, kan en mag UwelEerwaarde niet onbekend zijn. Trouwens, uw Adres draagt ook blijken van genoegzame bekendheid met wat hier tot beantwoording dient, en tevens wilt gij zelf onze gedachten met gedeeltelijke overweging van de feiten bezighouden. Maar gewis, uw zijdelingse aanmerking dat: bijaldien in het jaar 1816 niet alles, wat nog volgens waarheid en volkomen gronden van recht bestond, door een onwet-
tig machtwoord eensklaps zich had doen ontbinden en vernietigen, nog een groter aantal

protesterenden zich zouden geopenbaard hebben, geeft zoveel overtuigende bewijzen van de ongerechtigheid en gewelddadigheid van die mannen van naam, welke zich in die Synode aan geen recht lieten gelegen liggen, maar ook niet minder van de ongetrouwheid van al diegenen, die zich in de bediening van herder hunner schapen

304 Spr. 25: 26.

305 Psalm 94: 20,21.

geplaatst hadden. Het blijft een waarheid, dat 'de goede herder zijn leven voor de schapen stelt. Maar de huurling en die geen herder is, wien de schapen niet eigen zijn, ziet de wolf komen, en verlaat de schapen en vlucht: en de wolf grijpt ze, en verstroot de schapen. En de huurling vliedt overmits hij een huurling is, en heeft geen zorg voor de schapen'.³⁰⁶ De huurling wordt gedreven door eigenbaat, eigen heil, eigen zaligheid. Ziet hij zijn eigen dingen in gevaar, hij zoekt een uitweg. Het stuk daar de Amsterdamse kerkenraad,³⁰⁷ door hen tot de koning opgezonden, mag de naam van protest niet dragen. Het was een stuk, ingegeven door de behoedzaamheid, omzichtigheid en vreze der wereld, volgens de staatkunde van deze wereld; en de ongerechtigheid en ook de uitslag lag in die Memorie reeds opgesloten. Reeds die wijze van handelen moest dienen om de koning in zijn valse begrippen van macht te strelen, en gaf hem geschikte gelegenheid om, de bedrieglijke staatkunde der wereld te baat nemende, datgene, wat hij volgens de ontzaggelijke Majesteit en het heilig recht Gods niet doen mocht, evenwel te doen. En ja! diegenen uit hen, welke naderhand met de onderscheidingsteken der wereld vereerd en versierd zijn geworden, zullen zich wel verheugd hebben, van aan die zaak, die richting te hebben kunnen geven. Dit ware recht geweest, indien men in de Naam van de Waarachtige, van de Getrouwe, Die de Koning der koningen en Heere der heren is, - bij Wien de ganse

306 Joh. 10: 11-13.

307 Wellicht doelt Van Heumen hier op het protest van de Classis Amsterdam die zich op 7 maart 1816, twee maanden na de invoering van de Reglementen, haar bezwaren ter kennis van de koning Willem I heeft gebracht. Het was de diplomatieke toon in die Memorie waar Van Heumen bezwaar tegen maakte.

aarde minder is dan een stofje aan de weegschaal, en een druppel van een emmer, Die daar zit boven de kloot der aarde, wier inwoners al tezamen bij Hem vergeleken sprinkhanen zijn, en Die de vorsten der aarde te niet maakt, en de rechters der aarde tot ijdelheid³⁰⁸ - tegen de koning der aarde getuigd had. En als lidmaat had Willem van Oranje³⁰⁹ geen meer recht en macht dan elk ander lidmaat. In het waarachtig lichaam van Christus worden al de ledematen en elk in het bijzonder door de heerschappij van Christus geregeerd, zijn aan elkander gelijk en buigen zich voor Hem alleen neder. Toen de koning Uzzia in de tempel te Jeruzalem, ondanks het getuigenis der priesters, ongerechte daden doen wilde, sloeg God hem ogenblikkelijk met melaatsheid, en hij werd uit de tempel met haast uitgedreven.³¹⁰

Dit ware recht geweest, indien men, met dadelijke terugzending der stukken, voortgekomen uit die Synode, van het kerkelijk recht gebruik gemaakt had, tegen die instrumenten der ongerechtigheid, tegen die mannen der schadelijkheden, die zich volgaarne hadden laten vinden ter omverwerping van alles wat rechtens verbond. Die met verkrachting van alle recht en eer, zich op die gruwelijke stoel geplaatst hadden, en zich vervolgens van de macht der wereld bedienden, om zich staande te houden, en om ter verwezenlijking van hun bedoelingen rustig te kunnen voortwerken. Achter dat bolwerk toch zaten zij goed beschermd, en de pijlen raakten hen zo gemakkelijk niet. Zo misleidt de een de ander. De vruchten van hun bedrijvigheden hebben zich allerwege geopenbaard, en

308 Jes. 40: 15, 22 en 23.

309 Koning Willem I, die in 1816 zich teveel macht heeft toegeëigend inzake de regering der kerk.

310 2 Kron. 26: 16-21.

ik denk, wel méér dan zij wilden. Zo bezoekt God, Die Is, die ongerechtigheid met de ongerechtigheid. God, Die de wijzen in hun arglistigheid telkens vat, doet ook telkens hun wijsheid als dwaasheid openbaar worden. Het vlees is het zo eigen, verontschuldigingen op te zoeken, waarbij men Gods heilige Wet terzijde dringt. Het verstand des vleses, door de Schrift onder de beeltenis van een doorslepene³¹¹ hoer voorgesteld, en door de aanbidders der rede werkelijk als een hoer gehuldigd, is altijd bezig, om, ten einde zichzelf tegen God staande te houden, elkander onderling in de waan te houden met: of God heeft het land verlaten, God ziet het niet, of Hij ziet zo nauw niet. En zo is men wederkerig elkander behulpzaam om zich geposteerd³¹² te houden tegen de nederbuiging onder het waarachtig Evangelie van God, hetwelk het koninkrijk Gods aankondigt, waarin de Heere God alleen aanbeden wordt, en de nederbuiging onder en de eerbiediging van de vorst der duisternis en der leugenen geen plaats vinden kon. En de Eeuwige heeft toch betuigd en ter waarschuwing betuigd, dat: wanneer men zich door tekenen en wonderen zelve van wat bij God recht is, laat afvoeren, men bij Hem niet onschuldig zal bevonden worden.

Wat die antichristelijke Synode, na zich op die stoel des gewelds, met bespottung van het recht der ledematen, in hunne getisurpeerde³¹³ macht ten uitvoer gebracht hebben, heeft tot schande ook van allen, die de naam van getrouwe leraren zich hebben laten aanleunen, genoegzame beruchtheid verkregen. Is de boom kwaad, dan kan de vrucht toch niet anders dan kwaad zijn.

311 doortrapte

312 geplaatst

313 onrechtmatig in bezit genomen

Dat zij, met verloochening des Heiligen Geestes, na zich op hun stoel gezeteld te hebben, al de leugenen en verborgen bedriegerijen van de vorst der duisternis, de vrijpas gegeven hebben, en die leugenen in bescherming genomen hebben, en ze zelf verspreid hebben, was de natuurlijke voortzetting van hun gruwelijke machtsoverweldiging, en hun vijandschap tegen de waarheid Gods. Wie van die getrouwe herders hebben hun schapen de wezenlijke grond en de aard der dingen, van wat gebeurd was, en gebeurde, medegedeeld, opgelegd, en hen en allen gewaarschuwd tegen dat alles 'in de geest en kracht van Elia, in welchen degenen die de Eeuwige Geest voor getrouw keurt, komen. Het heeft in de mond van het eeuwige Woord een ontzag- gelijke en waarachtige betekenis: 'maar de mindere in het koninkrijk Gods is meerder dan hij' (dan Johannes, die in de Geest en kracht van Elia gekomen was). Ach! Neen! Verberging, vergoeilijking, afleiding, gehele hope geven, ook om eigen schande en eigen zonde maar zich verborgen te doen blijven, was allerwege de leus. Men was zelf van de waarheid af. Wat tot onze bekendheid en overtuiging gekomen is, is op een andere wijze tot ons gebracht geworden. En ook de weleerwaarde heer D. Molenaar heeft het loon zijner werken weggedragen. Ware zijn Adres³¹⁴ in de Geest en kracht van Elia geweest, neen! dan zouden de vijanden van de waarheid over die treurige uitslag niet zo hebben kunnen juichen, dan zouden zij die uitslag, tot afschrikking van anderen, zich zo in hun wetboeken opgetekend hebben.

314 D. Molenaar, Adres aan al mijne Hervormde Geloofsgenoten, Amsterdam 1827. Dit geschrift, hoe waar de inhoud ook was, wekte <des konings ongenoegen op'. Molenaar heeft de druk die op hem werd uitgeoefend door de minister van Eeredienst niet kunnen weerstaan en heeft beloofd zich niet meer in zulke bewoordingen te uiten.

Neen! de Heilige Geest, waarachtig in Zijn beloftenissen, zou de vijanden van Zijn waarheid niet die juichtoon hebben doen aanheffen, niet die geweldige voortgang en machtsontwikkeling toegestaan hebben. Dat alles uiteenspatte, verzinke, verga! Gods Woord zal eeuwig waar bevonden worden, bij allen, die zich op Hem, de Jehovah, verlaten hebben. Dit zijn waarachtige woorden: 'Ik ben de Heere, dat is Mijn Naam; en Mijn eer zal Ik geen anderen geven, noch Mijn lof aan de gesneden beelden'.³¹⁵ En die Heere spreekt: 'En vreest niet, gij wormke Jacobs, gij volkske Israëls: Ik help u, spreekt de Heere, en uw Verlosser is de Heilige Israëls. Ziet, Ik heb u tot een scherpe, nieuwe dorsslede gesteld, die scherpe pinnen heeft; gij zult bergen dorsen en vermalen, en heuvelen zult gij stellen gelijk kaf:³¹⁶ De waarheid van het koninkrijk der hemelen is ontzagwekkend, grijpt diep in, en doet toch de tegensprekers verstommen, maar eerbied en ontzag voor de Heilige Geest voor te wenden, en mee te werken, dat de kinderen der mensen in hun ongeloof op de waarachtige God, in hun miskenning en versmading van de Heilige Geest, nog meer versterkt en verbijsterd worden, is de Geest Gods smaadheid aan te doen, en de duivel in deszelfs behendig spel behulpzaam te zijn. Maar al te zeer hebben de spotters gelegenheid gekregen om met een grimlachend gesnater uit te roepen: 'Wat Heilige Geest! Leest maar, ziet maar, let daar maar op!' Voorwaar, dat de zelfmisleiding en misleiding van anderen ophoude, de knopen der ongerechtigheid losgemaakt worde, men voor de woorden Gods beve; zij zijn ontzaggelijker dan die van aardse vorsten, en men lere verstaan, wat het zij: in Heilige Geest en vuur gedoopt te zijn.

315 Jes. 42: 8.

316 Jes. 41: 14,15.

Dan zal men ook verstaan, wat het zij: recht te spreken en Gods wil te doen. Tot het heilig recht Góds moet teruggekeerd worden, [want] dan spreekt de Heere: 'Al waren uw zonden als scharlaken, zij zullen wit worden als sneeuw, al waren zij rood als karmozijn, zij zullen worden als (witte) wol'.³¹⁷

Maar met koning Saul, dood te slaan, wat men wil, en voor zichzelf gespaard te houden, wat men (be)lieft; deze weerspanningheid is een zonde der toverij, dat weerstreven is afgoderij en beeldendienst.

Die hoge kerkvergadering, in wier boezem UwelEerwaarde ons oproept, om eerbiedig onze klachten uit te storten, is een nabeeldsel dier vergadering van welke de profeet Ezechiël spreekt (hoofdstuk 3 en 11). Zij heeft zich betoont in samenrotting met de ongerechten om onschuldig bloed te vergieten. Is UwelEerwaarde de gruwel aan de WelEerw. heer H.F. Kohlbrügge, doctor in de godgeleerdheid, gepleegd, onbekend gebleven? Weet gij niet dat die kerkenraad te Utrecht, wiens handelingen Belialsmannen hebben doen openbaar worden, geen raad wetende, hoe toch de heer Kohlbrügge, onder schijn van nauwgezetheid, het lidmaatschap te weigeren, zich ook tot die hoge vergadering gewend hebben? En welke snode wet die Synode, tot haar eeuwige schande, om hem toch maar te kunnen weren, gemaakt heeft? En waarom handelde men toch zo tegen de heer Kohlbrügge, daar zij toch gelijktijdig allerlei ontuchtigheid in bescherming genomen had? Zij hadden in Kohlbrügge een Geest waargenomen, Die hun vreemd was, daar zij bevreesd voor waren, Dien zij haatten. Zij

hadden enige mannen nodig, van deze tegenwoordige tijd, die zich tot alles

317 Jes. 1: 18.

286 287

laten gebruiken, en dan roemen over hun groot licht en gespierde deugd. Er was grote bevreesdheid dat door hem eens gelegenheid mocht ontstaan tot algemene openlegging, dat hij eens hun grondslagen omver mocht rukken. De staatkunde van Kájafas moest hier wel te baat genomen worden. En evenwel, zo blijft de Rechter van hemel en aarde, Zijn recht handhaven. Wat zij vreesden, hebben zij, evenals toen de Joden ook, zichzelf berokkend. Maar geen van die getrouwe leraren - ik weet, overtuigd van de gruwel, toen aan de heer Kohlbrügge gepleegd - hebben zich die zaak aangetrokken. Maar ook die bloedschuld is op ulieden allen blijven kleven. En anderen zijn er gekomen, die werkelijk gedaan hebben dat, waarvoor men zo bevreesd was; waarbij zoveel ongerechtigheden, lange tijd in het duister rondgekropen, aan het licht moesten treden. En hoe heeft zich die Synode daaronder geopenbaard? Het blijft daar liggen en het getuigenis van haar geaardheid, én tot haar eigen veroordeling en schande, dat zij als Synode van de Gouvernementskerk, de macht der wereld ingeroepen en aangezet heeft, om aan haar vervolgzucht klem te geven, tegen hen, die zo vaak openlijk tot haar geroepen hebben en weer geroepen hebben: handhaaft de formulieren van enigheid, handelt met ons naar Gods Woord, dan houden onze bezwaren op, dan keren wij weer tot u terug. Haar leus was: onderwerpt u aan onze reglementen, aan onze wetten, en predikt dan wat gij wilt. Zij hebben dan ook die jonge predikanten volgens hun reglementen, maar niet naar het Woord van God van hun bediening afgezet.³¹⁸ Maar ook hoe dubbelhartig hebben die getrouwe leraren zich daaronder gedragen.

318 Hier worden bedoeld: Van Velzen, Brummelkamp, Van Raalte, Scholte, Gezelle Meerburg en De Cock.

Zij zeiden het met de leer van de zich afscheidenden eens te zijn, noemden hen hun broeders, en, ondanks het getuigenis des Geestes: 'dat wij gehouden zijn ons leven voor de broeders te stellen, protesteerden zij niet tegen al die handelingen van de Gouvernementskerk! Ik noem de Afscheidenen, zoals zij zich samenvergaderd, zoals zij zich gezet hebben, geenszins mijn broeders, [en] mag noch kan gemeenschap met hen hebben. Hun leiders, zich op de omstandigheden der tijden gezet hebbende, hebben paarden voor Geest genomen, en vermeend³¹⁹ met lieden, die slechts verstandelijk toestemming aan de formulieren van eenheid geven, veel te zullen uitrichten. En om tot hun erkenning en toelating te geraken, hebben zij zelfs die waarheid, tot welker bijzondere handhaving zij zeiden geroepen te zijn, verloochend en in het oog der wereld zelfs, zich tot een sekte willen verlagen. Hun leer en hun doen beproefd hebbende, heb ik bevonden, dat ook zij niet van God gezonden, dat die geesten niet uit God waren; dat zij de waarheid van Christus niet hadden, en daarom ook niet brengen konden. En wat hun in Gods Naam aangekondigd is, is reeds over hen gekomen. En niettemin heeft de Gouvernementskerk zich zwaarlijk tegen henlieden bezondigd, en ik verfoei alle gemeenschap met denzelven Synode, die zich zodanig geopenbaard heeft; met een Synode, welke bij gelegenheid van Adressen, welke inhoud en strekking, ja voorwaar, niet volgens de maat van het heiligdom des Heeren waren, haar spotlust niet heeft kunnen bedwingen; zichzelf geheel onbevoegd verklaard heeft tot beteugeling van valse leer; en zichzelf aan de openbare bespottung, verontwaardiging en verfoeiing prijsgegeven heeft. Zo weet God de wijzen in hun arglistigheid

319 gedacht, het ervoor gehouden

te vatten. Zo weet God de wijzen door hun wijsheid zelve te verbijsteren.

En tot zulk een stoel der schadelijkheden, die zich zo vijandig tegen de Heere betoond heeft, die zich met Hem niet kan vergezelschappen, zouden zich de kinderen des lichts, die in Geestes-nieuwheid voor Gods Woord eerbiedig vrezden, en die hun God en Koning leven, zich eerbiedig vervoegen, tot de uitstorting hunner klachten, en tot het verzoeken van hunlieder handhaving der symbolische boeken der Gereformeerde Kerk! Hoe dat! Hier geldt in volle kracht: 'Raakt niet aan dat onrein is'.³²⁰ 'Haat ook de rok die van het vlees bevlekt is'.³²¹

Gewis, zij zouden door dat eerbiedig Adres, hun geïsurpeerde macht als een wettige macht huldigen. Zij zouden zich deelgenoten aan al hun gruwelen maken. Zij zouden hen in de snode waan zetten, versterken, dat zij tot zulke zaken bevoegdheid en recht hadden, evenals vroeger die Memorieschrijvers uit Amsterdam toen de koning in zijn boze waan gesterkt hebben, van gerechtigd te zijn, om onder de titel van: 'wij Willem bij de gratie Gods koning enz.' alles in de Gereformeerde Kerk, naar eigen zin en wil eensklaps hen ondersteboven te werpen. En nu de afgod dier Synode en der Gouvernementskerk, met dewelken zij zo geestelijk gehoereerd hebben, zijn eigen werk, en hun gezamenlijk werk, met eeuwige schande bezwalkt heeft, zouden nu de kinderen Gods, die Hij bij Zich gehouden, aan wien Hij Zich tot een heiligdom betoond heeft, komen om herlevende luister aan dat grijnzend doodsgeraamte der ongerechtigheid te verlenen? Néén! bij elkeen klinke het, bij wien het licht in de waarheid Gods is! Maar, maar!

320 Jes. 52: 11.

321 Jud. vers 23.

Het is de afgodendienaars eigen, wanneer zij zich door hun afgod alleen gesteld en geslagen voelen, zij dan hun afgoden beginnen te bedelen. Dit is een grote gruwel! Daarmee wil men een zonde van zich afwentelen en houdt men eigen schuld voor zich verborgen. Wee! dien, welke het een anderen wijt, daar, waar hij zelf de schuld heeft! Het land riekt, de stank der ongerechtigheid klimt op.

Maar de zaken zijn nu toch eindelijk zo. De Synode heeft zich reeds zo lange tijd de ganse macht in handen gespeeld. Het gaat toch alles met haar, als met een algemeen verenigingspunt, uit. Zij staan daar, benoemd door de koning, als zovele opper-opzieners. Ja, ziet gij recht als een tot één verzameld lichaam van bisschoppen, naar de wijze als Constantijn,³²² die grote koning der aarde in zijn tijd, [die] de grootheid en macht van de bisschoppen gegeven heeft en doen nemen. En men moet zich aan de machten van God gesteld onderwerpen, en dus ook aan de Synode. Nu, het zij zo! De duivel, de vorst der duisternis, heeft reeds zo lange tijd geweldige macht uitgeoefend, twistte zelf tegen Michaël de Archangel over het lichaam van Mozes, en evenwel de zich voor hem eerbiedig nederbuigende en zijn macht huldigende, blijven zijn kinderen en gaan ten verderve. Dat beest in het Openbarings-boek van Johannes, komt er in voor, gewapend met zoveel uitvoerende macht, der zelfs gegevene heerschappij strekt zich zo wijd uit, maar die deszelfs teken ontvangen, en hetzelfde, benevens dat beeld van het beest, eerbiedigen, zullen het loon van het beest wegdragen.

³²² Constantijn de Grote. 284-337. Begunstigde w.s. mede uit politieke overwegingen het Christendom, maar maakte de kerk daardoor afhankelijk van de staat. Hij veroorloofde zich verregaande inmenging in kerkelijke aangelegenheden.

Of, voor velen wellicht duidelijker, de paus van Rome, langzamerhand uit de schepping van Constantijn tevoorschijn gekropen, tot het in zich opzwellen van zoveel macht en heerschappij, heeft zich eindelijk in zijn tempel als een god doen aanbidden, en nu reeds, gedurende zoveel eeuwen, zijn goddeloze macht en heerschappij doen gelden; dus zijn wij gehouden hem te eerbiedigen, ons aan zijn macht te onderwerpen! Neen! Die hem eerbiedigen, en zich aan zijn macht onderwerpen, zullen met hem in de eeuwige poel wegzinken.

Maar gesteld eens: dat de Synode, aan wier hoofd thans een andere minister van eredienst - of dienst der rede, of dienst van het genie? - staat, door de omstandigheden der tijden opgedrongen, en voor hun belang het nu noodzakelijk achtende, gunstige oren aan dat in te zenden Adres verleende, en een wet liet uitgaan: 'welzeker, die formulieren moeten van nu aan weder in hun rechten treden. Zij moeten geëerbiedigd blijven. Zij zijn ook nog nooit op onze last vanuit uw Bijbels gescheurd geworden. Uwe Eerwaarde geeft zelf te kennen dat hoop op een goede uitslag bij u gering is. Maar gesteld: dat besluit bracht die Synode uit. Wat dan? Dan eerst zouden al de Gibbons³²³ en al de Voltaires³²⁴ en allen, die zo lang met al wat heilig is, op hun wijze de spot gedreven hebben, bij vernieuwing openlijk stof krijgen, ter verzadiging van hun ijverzucht om Gods eeuwige waarheid te lasteren. Het zou in het wezen der zaak, gelijkstaan met een gebeurtenis in Rome, onder één der Griekse keizers voorgevallen, die, door zijn overwinningen gesterkt, het derwaarts wist heen te

323 Zie voor Gibbon: brief van Kohlbrtigge aan Van Heumen d.d. 9 febr. 1838.

324 Voltaire. 1694-1778. Eigenlijk heette hij François Marie Arouet. Frans filosoof. Aanhanger van het naturalisme. Berucht spotter met de heiligste zaken.

sturen: dat de heidense senatoren, en de zich noemende christelijke, zich tot één hoge staatsvergadering verenigden, en met eenparigheid van stemmen besloten: dat voortaan de God der Christenen openlijk als Landsheer zou geëerbiedigd worden; en die tekenen der heidense afgoden van die openlijke plaatsen zouden weggeruimd worden. Een oud eerwaardig heiden, een ijverig en geleerd verdediger der beelden, had zich terzijde begeven. - In het voorbijgaan: het is bekend dat men nog niets van een paus te Rome wist. - De scherpsziende heidenen moesten immers, met hun gezond verstand, over dat huichelachtig spel lachen. De massa van het volk werd ook van de ene afgoderij tot de andere overgevoerd; en weldra van de nederknieling van het ene soort van beelden tot het andere. Nogmaals, toen men in Frankrijk, nadat men onder de aanbidding van een bijna geheel naakte hoer, de god der rede, zijn wierookoffers openlijk gebracht had, met afzwering van de Heere van hemel en van aarde, in de grote raadsvergadering besloot: 'dat er weer een God zijn zou'; werden daardoor de mensen gebracht tot het gelovig neerbuigen onder de waarachtige God, Wiens ogen vuurvlammen zijn, die zich niet laten bespotten, maar al de spotters met de huichelaars tezamen verslinden zullen. Ja waarlijk! Met heilige vreze Gods en liefde tot mensen, uitgestrekt ook tot die onwetende spotters met Gods Woord, die door de priesters van deze wereld genoeg gelegenheid gegeven is, om het eeuwig Woord van God, als elk ander boek te behandelen, sidder ik, met heilige afkeer van maar enigszins aanleiding te geven, tot voeding en stijving van hun luchtige spotternijen.

Nogmaals: de Synode wordt eindelijk vertederd, zij luistert goedhartig aan dat in te zenden Adres. Het gebiedend machtswoord komt. Zij zenden hun dreigende bevelen met klem en vastheid aan hun onderhorigen uit; zal daardoor het leger van jongere predikanten zich nu weder anders verbonden mochten achten? Zullen daardoor al die predikanten in één

omwending tot gezanten van Christus herschappen zijn, die in Geestes-nieuwheid en heiligheid den volke het waarachtig Evangelie van Gods Koninkrijk verkondigen zullen? Zal daardoor die massa van ledematen, in de natuurlijke vijandschap tegen de waarheden der Heilige Schrift, door die leraren gesterkt en opgevoed, nu zo ineens waarachtige leden van het lichaam van Christus, van het Koninkrijk der hemelen zijn, en daarvoor moeten erkend worden? Waarlijk overvloedig genoeg hebben zij, die het verbond Gods in de mond nemen, met de tong het bedrog gekoppeld, de mond in het kwade geslagen, elke dief nagelopen, met de overspelers zich vereenzelvigd, de Heilige Geest smaadheid aangedaan, en dan de Heilige Geest door hun werken verloochend.

Mijn ziel is in mijn binnenste ontroerd! Hoe zal ik de weedom mijns harten uitstorten! Worstelingen grijpen mij aan. Ik zou mijn ogen willen afwenden. Andere woorden begeren te spreken. Gods vreselijke majesteit doet mij met diep ontzag aan. De oordeelsdag weegt op mijn gemoed! Ach! ontsluit voor mij de geschied-rollen, dan maar de ongewijde, en zegt mij waartoe de priesters, de wet- en schriftgeleerden dezer aarde, die, welke de meest schijngeestelijkheid van zich laten afstralen, niet in staat zijn? Of zij niet in de kerken dezer wereld en de koninkrijken dezer aarde telkens hun rol volspeeld hebben, zich van alles in kerk en staat hebben weten te bemachtigen, zich naar alles te voegen, en het alles te laten gebruiken, wanneer het ogenblik belang drong. Zij weten zich naar alles te wringen, en toch middelen onder elkander te verzinnen, om de mensen, met wier neiging om de leugenen gaarne aan te nemen zij zeer goed bekend zijn, met de wijsheid, geleerd op hun scholen, en waarop zij zozeer pochen, om te leiden en heen te voeren werwaarts zij begeren. Het Joods Sanhedrin, deftig, hoogwaardig, geheel enig in zijn soort, wist dat het volk in hun belang de leugen zou omvatten, en zij verzonnen de zinlooste leugen en deelden krijgsknechten grote sommen gelds toe, ter verspreiding hunner leugenen.³²⁵ Ook nu ligt het in geschriften open, in toegejuichte geschriften open, hoe te doen om de eenvoudigen te misleiden en om te voeren. Ziet maar slechts op die Herderlijke Brief, ondertekend door al die predikanten te Amsterdam, en het is genoeg. De gruwelijke bedriegerijen, waartoe de priesters van de vorst der duisternis in staat zijn, ligt open. Herders! Herders! Uw oordeel ligt ook open. Lees maar wat God van de hemel ook tot u spreekt. In Ezechiël hoofdstuk 34 zult gij reeds veel vinden. Neen! Neen! Waartoe zoudt gij nu die Synode tot dat machtswoord willen overhalen? Een heerlijk spel voor de vorst der duisternis zou er door geopend worden. Wat een huichelachtig spel tussen de Edomieten, de Ismaëlieten, en de aanbidders van Baá Berith, in wiens binnenste de vijandschap tegen het Zaad, tegen Isaá(, toch blijft branden, zou er geopend worden. Ik gruw er tegen. Dat de herders 's Heeren Woord horen en onder God nedervallen. Gods hand, die is machtig om in het recht te zetten. Maar ontzaggelijk is het woord: 'Vervloekt zij, die des Heeren werk bedrieglijk doet',³²⁶ en het woord tot de Joodse herders gericht: 'uw huis wordt ulieden woest gelaten.'³²⁷

325 Matth. 28: 15.

326 Jet 48: 10.

327 Matth. 23: 38.

Ik gruw er tegen om met een eerbiedig Adres mij tot die Synode te wenden. God kan mij in Zijn mogendheden als een getuige tegen hen doen opstaan, maar Zijn genade en Zijn licht, waarin Hij mij houdt, zal mij weerhouden om Zijn heilige en waarachtige Naam te verloochenen.

"Maar zo zal alles onherstelbaar nog meer uiteenvallen, en de Rooms en zullen komen en alles inslokken." Een gelijkaardig beginsel dreef ook Kajafas aan om de Waarheid te doden, en juist daardoor bracht hij over zich en de zijnen dat, waarvoor hij vreesde. Ik geloof God

almachtig, en Hij doet mij in Zijn wegen wandelen. De Roomse Katholieken zelf hebben in menig geschrift openlijk gezegd, dat de Protestanten, van wat zij vroeger als waarheid verdedigd hadden, nu toch eindelijk waren teruggekomen. En zovelen hebben de Katholieken wel met de naam van broeders willen bestempelen, daar het nog wel mede te houden zijn zoude, zo zij maar niet die paus hadden. En vanwaar nu die vreze, vanwaar die vreze voor verlies van eigen eer, van in de schaduw te zullen geplaatst worden? Uit hetzelfde beginsel, waaruit zij vroeger hen de broederhand wel zouden hebben willen toereiken. In de grond hunner leer wel met elkander eens zijnde, en gezamenlijk even vijandig tegen dezelfde waarheid Gods zich geposteerd houdende. Ja, er openbaart zich nu ontsteltenis, dat hun werelds kerkgenootschap, door een ander genootschap, een andere eredienst, zal verdrongen worden, en die middelen, welke de wereld tot onderlinge verdringing gebruikt, zijn reeds met meer dan hoeren-onbeschaamdheid in werking gebracht, terwijl men zich toch onderling verheugt van de getuigen Gods doodgeslagen te hebben; want de volken der aarde gevoelden zich ook teveel door het getuigen der profeten Gods gepijnigd.

Aan wien door de Geest van Christus geopenbaard is: 'dat Christus, eenmaal geofferd zijnde, om veler zonden weg te nemen, en 'met één offerande tot in eeuwigheid volmaakt (voleindigd) heeft [degenen], die geheiligd zijnde',³²⁸ blijft niet alleen in volle kracht staan: dat de paapse mis in de grond anders niet dan een verloochening van de enige offerande en lijden van Jezus Christus en een vervloekte afgoderij 18;³²⁹ maar tevens al wat naar hunlieder gezamenlijk katholicisme riekt, gruwelen der afgoderij en verloochening der waarheid Gods is.

God heeft mij binnen de stand, waarin Hij mij gezet heeft, gehouden. Toen alhier een leraar mij tot zijn doel wilde omleiden, en ik, onder andere zaken, tegen hem getuigenis bracht aangaande de gruwel aan de heer Kohlbrügge gepleegd, was de verontschuldiging: nu, dat heb ik niet gedaan. Toen de stand der zaken genoegzaam ter mijner kennis gekomen was, en ik mij gedrongen gevoelde bij één der oudste predikanten onderricht te gaan vragen, aangaande dat besluit der Synode ter telling der ledematen, en hetwelk die predikant mij zeide niet te kunnen geven, heb ik reeds mijn getuigenis tegen die Synode afgelegd, dat ik in genen dele, hoegenaamd ook, haar erkende, maar de grootste afschuw voor haar gevoelde. Ik kreeg het antwoord dat zij, oude predikanten, ook niet met die Synode hadden ingestemd, maar hij poogde mij tevreden te stellen door: dat het mettertijd beter zou worden. Toen een nieuwgekomen predikant mij ter Avondmaal kwam uitnodigen, getuigde ik tegen hem, dat het voor mij verloochening van mijn God en Zaligmaker, Welke ik in onveranderlijkheid liefheb, zijn zou, bijaldien ik met

328 Hebr. 9: 28 en 10: 14.

329 Heid. Cat. antw. 80.

hen gemeenschap kwam nemen aan de Tafel des Heeren. Dat zij hun schip op al de vroegere ketterijen hadden nedergezet, dat het daar ter afbraak lag. En dat, wanneer ik hun enig burgerlijke eer bewees, zij zulks niet anders hadden op te nemen, dan als aan dienaren van de staat, waartoe zij zich toch hadden willen laten verlagen. Dat hij dat getuigenis had te brengen naar het behoorde. Ik kreeg hoofdzakelijk het antwoord: 'ja, dat er veel was, dat anders behoorde te zijn, maar ik heb hoop op de jonge predikanten dat zij het beter zullen maken.

Men spreke toch niet van verbinding van kerk en staat. En nooit is een kerkgemeenschap zo aan de staat verbonden geworden, als die gruwelijke herders, heerschappij voerende over de schapen, de gemeenten aan de staat overgeleverd hebben.

Bovendien, dat men opmerke wat Achaz, koning van Juda, onderdanig bijgestaan door de

priester Uria, deed, ter opzij-stelling van het ware altaar, op welk alleen men te offeren had. Duizend vonden zal het vlees opgezocht hebben, - en God had toch het offeren geboden - om op dat valse altaar, door Achaz, naar de vorm van die van Damaskus te bouwen, mede te gaan offeren. De priesters deden het ook, en konden er geen bezwaar in vinden. Weldra hadden zij allerwege altaren, en de tempel gesloten. De gelovigen, zich onder de woorden Gods buigende, hebben het ook toen ondervonden: dat God Zelf hun ten heiligdom was. En daar, waar de waarachtige prediking des Woords weg is, waar Christus uit het midden is weggenomen, en een valse Christus in de plaats gezet is geworden, daar heeft Doop en Avondmaal bij God geen betekenis of zegel meer. Al de heidenen (de volkeren buiten God) hebben altoos een grote ijver voor hun plechtigheden gehad. De Ismaelieten waren ook besneden. En de Rooms en houden hun zaken voornamelijk door hun plechtigheden, door wat in de zinnen valt en de zinnen streelt tezamen. De Heere spreekt: 'Maar op deze zal Ik zien, op de arme en verslagene van geest, en die voor Mijn woord beeft. Wie een os slaat, die slaat een man; wie een lam offert, breekt een hond de hals; wie spijsoffer offert, is [als die] zwijnenbloed [offert]. Wie wierook brandt ten gedenkoffer, is als die een afgod zegent. Deze verkozen ook hun wegen, en hun ziel heeft lust aan hun verfoeiselen. 330

En wat het tweede middel aangaat: het eerbiedig Adres aan onze geëerbiedigde koning, om dat eerste Adres te bevorderen: zou het niet anders dan tot misleiding van zijne majesteit uitlopen? Dit betuig ik, dat mijn hart zucht over het treurig lot van onze koning, en zijne majesteit nu nog daarenboven te komen te bestormen met Adressen, die op de valsheid zouden gegrond zijn! Dat behoort ook tot de zonde der Afscheidenen, [dat zij] met hun Adressen tot de gewezen koning al de toevlucht genomen te hebben. Zij hebben zich aan de waarschuwingen niet gestoord. Zij ook hebben hun vleiende stemmen laten horen, en moedwillig hebben zij zich in de voor hen gespannen netten laten verstrikken. En in die toelating, die zij eindelijk verworven hebben, lag hun eigen verwarring en vernieling in opgesloten. Dat ook onze koning zich verootmoedige onder de alleen heerlijke en vreselijke majesteit Gods, zich in Geest en waarheid buige onder het eeuwig Woord van God, de Heere der heerlijkheid. Die zal hem dan ook leren hoe van het lichaam van Christus elk lid in het bijzonder te wandelen hebbe in de heilige tempel Gods, in het nieuw Jeruzalem, in de stad Gods, waarin de ongerechtigheidsdrijvers,
330 Jes. 66: 2,3.

de ongelovigen, de afgodendienaars en die leugensprekers niet binnentreden, maar die geschreven zijn in het Boek des Levens des Lams. Maar al de kerkelijke bedrijvigheden der vorsten, in het voetspoor der Constantijnen, zijn van de gruwelen en doen in de gruwelen wegzinken. Het heeft omvattende betekenis: dat de koning Herodes - met zijn dienaren Jezus veracht en bespot hebbende - Hem een blinkend kleed aandoet, en Hem naar Pilatus terugzendt.

Dit zou een daad van gerechtigheid zijn, en getuigt dit: dat die Synode, bijeenvergaderd zijnde, openlijk betuige, ook voor de koning, dat zij zich hebben gaan zetelen op een stoel der ongerechtigheid, dat zij hun geüsurpeerde macht nederleggen; zich in waarheid geheel onbevoegd verklaren; hun bediening aldaar openlijk nederleggen; en al die wetten en reglementen uit die kwade boom voortgekomen, met de boom veroordelen; dat zij naar hun gemeenten terugkeren, en zo eerst de gemeenten in haar wettige rechten hersteld worden. Dan ook behoeft een ander, - hoewel in zijn ijdelheid - die wetten en reglementen, als het daglicht onwaardig zijnde, niet onder de aarde te begraven.³³¹

Dan zouden zij openlijk erkend zijn en blijven, voor wat zij zijn: de gewrochten der ongerechtigheid. Dan ook zou onze geëerbiedigde koning van vele voortslingerende moeiten,

die al verder van het recht afvoeren, ontheven zijn.

De priesters hadden al de onreinigheid uit de tempel des Heeren weg te doen, en de levieten ze naar buiten uit in de beek Kedron te werpen. En zij legden hun handen openlijk op hun schuldoffers.

331 Van Heumen doelt hier op het feit dat ds. L.G.C. Ledeboer te Benthuizen op zondag 8 nov. 1840 de reglementenbundel en het gezangboek in de tuin heeft begraven.

Ja maar! Evenwel wanneer de Synode vooreerst gunstig oren verleend hebbe aan de inhoud van ons eerste verzoek, dan zal zij naderhand vanzelf voelen, dat zij de aard van haar Synode heeft te veranderen. Zij zal dan eindelijk moeten ophouden; en al die hatelijke reglementen zullen wegvallen. Dit is ook een gruwel. De Geest, door Welke de kinderen Gods gedreven worden, geeft geen gruwelen in. Bovendien, de zo bedrevenen in het strikken weren, hebben die strikken, ook wel vroeger, reeds doorzien, en zich liever onbevoegd verklaren willen. Maar nu ja! Het is wel te duchten, dat zij zich nu even weigerachtig zal betonen, doch dan hebben zij geschikte grond om op een scheiding aan te dringen en de kerkgoederen enz. enz. onderling in der minne te verdelen. Elke scheiding, die met de ongerechtigheid begint, gaat met de ongerechtigheid voort; en al wat zich niet in Geest en waarheid onder de gehele waarheid Gods gebogen heeft, gaat ten verderve. En zichzelf te vleien om met openbare verloochenaars der waarheid kerkgoederen in der minne te verdelen, kan wel aan sommigen een stralende schijn geven, maar is de ijdelheid der ijdelheden gelijk.

Neen, de profeet die God zendt, komt niet [met]: 'indien dat niet slaagt, dan dat, en dan dat. Zij legden de ongerechtigheid, daar waar zij lag, onbewimpeld open in de Naam van God; maar kwamen niet tot de stoel der schadelijkheid om dien te erkennen. Waar de Geest des Heeren is, is de lijdzaamheid der heiligen, het bewaren der geboden Gods en het geloof van Jezus. En daar is men niet meer van deze wereld, evenals onze Heere Jezus Christus van deze wereld niet was; maar men staat tegenover deze wereld, ook in het brengen van het getuigenis Gods. En bij het getuigenis des Geestes ontwaren de kinderen Gods het getuigenis des Geestes, in Dewelke zij allen afgescheiden zijn van de wereld en Eén is hun Hoofd, Die hen wonderbaar vertroost, ook in deze tijd. Ach, dat er in geheelheid der waarheid nederbuiging onder de Waarachtige zich openbaarde, het Licht zou met nieuw verheerlijkte glans opgaan. Zovelen zijn er reeds gekomen, die zeiden voor de waarheid te ijveren, en zich tegen de waarheid, die in liefde tot hen gebracht werd, zo vijandig opgezet houden en blijven tasten naar de wand, gelijk de blinden, en gelijk die geen ogen hebben, zich stoten in de middag, als in de schemering, en zijn in de woeste plaatsen gelijk de doden:332 Dit betuigen wij uit de volheid van ons hart: 'ons vertrouwen is niet op onze boog, en ons zwaard zal ons niet verlossen:333

"Maar Gij, onze Heere, zult onze vrede bestellen, want Gij hebt ook al onze zaken uitgericht." 334

En in één Geest hebben ook wij betuigd: 'Ons hart is niet achterwaarts gekeerd, noch onze gangen gekeerd van uw pad. Hoewel Gij ons verpletterd hebt in een plaats der draken, en ons met een doodsschaduw bedekt hebt. Zo wij de Naam van onze God hadden vergeten, en onze handen tot een vreemde God hadden uitgebreid. Zou God zulks niet onderzoeken? Want Hij weet de verborgenheden des harten. Maar om Uwentwil worden wij de ganse dag gedood; wij worden geacht als slachtschapen:335 En wij roepen tot onze Vorst Israëls uit: 'Gij Zelf zijt mijn Koning, o God! gebied de verlossing Jacobs.336

Hij is onze hoop en ons heil: Dat deze woorden opgenomen werden met een hart als dat in heilbede tot U uitgestrekt is voor UwelEw. dienaar in waarheid,

H. van Heumen.

332 Jes. 59: 10.

333 Ps. 44: 7.

334 Jes. 26: 12.

335 Ps. 44: 19-23. 336 Ps. 44: 5.

2. Ds. B. Moorrees aan de heer H. van Heumen.

Wijk, 6 april 1841.

Mijnheer!

Onder de vele brieven welke ik in deze dagen ontving, bevindt zich ook een brief van UEd. Velen strekten mij tot opbeuring en vertroosting, de uwe strekte mij tot droefheid. Niet dat ik door uw brief terneergeslagen ben, want ik heb door Gods genade enigszins geleerd de geesten te beproeven of zij uit God zijn. Gij moet weten mijnheer! dat het: sedert bijna veertig jaren³³⁷ is, dat de Heere mij in de loop mijner zonden stuitte, en mij trapsgewijze zo [wel] met mijzelf als met Hem en Zijn genaderaad tot 'zaligheid bekendmaakte. Gij schijnt weinig kennis te hebben van de gesteldheid der- genen, in wier harten de Zaligmaker Zich openbaart, immers, indien gij deze kennis bezat, zoudt gij niet denken dat zulken zichzelf zoeken te rechtvaardigen en de schuld verbloemen. O neen! Mijnheer! de Heere is mijn getuige dat ik mijzelf niet slechts leerde kennen als een zondaar bij uitnemendheid, maar dat ik ook met de zonden van ons volk, en de zonden der leraars

³³⁷ In 1804 ging Moorrees theologie in Utrecht studeren. Hij beschrijft later de grote verandering in zijn geloofsleven die hij als student meemaakte: 'Het leven op mijn gevoel en mijne gestalten maakte plaats voor een leven uit het geloof in de Heere Jezus Christus en aan Zijn dierbaar Evangelie, en ik ontving nu mijne vastheid en sterkte niet meer uit mijne gestalten of mijn gevoel, maar uit de Persoon des Zaligmakers en uit hetgeen Hij voor mij leed en deed, uit Zijn Woord en Zijne beloften. Dus inderdaad 'bijna veertig jaar' daarna schreef hij deze brief.

en haar ontrouw als mijn zonde voor Zijn troon neder- viel en -val, en dat ik geenszins van oordeel ben, dat ik geen deel heb aan de zonde waardoor de kerk in zulk een jammerlijke staat zich bevindt. Acht gij u daaraan niet schuldig dan inderdaad beklag ik u, wegens uw onboetvaardigheid en onbekeerlijkheid, en moet met mededogen en ontferming op u nederzien.

Gij ziet mijnheer! dat uw brief zo uit de hoogte, en met zoveel bitterheid geschreven, op mij die uitwerking niet heeft gehad, welke gij u mogelijk voorstelde. Het doel van uw brief kon niet zijn om mij met liefde, waar ik dwaalde, terecht te wijzen en iets beters aan de hand te geven, maar [het doel van uw brief] is geen ander dan om de gehele kerk met al haar leraren en mij in het bijzonder te veroordelen. Gij ontziet daarbij zelfs mijn staat voor God en mijn werk niet en noemt mijn arbeid - onder zoveel smekingen, om bestraald te worden met de Zon der gerechtigheid, verricht - schijngeestelijkheid. Onder het lezen kwam mij voor: indien de satan in eigen persoon deze brief aan mij geschreven had, zou hij het wel erger kunnen maken dan de heer van Heumen?

Gij dacht zeker mij eens recht diep moedeloos, ja zelfs wanhopend te maken, of zo boos, dat ik mij daardoor van alle vrede en troost zou beroven. Dit doel is niet bereikt, ik had

medelijden met uw jammerlijke gesteldheid. Ik paste de woorden des Heeren uit Openb. 3 op u toe: 'Gij zegt: ik ben rijk en verrijkt geworden, en heb aan geen ding gebrek, en gij weet niet dat gij zijt jammerlijk, ellendig, arm, blind en naakt. Uit uw brief u beoordeeld [hebbend], ontdekte ik dat het voornaamste u nog ontbreekt, en dus in de grond alles. U ontbreekt Christus Zijn gerechtigheid en beeld, en de liefde Gods in uw hart uitgestort door de Heilige Geest. Immers, indien gij Christus en deze liefde deelachtig waart, zou dit uit de vruchten blijken, dan zou ook de ware ootmoed en nederigheid in uw schrijven doorstralen, terwijl er nu niet anders dan hoogmoed, trotsheid, verwaandheid en zelfverheffing in gevonden wordt. O, mijnheer! ik beklaag u en heb medelijden met u! Gij kent de geest niet door welke gij gedreven wordt. Gij ziet die aan voor de Heilige Geest, maar o, beproeft toch nauw, ja zeer nauw, niet alleen aan de Schriften van het Oude, maar ook van het Nieuwe Testament: of die geest, die u drijft, uit God is. Ik vrees, indien gij [u] door deze geest, die u dreef in het schrijven van uw brief, steeds laat drijven, dat hij u dan nog wel verder zal voeren dan gij zijt, en eindelijk daarheen waar gij niet zijn wilt. Mijn bede voor u is, dat de Heere u van die gevaarlijke hoogte waarop gij staat, terneder mag stoten en gij eens in volle kracht door de genade Gods verstaan moogt wat het zegt 'een arm zondaar te wezen'; dat gij uzelf eens leert schuldig kennen aan datgene, wat gij in anderen veroordeelt. Dan is de weg open tot Christus en door Hem tot de troon der genade, en ik ben dan zeker dat zulke brieven, [zo] als gij mij schrijft, uit uw pen niet meer zullen voortkomen.

Ziedaar mijnheer! mijn antwoord. De Heere zegene het aan uw hart.

Ik noem met heilbede

Uw heilwensende dienaar

B. Moorrees, pred.

BIJLAGE 2

Voor op het handschrift staat geschreven:

'Aan niemand laten zien, zonder verlof van mevrouw Bal.

Brieven van Ds. Kohlbrugge aan mw. KohlbruggeVerschuer vóór hun verloving; en een brief van mevrouw Kohlbrugge, benevens één van ds. Kohlbrugge aan zijn broeder Thomas.

1. Van Kohlbrugge aan freule U.P. van Verschuer.

Elberfeld, 28 juni 1833.

Gij zult reeds lange uitgezien hebben, zeer waarde vriendin, naar het boekje, hetwelk ik u beloofd had spoedig te zullen zenden. Ik heb daartoe volstrekt geen gelegenheid gevonden omdat ik met het maken van aanmerkingen op hetzelfde aldoor verhinderd werd. Zo ik hier echter te Elberfeld er gelegenheid toe vinde, ontvangt gij het terug en anders hoop ik dat gij mij van mijn gegeven woord in dit geval eens zult ontslaan en de goede wil voor de daad nemen. Nadat ik van Nijmegen terug was gekomen heb ik mij nog tot zondag achtermiddag te Rheede³³⁸ mogen ophouden en onder anderen de veerman aldaar en deszelfs vrouw bezocht. De vrouw behoort mede tot die zeldzamen in

³³⁸ Rheede is de Gelderse gemeente Rheden, toen ongeveer 5000 inwoners groot. Vanwege de schoonheid van de natuur was het zeer in trek bij o.a. diverse leden van het Reveil. Zij hielden daar hun zomerverblijf. De toenmalige plaatselijke predikant, ds. W. Laatsman, was bij hen over het algemeen zeer geliefd.

den lande, die Christus alles is geworden, indien zij in waarheid het alzo in het hart heeft [zo] als zij spreekt. Te Doesburg bij De Goede³³⁹ vond ik mij recht thuis; hij zowel als zijn huisvrouw hebben veel genade van de Heere ontvangen, alleen heeft het mij zeer gesmart, dat daar zij beiden, de man echter nog meer dan de vrouw in het werkverbond, zit als hij zelf wel meent, ik hem een geheel onverstandig oordeel hoorde vellen toen ik ontvouwde wat troost en blijvende sterkte de Christen heeft, die alles kwijt zijnde, in Christus alleen zijn grond heeft, als Die ons van God geworden is tot heiligmaking. Hij was zelfs meer dan scherp en bitter, hoewel zonder opzet, zo ik hoop. De u bekende ouderling, die zoveel van ds. Laatsman³⁴⁰ houdt, heeft zijn hart geheel voor mij opengelegd, en mij gevraagd wat ik van hem dacht, waarop ik hem wonden en olie gelaten heb. De freule van Boetzelaar heb ik op Beekhuizen³⁴¹ aangetroffen met mejuffrouw van Houven;³⁴² van de laatste kan ik niet veel zeggen, het scheen haar moeilijk zich te uiten. De eerste had juist op de diligence naar Arnhem erover nagedacht, dat

³³⁹ E. de Goede. 1773-1852. Scheepstimmerman te Doesburg. Schrijver van *Een korte en eenvoudige beschrijving van de weg der bekering dien de Drie-eeuige Verbondsgod met mij gehouden heeft*.

³⁴⁰ W. Laatsman. 1806-1883. (M.E. Kluit vermeldt abusievelijk '1807-1866' in haar *Het Protestantse Réveil in Nederland en daarbuiten* 1815-1865. Amsterdam 1970, blz. 245) Predikant te Hurwenen, Rheden en Maastricht. Aanvankelijk zeer bevindelijk prediker, schoof hij langzaam op naar de Groninger theologie, zonder echter daarvan een aanhanger te worden.

³⁴¹ Een der beroemdste landgoederen in Nederland, in de Gelderse gemeente Rheden. Het bevat beken, vijvers, watervallen, bergen en valleien. Was toen 136 bunder groot.

³⁴² Ws. wordt hier een van de dochters van H.C. van der Houven bedoeld, 1773-1852. Directeur van

de Handelsmaatschappij. Vriend van W. de Clercq, schoonvader van A. Capadose.

Christus ons van Gode ook tot heiligmaking geworden was. Ik heb haar toen het stuk nog nader uitgelegd.³⁴³ Zij was zeer openhartig en ik vond haar in dezelfde toestand, waarin mijn zalige Catharina een half jaar voor haar ziekte het verst verkeerde, zij hield zich overtuigd van haar eeuwige verkiezing tot zaligheid, zonder nog voor zeker te durven aannemen, dat zij in Christus volle vergiffenis van zonden had of liever, zonder zich Christus' gerechtigheid geheel te durven toe-eigenen, en evenwel verstond zij het dat bij God niet alleen haar bedreven zonden maar ook de volgende vergeven zijn. Mevrouw Westendorp³⁴⁴ is mij meer en meer toegefallen en haar gouvernante komt mij voor, meer en meer vervuld te worden met de droefheid naar God. Des zondags heb ik een predikatie van onze vriend Laatsman gehoord, zoals ik altoos sedert mijn bekering gewenst heb eens te mogen horen en zoals ik er nimmer een hoorde of las. De ganse raad Gods tot zaligheid was in dezelve ontwikkeld. Ik werd op die dag afgehaald, ging scheep en was bijna anderhalve week op weg naar Ruhrort. Vanuit Emmerich, waar slechts drie Christenen bekend zijn, en dat zwak in de kennis der waarheid, begaf ik mij naar de Eltenberg, en was daar een paar uur bezig met een oud pastoor. Hij, de dienst zullende verrichten, nodigde mij in de kerk. Ik ging met hem voor het altaar, daar greep ik hem in het

343 Hier is duidelijk te zien dat Kohlbrugge al voor zijn ontdekking van de komma in Rom. 7: 14 bezig was met de notie dat Christus onze heiligmaking is. Samen met ds. Laatsman werden deze dingen besproken en doordacht. Kohlbrugge is door zijn ontdekking Laatsman voorbijgestreefd, zodat deze zich min of meer van hem losmaakte.

344 Het echtpaar Westendorp-Willink had een buitenverblijf te Rheden. Ik denk dat zij hier bedoeld wordt en niet Maria de Clercq, de vrouw van Matthijs Westendorp, en zuster van Willem en Steven de Clercq. Zij allen behoorden tot de zgn. Rhedense Kring.

geweten en hield hem vrijmoedig de dwaasheid voor van te geloven wat de kerk gelooft. Ik sprak zeer luid en - gij zult lachen terwijl ik u dit schrijf - wij vergaten dat de gemeente reeds achter ons zat en wachtte dat de pastoor beginnen zou. Te Xanten heb ik de roomse kerk gezien, de fraaiste en rijkste en meest versierde geestelijke poppenkast van geheel Duitsland. Te Wezel leerde ik een oude vrouw kennen, die de sprake Kanaäns volkomen verstond. Men houdt daar nog een oefening van ten naaste bij 20 hoorders. Zekere Kramer, een oud en beproefd voorganger van dezelve, reisde voor 14 dagen af naar Jeruzalem dat boven is. De predikanten zijn daar stom en behoren tot de eerwaardige doodskistenmakers. Reeds in Wezel werd het mij klaar wat wij van de vereniging der Gereformeerden met de Luthersen te denken hebben. De toestand dier zogenaamde Evangelische Kerk hier in Duitsland is van dien aard, dat ik voor mij er met geen goed geweten predikant zou kunnen zijn, zonder door de prediking der waarheid de Luthersen te noodzaken die gemeente weder te verlaten of de heerschappijvoerende genade Gods te erkennen. Men is thans bezig met formulieren en gezangboeken te maken, die in alle gemeenten zullen ingevoerd worden. Wie hier aan het werk zijn kunt gij wel gissen: grotendeels, zo ik verneem, zijn het mensen die van mening zijn, dat de weg ten hemel een stroom is, tegen welke men met armen en benen moet opzwemmen en zich opwerken.

Te Ruhrort kwam mij het misselijke dier vereniging nog duidelijker voor, en ik kon niet nalaten sommigen der *Christliche Leute*, die zeiden dat zij oorspronkelijk gereformeerd waren, te beduiden dat én zij, én hun predikanten op zijn best vrome Remonstranten waren en de naam van 'gereformeerd' nimmer verdiend hadden. Het gelukte mij, twee hunner te

overtuigen. Zekere vader Scholten is de gewichtigste man uit Ruhrort. Deze was er ook van overtuigd, maar durfde er niet voor uit te komen, zodat ik hem de belijdenis zijns harten afperste; even alsof ik vuur uit een steen had te slaan.

Te Orsoy en Baerl en enige uren in de omtrek zijn er echter nog, die met ons dezelfde genade erkennen en roemen. Daar wilde een ouderling dan ook dadelijk dat ik prediken zou, waartoe ik echter geen vrijheid vond. Te Ruhrort heb ik mij mede aan dergelijke uitnodiging, alsook aan een andere, om namelijk in een oefening voor te gaan, onttrokken. Van Ruhrort vertrok ik eergister over Duisburg, Kaiserswerth, Dusseldorf en Mettmann, naar Elberfeld, waar ik thans logeer bij een jong weduwnaar, hebbende één dochttertje. Zijn Naam is F. Nettelbeck, Kaufmann³⁴⁵ in der Mühlenstrasse.

Gisteren was ik op het grote zendelingshuis in Unterbarmen: daar liet ik mijn lieve jongen, en wandelde met de Inspector Richter en de predikant Knath uit Berlijn, naar die Farbmühle; daar komen de meeste predikanten aus dem Wupperthale³⁴⁶ bijeen, ook verscheidene kandidaten. Zij behandelden mij allen met veel hartelijkheid. F.W. Krummacher³⁴⁷ deed zich het meeste voor. Het was alleen tot dezen en zekere kandidaat Hermann,³⁴⁸ dat ik de meeste betrekking gevoelde. Wij hielden een uitlegkundige disputatie, na afloop waarvan ik mijn geschiedenis verhaalde, die hen allen zeer scheen te treffen.

345 Koopman

346 Uit het Wupperdal

347 Friedrich Wilhelm Krummacher. 1796-1868. Predikant te Ruhrort, Gemarke, Elberfeld en Berlijn. Was eerst ingenomen met Kohlbrugge, maar schreef later in het periodiek Palmbliitter minder vleidend over hem.

348 Christian Wilhelm Reinhard Hermann. 1806-1839. Vanaf 1836 tweede predikant bij de Reformierte Gemeinde te Elberfeld.

Ik vond onder hen behalve Krummacher slechts twee enig begrip van de leer der verkiezing hebben, en van dezen meent nog één, dat wij zalig worden op voorwaarde des geloofs. Onze onmacht, zelfs om te geloven, was hem nog niet duidelijk. De Lutherse predikant Diiring³⁴⁹ heeft mij nog bezocht en gevraagd of ik voor hem wilde voorgaan in een vrouwenkring. Ik heb dit voor hedenavond aangenomen.

Gisteren hoorde ik de kandidaat Bal,³⁵⁰ zijn voorstel was oud-remonstrantisch, schoon hij gereformeerd heet. Het verstaan van de gereformeerde leer wordt hier over het algemeen genoemd 'Rechthaberei, wunschliches System, gelehrtes Christenthe (sic) zanken, u.s.w.'³⁵¹ en dat onder Erweckten!³⁵²

Nettelbeck, bij wie ik logeer, hoewel Luthers zijnde, stemt echter volkomen met mij in: en verscheidenen heb ik reeds bij hun ondervinding bepaald; dan gaat het goed, de knoop ligt in de onkunde, en ik riep het luidkeels in het gezelschap uit: 'Het zijn lasteraars, wie zij ook zijn, die u zo deze dierbare leer misvormd hebben, zoals [men] haar voorstelt.'³⁵³

Met mijn gezondheid ga ik niet achteruit, schoon de pijn in de borst zich nu en dan weder verheft. Alles is mij verder tamelijk onverschillig, behalve mijn lieve kinderen, en des Heeren volk, vooral in mijn dierbaar vaderland. God ontferme Zich nog eens over hetzelfde en make Zijn volk tot helden en getuigen Zijner waarheid tegen de Baäl

349 Karl August Diiring. 1783-1844. Luthers Predikant te Elberfeld. Hij is ook als dichter van geestelijke liederen bekend geworden.

350 Hermann Ball. 1804-1860. Vanaf 1838 de derde predikant bij de Reformierte Gemeinde te Elberfeld.

351 Betweterij, een systeem dat men graag wil, geleerd christelijk twisten enz.

352 Zij, die naar opwekking staan.

353 Deze uitroep staat in het handschrift in het Duits

354 Gerrit, zoon van Kohlbrugge. Leefde van 1830-1908.

Mijn lieve Gerrit³⁵⁴ is mij nog tot

geen last geweest, aan boord was hij weltevreden en speelde de gehele dag. Ook had de Heere het beschikt dat wij een oude goede keukenmeid bij ons hadden, die naar Ruhrort moest. Op de snelwagens hadden zelfs de postillons allen schik in hem, en hier wil een elk om strijd met hem uitgaan. Ik zal nu voor korte tijd een maagd huren, om de gehele dag met hem uit te lopen, dat zal zijn gezondheid zeer bevorderen, want wij hebben boeren en bergen vlak achter en voor ons. Wat hebt gij mij een grote dienst bewezen met mij de bewuste correspondentie meedelen. Le Roy³⁵⁵ is inderdaad een [merkbaar] dig man; had hij zoveel zalving en was hij zo moedig in de Heere, als [dat] hij kennis heeft, hij overschaduwde velen van Israëls helden. [Het is] ook een oordeel, dat ook moeite en verdriet, dat zulke handvasten onzer kerk zo verroest zitten in hun ambt. Is er dan zo waarlijk geen geloof, dat onze laatste woning een doodskist is, en dat de dood elke dag iemand uit zijn ambt kan zetten? Zorgt dan Christus, de Koning der Kerk, alleen voor de ziel, kan Die de arme madenzak niet bij elkander houden? Heeft Hij dan geen geld en eten genoeg voor ons als de mensen ons dit ontnemen mochten? Zeer heeft mij het een en ander, wat ik in die correspondentie las, verblijd, vooral omdat mij de weg, die God met mij hield, betrekkelijk³⁵⁶ het overgaan tot de uitwendige Gereformeerde Kerk, zeer licht en verlicht is geworden. God heeft mij voor het verdriet willen bewaren, van spoedig nog eens afgezet te worden.

355 *Jacobus Johannes le Roy*. 1772-1850. Predikant te Sint-Anthoniepolder, Sprang en Oude Tonge. Stond met zowel Kohlbrugge als met U.P. van Verschuer in correspondentie. Het Kohlbrugge-archief te Utrecht bevat 61 brieven van hem.

356 Met betrekking tot

Het is mij althans uit die correspondentie duidelijk geworden hoe Lek anderen de nek moesten krommen onder het despotisch gezag der Synode, vooral in het handhaven der kerkelijke tucht, en het openbaar bestraffen van openbare zonden en gruwelen. Die brief, waarin Le Roy schrijft dat hij liever colporteur dan hedendaags predikant was, deed mij als uit een droom ontwaken. Ik ben nu gevorderd met de lezing tot 1831.

Zo-even bezoekt mij een Christlicher Freund; die man kan alles doen, hij heeft de Geest Gods niet weerstreefd, er hat seine Fähigkeit benutzt, er hât sich zu Gott, so halt sich God zu ihm.³⁵⁷ Nadat ik hem daarop zei hoe het met hem stond, is hij heengegaan, zonder mij een hand te geven. De wereld heeft hier evenzoveel gezag en brille³⁵⁸ (en) in het dienen van de duivel als te Amsterdam, Utrecht en in Den Haag. Dit laatste had ik althans niet gedacht.

Het is bloeitijd over geheel Europa, van overal deelt men mij opwekkingen mee: uit Hessen, uit Silezië, uit Denemarken, uit Finland, ja van overal.

Ik hoor het en verblijd mij, alles in massa nemende. De storm barst haast los, wij zullen het horen en ons verblijden, de individuen omhelzende. Alles is werkzaam [om het] rijk van Christus uit te breiden, maar veelal in die zin, waarin de meesten reizen en trekken, zij ver [teren] geld op stoomboten en snelwagens, wie wil daar nu zonderling zijn, men moet zich schikken naar de snelheid waarmee alles voorttrekt! Men kan alles zo precies niet bezien!! dan mag men thuis blijven. De stoomboot gaat voort met paardenkracht, men hangt thans niet meer af van de hemel; als de machine maar goed is. Een weinig wind in het klein zeil wil men

er wel bij

357 Hij heeft zijn talent benut, hij staat aan Gods zijde, zo staat God aan zijn zijde.

358 schittering

hebben, maar onderin werkt de zwarte man, van buiten het geraasmakende raderwerk, en dan vanuit de holle mast de zwarte rookdamp!!! Da schwindelt's den Bauern,³⁵⁹ de beschaafde stand vliegt er voorbij; en wie zou de rust van het gezelschap willen storen, met de vraag of de ketel ook springen kan? Gelukkig voor ons dat er Eén heerst boven alle en allerlei diplomaten, en dat vorst Beëlzebul het nooit zo ver heeft kunnen aanleggen, of hij heeft zijn eigen rijk in de war gebracht, en zichzelf altoos de meeste afbreuk gedaan.

Standvastig weigeren om mee te varen is onze plicht en roeping; in stilheid bij de Heere te blijven, en dan alleen te getuigen, als Zijn Heilige Geest ons er toe opwekt, is onze sterkte, en ons weinig te bemoeien met al het muziek- of trompettengeschal dat men tegenwoordig aanheft, zal onze rust zijn.

Gans Europa is haast Pelagiaans en de andere werelddelen krijgen er ook wat van. Intussen werkt de Heere met macht, dwingen wij Hem maar dat Hij in ons huis blijve, want velen zenden Hem thans naar andere landen, en - ach, was het anders! - schepen Hem eigenlijk af. Zo de Heere er nog toe opwekt, schrijf ik u nog eens. Misschien uit Ruhrort, waar ik wel 14 dagen of 3 weken denk te vertoeven; in de maand augustus echter heb ik mij voorgesteld weer terug te komen. De Algenoegzame en Getrouwe zij met u en uwe waardige moeder, en de lieve vrienden en vriendinnen, die ik te Nijmegen heb leren kennen. Hij sterke u allen naar de macht Zijner overvloedige sterkte, en geve u door Zijn Geest meer en meer verlichte ogen om in te zien, dat er voor ons arme zondaren, een volheid der genade is in Christus Jezus, onze medelijdende Hogepriester, Die Zijn volk zaligmaakt en bevrijdt van alle ellende. Wees verzekerd dat ik uwer

359 Daar duizelt het de boeren

allen blijf gedenken voor de Heere, Die Zijn erfdeel niet vergeet en Die een welbehagen heeft in Zijn volk. Groet Barbe³⁶⁰ en zijn huisvrouw. De Heere geve haar te geloven en openbare Zich haastelijk aan haar en aan mejuffrouw Reinhard. Groet allen met name.

Uw hartelijk toegenegen vriend.

H.F. Kohlbrugge.

2. Van Kohlbrugge aan freule U.P. van Verschuer. Elberfeld, 23 November 1833.

Veelgeliefde vriendin!

Ik gevoel mij opgewekt u enige regelen te schrijven. Voor enige tijd heb ik u een leerrede overgezonden over Rom. 7 vers 14, ook, zo ik wel heb, aan onze vriend Laatsman. Door een brief van de heer Ludwig³⁶¹ werd ik aangespoord om eens aan Den Ouden³⁶² de schrijven, wijl deze gezegd had: dat al mijn vrienden mij nu eens recht hadden leren kennen, t.w. in een kwade zin. Ik ontving gisteren van Den Ouden een brief als van iemand die om genade bidt, intussen herhaalde malen daarin: gij dwaalt, gij dwaalt. En: immers, lieve broeder, hoe kan een zondaar zalig worden zonder de volgende drie zaken:

360 Willem Bernhard Barbe. 1804 -? Koopman. Vestigde zich in Nijmegen. Was een goede vriend van Kohlbrugge, later bekoelde de relatie wat. Aan hem schreef Kohlbrugge zijn beroemde Brief over de inwoning des Heiligen Geestes. Zie: H.F. Kohlbrugge, Toevlucht, Kampen 2004, blz. 86-99.

361 Jacob Dirk Ludwig. 1790-1890. Edelsmid te. Utrecht. Was diaken bij de Hervormde Gemeente en een man van conventikels.

362 Jan Hendrik den Ouden. 1786-1864. Boekverkoper en uitgever te Amsterdam.

kennis van zijn ellende,
geloof aan de verlossing,
betrachting der heiligmaking. Heidelberger Catechismus!

Intussen, wat al mijn vrienden tegen mij hadden, schrijft hij mij niet; alleen meldt hij mij, dat hij om mijnent en zijnentwil enige overgezonden exemplaren niet wil publiek maken, ook niet kan, omdat mijn preek de gezegende genadeleer niet in zich bevat en niet gereformeerd is.

Ingesloten was een lange brief van Da Costa,³⁶³ uit de lucht gevallen, het vermoeden dat ik een Antinomiaan³⁶⁴ was nu volkomen bevestigd, mijn preek bevat louter dwaalgevoelens, hoewel zij zuiver was in het stuk der rechtvaardiging, en hij dus zegen wenst over het goede in hetzelfde.

Alle punten die hij aanvoert voor het meerder gedeelte hetzelfde als wat ik als mijn eigen troost in leven en in sterven hebbe. Intussen is het gedurig: gij schijnt dit en dat niet te beweren, dit en dat niet te kunnen, en dan weer schrijft hij mij gevoelens toe, die nimmer in mijn hart zijn opgekomen. Ik voor mij laat alles voor hetgeen, waarvoor men het wil houden, en zal hen allen met Gods hulp in mijn volgende preken, waarvan er weer een gedrukt wordt, de mond wel stoppen; hoewel apologieën³⁶⁵ weinig helpen bij mensen, die nog niet tot arme zondaars gemaakt zijn; zoals ik dit mede op een voor mij verbazende wijze in de brieven van Le Roy gezien heb.

363 Isak da Costa. 1798-1860. Jurist, dichter, een van de voormannen van het Reveil. Gaf veel godgeleerde boeken uit. De brief van Da Costa en het antwoord daarop is in 1880 voor het eerst in druk verschenen onder de titel Hoogst belangrijke Briefwisseling tusschen Dr. H.F. Kohlbrugge en een van de meest beroemden zijner tijdgenooten over de leer der Heiligmaking, naar aanleiding van eene Leerrede van Dr. Kohlbrugge over Rom. 7: 14. Utrecht 1880.

364 Bestrijder van de Wet

365 Verweerschriften

Wat is Goddelijk licht. Waar zonde en genade niet gleichen Schritt hält³⁶⁶ (vergeef mij die Duitse term) kan men veel bevatten en speculeren, maar een verslagen gemoed als medearbeider Gods wederoprichten, zal men niet vermogen, en zonder het te weten een vijand der waarheid worden, terwijl men inmiddels, menende de heiligmaking te beoefenen, zichzelf verdoemt in hetgeen men een ander oordeelt. Intussen, de mens blijft mens, schrijf mij daarom eens ten spoedigste terwijl gij het medegedeelde voor u en broeder Laatsman houdt, of ook in uw hart gedachte of verdenking opgerezen is, als helde ik tot Antinomie over, dan of u en broeder Laatsman de preek gesticht heeft, ook wat broeder Barbe ervan zegt. Niet alsof ik mij door het oordeel der mensen zou laten afhouden de waarheid in Christus voor te stellen, maar ik zou niet gaarne willen dat gij, na zoveel geslingerd te zijn door allerlei, u mede liet ontnemen de troost, die in de dood proef houdt, als wanneer alle lappen en lompen des eigen werks ons niet bedekken kunnen. Hebt gij echter zwarigheden of bedenkingen, zo zult gij ze mij vrijmoedig mededelen.

Ik heb nu zestienmaal gepredikt, gemeenlijk voor de vuist en de kerk is gemeenlijk stoppend vol. Gij kunt u niet begrijpen, welk een groot volk de Heere hier te Elberfeld en op

Kronenberg verborgen heeft, maar ook niet welke geestelijke hoererij er in dit Wupperthal bedreven wordt. Mijn bezigheden zijn hier van het oogenblik mijner aankomst zo menigvuldig, dat ik nauwelijks tijd heb om te eten. De gehele dag ben ik omgeven van bekommerden, die van Gods vrije genade in Christus' gerechtigheid, iets verlangen te vernemen. Met de geestelijke heren kan ik, a governo,³⁶⁷

366 Gelijke tred houden

367 Letterlijk: als richtsnoer bedoeld. Kohlbrugge zal wel zoiets bedoelen als: over het algemeen

minder voort, uitgenomen de oude G.D. Krummacher.³⁶⁸ De predikanten Nourney³⁶⁹ en Kohl³⁷⁰ bewijzen mij ook veel liefde; de rest is mij niet toegenegen, omdat ik tegen de vrije wil preek. In een leerrede, voor een geruime tijd, geheel tegen mijn wil, daar ik nog krank was, te Gemarke³⁷¹ gehouden, zette ik de leer des vrijen wils en der vrije genade uit elkander, stelde de schrikkelijke gevolgen van het eerste, het zalige van het laatste voor, en God deed mij de mond open. Ik kon niet anders, pakte het Wupperdal, samt allen dessen Wesen,³⁷² aan, zeide dat de duivel thans een christelijk man geworden was, en dat men zich had te wachten voor de gevolgen; schrikkelijk kwalijk is mij dit genomen, en het spektakel ging los onder de predikanten (uitgenomen de Elberfelder) echter alles achter mijn rug; en dezelfde personen die mij kusten en mijne predikaties als de enige troost in leven en in sterven roemden, hielden raadslagen in het geheim.

Dr. Graeber³⁷³ speelde hieronder de eerste rol, en nam ook de Gemarker Krummacher tegen mij in. Ik wist reeds van het een en ander, maar bekommerde er mij niet om en hield vol met er op los te prediken, totdat er een Kreissynode gehouden werd. Hier scheen het sein van aanval gegeven. Ik was reeds vol van de synodaalpreek, waar Graeber met heilige gebaren verhaalde, dat het alles zo heerlijk stond, dat alle kandidaten in de waarheid geheiligd waren (n.b. meest allen vijanden van de leer der genade) en dat dr. K. een Salomo was.

368 Gottfried Daniel Krummacher. 1774-1837. Gereformeerd predikant te Elberfeld.

369 A. Hermann Nourney. 1762-1834. Predikant te Elberfeld.

370 Albert Kohl. 1802-1882. Gereformeerd predikant te Elberfeld.

371 Stadsdeel van Barmen, de buurgemeente nabij Elberfeld.

372 Met heel de manier van doen

373 Friedrich Grffl3er. 1784-1857. Praeses van de Rheinischen Provinzialsynode.

Wij kwamen bijeen in de collectionszaal, Sander³⁷⁴ begon en de andere predikanten er omheen. Ik brak daarop los als een leeuw, zodat zij allen eindelijk het opgaven, de ene schriftuurplaats vloeiende mij voor de andere na over de lippen. God sterkte mij wonderlijk. Thans is mij van twee kanten, van de Dusseldorper Kreissynode en van het Koninklijk Ober-Consistorium het prediken verboden. Intussen, noch pastor Kohl, noch de oude G.D. Krummacher storen zich hieraan, en het is op grond daarvan dat ik er mee voortga. Dit alles is hier bekend geworden, heeft de belangstelling des temeer opgewekt, en de kerk des te voller gemaakt. Voor 14 dagen predikte ik des morgens over de woorden: 'Der Gerechte wird vom Glauben leben'.³⁷⁵

Laatstleden zondagnamiddag: 'Heben wir deun das Gesetz auf durch den Glauben. Das sei ferne, wir richten das Gesetz auf; ³⁷⁶ De werking dezer beide predikaties vooral was geweldig.

In de laatste tastte ik de schouwburg, concerten, bals, opera's, onderdrukking des

arbeidslieden, onderling bedrog in koopmanschap en nering, in het kort: alles wat ik verkeerd in Elberfeld had opgemerkt, vrijmoedig aan - de werken des burgemeesters, die concerten laat geven voor de armen!! eronder begrepen - eindelijk ook de valse mystieke heiligheid van Tersteegen;³⁷⁷ toonde aan wie de eigenlijke Antinomianen en tenietdoeners der Wet waren

374 Immanuel Friedrich Emil Sander. 1797-1859. Luthers predikant te Elberfeld. Kohlbrugge vertaalde in 1832 een werkje van hem, getiteld: Jehova Tsidkenu. De Heere, onze gerechtigheid! De Geloofs- en Strijdkracht der Kerkhervormers, Amsterdam 1832.

375 'Maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven. Rom. 1: 17b.

376 "Doen wij dan de Wet te niet door het geloof? Dat zij verre; maar wij bevestigen de Wet'. Rom. 3: 31.

377 **Gerhard Tersteegen**. 1697-1769. Woonde in Mühlheim. Koopman, lintwever, schrijver van mystieke werken en dichter van geestelijke liederen.

en stelde daarop voor hoe Christus het einde der Wet was, en hoe het niet anders zijn kon of die het ware geloof hadden, brachten ook vanzelf vruchten der dankbaarheid. Vooral tastte ik ook die aan, die tot stelregel hebben: 'laat ons zondigen, opdat de genade des te heerlijker worde, en die zich als zwijnen openbaar laten kenmerken. De valse broeders, en Christenen, die nog niet recht verstaan hadden, dat Rom. 7 vers 14 geen compliment is, bleven ook niet verschoond. Ik zou u dit alles niet mededelen, had ik er mijne redenen niet toe. Ik kan er node toe komen om verslag te leveren mijner werkzaamheden en van de zegen, welke de Heere, vooral onder de meer geringere burgerklasse, gegeven heeft, op mijn prediking geeft en vooral gegeven heeft op die van Rom. 7 vers 14.

Van overal verneem ik dit nog, en heb er gelegenheid toe, daar er nog geen dag omgegaan is, waarop ik niet een groot aantal kinderen Gods en zulken, die naar waarheid dorsten, om mij heen heb. Er zijn dagen, dat ik 30, 40 ja meer personen ten antwoord moet staan, mensen van allerlei slag, weg, bevindingen, meningen, ook enigen daaronder altoos, die op de eerste grond staan. Met de Missionschristenen³⁷⁸ heb ik de meeste moeite, en menigeen loopt geërgerd weg. Na mijn laatste preek zijn verscheidenen, vooral de rijke kooplieden, die ik hun gruwel voorgehouden had, dat zij in de kerk kwamen, voor Christenen wilden passeren,³⁷⁹ en dan openbaar in grote getale met hun namen in de Zeitung³⁸⁰ een schouwspeler en de komedie gehuldigd hadden, razend tegen mij geworden, gelijk ook dezulken die

378 Zij die verbonden waren met de zending.

379 doorgaan

380 krant

van het bidden en het geldgeven tot uitbreiding - zo zij zeggen - van Gods koninkrijk geld te hoop brengen, en intussen hun eigen kerk en scholen aan haar lot overlaten. De Farizeeën hadden ook hun zendelingswerk etc. Alles bijna vraagt wat er toch aan Tersteegens geschriften mankeert. Niet minder beweging is er daarover, dat ik het vleselijk duizendjarig rijk niet verwacht, maar mij daartegen verklaar. Kortom, van alle kanten rumoer, daar komen nu de brieven uit Holland bij. Intussen door Gods genade sta ik tot op deze dag predikende tegen de geestelijke hoererij, vertwijfeling, vermetelheid, vleselijke en mystieke heiligheid, doding van 't vlees met vlees, en wil van niets weten dan Christus en Dien gekruisigd, de kracht Gods tot zaligheid, en dat men zijn werken aan de naasten legge.

Over Da Costa heb ik het hoofd geschud en schoon ik geloof dat hij een kind³⁸¹ is, is het mij en ook de oude ervaren Christenen openbaar geworden, dat hij het alles heeft door de kennis,

en slechts zeer weinig bij ervaring, want daar ik in 't meeste, wat hij mij wil leren, overeenstem, en niet anders gepredikt heb, zo zou hij mijn preek verstaan, was hij tot een arme zondaar geworden. Het doet mij leed, dat de goede vrienden Westendorp en de freule v. Boetzelaar, zoveel van hem lijden moeten als ik verneem. De aanleiding tot de preek was deze: des maandagsavond was ik in het Missionshaus,³⁸² las daar Rom. 7 en meende dat het 14e vers aldus gelezen moest worden: 'ik ben vleselijk onder de zonde verkocht, zonder komma; des avonds tehuis komende, was er een boodschap van de oude Krummacher of ik des woensdags voor hem prediken wilde. Dinsdagmorgen ga ik tot hem, vind hem krank

381 Kind van God

382 zendingshuis

en neem de preekbeurt op mij. Ik kom tehuis, bid God om een tekst, sla in het Grieks Rom. 7 vers 14 op en lees: 'ik ben vleselijk, onder de zonde verkocht. Ik weet niet, dat mij in mijn leven iets meer heeft aangegrepen als die komma te zien. Ik viel neder voor de Heere, loofde Zijn Naam, prees Zijn erbarmen en schreef met een mijzelf onbegrijpelijke snelheid de preek op, in inem Guss.³⁸³

Van buiten leren kon ik dezelve niet, daar het mij onmogelijk is niet te improviseren; de gehouden preek moet nog sterker geweest zijn, intussen is de gedrukte zakelijk dezelfde. Hoe weinig dit nu bij een ander als bewijs kan gelden, zo weet ik toch, dat ik van een ander geen terechtwijzing kan aannemen, tenzij hij voet bij stuk houde, dit en dat zegt gij, dit en dat zegt Gods Woord daartegen, ergo is hetgeen gij geschreven hebt onschriftmatig.

Dit doet Da Costa niet. Hij stelt de zaak stelselmatig voor op zijn wijze, en zegt dan: 'daarvan wijkt gij af, zonder aan te wijzen waar. Mij het prediken te verhinderen, was reeds lang eniger voornemen, en komt uit het Wupperdal. Ik wist dit, vroeg daarom en om een andere reden, ziende op des Heeren werk en weg, om een examen, en dit is mij mede geweigerd op gronden, die mij licht genoeg waren om op te ruimen, of in derzelve zwakheid bloot te leggen, hetwelk ik ook gedaan heb. Ach mijn arme vaderland, waar de leidlieden blind zijn en Christus haten, terwijl zij menen dat zij Hem prediken. Goddeloos vind ik het schrijven van Da Costa: 'Hoe kunt gij u met mogelijkheid nog beschouwen, als iemand, die de gereformeerde belijdenis toegedaan, alleen door de vijandschap der mensen verhinderd zijt geworden, overeenkomstig deze belijdenis, in de kerk, die dezelve

383 Aan één stuk. Letterlijk betekent het: 'als een stortbui'. De woorden plensden als het ware op het papier.

322 bewaart, te worden toegelaten?'

N.B. De aanleiding tot de laatstgehouden preek was niet de brief van Da Costa als welke ik in deze week ontving, maar ik had mij reeds lang voorgesteld zulk een preek te houden. God gaf mij gedurig andere teksten. Laatstleden zondag was het de tijd.

Ik moet hier eindigen. Groet uw mama kortelijk van mij, en doe mij toch spoedig antwoord toekomen. Mijn groeten aan broeder Barbe, juffrouw Quack, en al de geliefden, die ik in Nijmegen leerde kennen. Deel van het een en ander niets mede, als aan vertrouwde vrienden, zoals ds. Laatsman en Barbe. De Heere zij met u, Hij sterke u uit Zijn volheid licht, recht, kracht, vrede, troost, vreugde, genade, stilheid in Hem, rust in Zijn handen. Koningskinderen behoeven niet mager te zien. O, welke God hebben wij, Die ons alleen algenoegzaam is, waar al het andere ons ontvalt, als allen ons verlaten om der waarheid wille, wij van een elk met de rug aangezien worden, laat ons goedsmoeds zijn, ce nest pas a jamais.³⁸⁴

Uw liefhebbende vriend Kohlbrugge.
Elberfeld (Mhlenstrasse) 23 november 1833.

Mijn lieve Gerrit is zeer welvarende, ook mijn Jacobus.³⁸⁵ Zult gij mij uit veel mededelen,
ook van Thomas?

384 Het is niet voor altijd.

385 Jacobus, zoon van Kohlbrugge. Leefde van 1832-1858.

386 Kohlbrugges broer Thomas Diederich Kohlbrugge

3. Van freule U.P. van Verschuier aan dr. Kohlbrugge.

Nijmegen, 4 december 1833.

Mijn lieve dierbare vriend, met welke ik in één hope der ontferming, op één grond der vrije genade onzes Gods staan en bereid mag zijn om volgaarne alle smaad en verdrukking te lijden, die satan en al zijn helpers tegen deze dierbaarste aller waarheden meer en meer kennelijk en duidelijk begint te verheffen. Geloofd zij de Heere, Die u in de kracht Zijns Heiligen Geestes doet voortgaan van kracht tot kracht!

Ik heb uw voor mij alles bevattende regelen te Rheede ontvangen, alwaar ik, voor het eerst, sedert dat ik er met u zo gezegend geweest ben, wederom acht dagen doorgebracht heb. Onmogelijk kan ik u al de vertroosting, de versterking, de gehele overeenstemming der ziel aan de ene zijde, en de droefheid, verontwaardiging en de smart over het gedrag onzer vermeende vrienden aan de andere kant beschrijven.

Mijn gedachten over Da Costa en zijn partij zijn u bekend. Sedert uw vertrek werd ik meer en meer in mijn opinie versterkt en door daadzaken bevestigd. Men hield niet op mij door brieven, bezoeken en allerhande voorkomendheden te trekken. De Heere intussen, werkte krachtiger door Zijn Heilige Geest in mijn ziel, zodat het licht der vrije genade altijd machtiger doorbrak, de ganselijke verdorvenheid, verkochtheid onder de zonde tot in de geringste bijzonderheden en de volslagen onmacht onzer natuur van dag tot dag klaarder en kennelijker werden.

Op een heel wonderbare wijze heeft de Heere mij geleerd, zodat er verstandiglijk en levendig ook niet één twijfel bij mij overblijft of degenen die gezaligd worden moeten het op die wijze zijn, als uw heerlijke preek over Rom. 7 vers 14 het voorstelt. Voor mij bevat die preek de volkomen waarheid Gods. Ik heb niets aan te merken en mij dunkt dat ieder waarachtig kind met mij Amen, ja, zo is het en niet anders zeggen moet. Toen ik de preek ontving was ik in Holland bij mijn broeder en zuster van Meeteren.

Mijn zuster bedenkelijk ziek zijnde, was ik derwaarts ontboden. Mama, die mij dadelijk de preek toezond, was alzo geheel omgezet, haar brief vol van dankbaarheid en verrukking, een beschrijving bevattende van de vreselijke indruk, welke zich 's avonds tevoren onder het lezen had doen zien. Br. Barbe schreef mij insgelijks als in geestesvervoering, welks brief ik voor u bewaren zal, vrezende dat deze te dik zoude worden. De andere vrienden waren elk getroffen geweest.

Mijn zwager, anders een heel natuurlijk mens, grote aanbieder van Le Roy, naar een God van zijn eigen maaksel zoekende, voorvechter van het idool, de vrije wil, ziet de preek, vraagt om dezelve te lezen. Ik geef hem schoorvoetende over, niets dan spot en verguizing wachtende. En ziet, o wonder Gods! hij komt bewogen in de kamer terug en schreeuwt uit: 'dat is de waarheid. Ook mocht God mij die deelachtig maken!'

Mijn zuster, daardoor nieuwsgierig gemaakt, wil insgelijks dat men haar dat wonderstuk voorleze. Ik las en ziet, zij die gans levenloos, gerust en kalm de eeuwigheid in hare schrikkelijke waan tegemoet dorst zien, roept uit: 'als dat de waarheid is, dan moet ik vertwijfelen. Beide voorbeelden haal ik aan, niet als daadzaken van bekeringswerk, eerst de tijd zal moeten uitwijzen, of het goede zaad in een goede aarde viel, maar alleen als bewijsgronden voor de waarheid uwer prediking, die aan de ene zijde de waarheid tevoorschijn brengt, aan de andere [zijde] geen rustkussen voor de zonde bleek te zijn.

Vervolgens heeft Van Heumen uw preek met volle overeenstemming gelezen, mij schrijvende in het briefje, waarmede hij het boekje terugzond: 'Elke volzin heeft hier bijzondere bedoeling, en is het gevolg van bijzondere inzage in het hart, die afgrond van boosheid. De

preek zal voor vele verslagen zondaars heilzaam zijn, velen zullen er zich aan stoten, velen zullen zich tot spotten opgewekt gevoelen. De Heilige Geest gebruike dezelve tot ontdekking van zondaren, tot kennis van Christus, tot gegronde troost om ter ere van de drie-enige God te leven. De kleine toepassing welke Van Heumen verlangde, waarin 'het verband van het zien op Christus als Die voor Zijn volk alles is, en het kinderlijk gelovig wandelen voor God, door enige praktikale geloofswerkingen aangetoond wordt, kan ik gemelde broeder eensdeels oplossen door de tweede preek welke er volgen zou; het andere, al ware er nimmermeer iets van die aard door u in de wereld gezonden, dan ware uw eigen levendig voorbeeld genoegzaam, om de prediking der vorige genade ten volle door uw eigen nauwgezette levenswandel te rechtvaardigen.

In deze voege heb ik er met Laatsman ook over gesproken. Met brandend verlangen zien wij de volgende preek tegemoet. Ik mag niet ontkennen, mijn lieve vriend! dat bij de gedachte aan dezelve in mijn ziel nog heimelijke vrees schuilt. Het zal op die allerfijnste lijnen, op dat allerteerste puntje aankomen, waarin eigenlijk de grond van het verschil met de Dacostianen berust. Och dat de Heere u klaarheid mag geschonken hebben om het wel uiteen te zetten, namelijk, de menselijke totale onmacht en tegelijk de betoning der kracht des Geestes in de ware kinderen. Heeft u zulks door Gods genade mogen gelukken, om dit overtuigend en helder te kunnen doen, dan ligt de broederschap terneergeveld, want daar zit juist bij hen het punt waarop zij moeten gevat worden en waardoor hun hunne ellende en geestelijke armoede onder de leiding des Geestes kenbaar zal kunnen worden; want zovelen hunner als mij nader bekend zijn geworden, missen alle ware geestelijkheid, hoe schitterend van buiten ook het beeld hunner eerbaarheid en weldadigheid ook schijnen mogen. Zij zijn ledig des Geestes.

Daarvandaan hun behoefte aan al die nieuwigheden, dat vasthouden aan elkander, die wereld in de wereld, die zij niet ontberen kunnen, die plannen, die missies. O, hoe plat, hoe geesteloos, hoe ongezouten was bijvoorbeeld zulk een Thijs Westendorp in zijn dagelijks leven, wat al kleinigheden vervullen hun hoofden, zinnen, harten, zielen, aan welke misselijkheden, die er in de kerk, in 't land voorvallen, hebben ze lust en welbehagen! Dat alles kan hun moed en hun hoop op een aanstaande betere staat van land en kerk gaande maken!! Om op de preek terug te komen: hij moet vertaald worden. In de gegeven omstandigheden geloof ik Albrecht³⁸⁷ daartoe het best berekend. Van Meeteren (verbeeld u) had ze klaar en reeds te Delft en te Leiden om te drukken gegeven.

Op beide plaatsen heeft men zulks geweigerd. Ik moest stil de uitkomst afwachten, want zijn ijver was zo hevig dat er geen stilstand aan was. Verbeeld u mijn angst, zoiets door een onbekende overgebracht, en dat de vijanden in handen gegeven. Met dat al, ik moest stil wachten, totdat hij ontmoedigd door het weigeren der drukkers, de preek in handen van Van Heumen overgaf, daar was zij wel.

Ik heb toen met Van Heumen gesproken, en hem de menigvuldige fouten van de vertaalde aangetoond, hij heeft beloofd erover aan Schr.^{5ter388} te schrijven. Verder heb

387 J.H. Albrecht. Ws. 1782 -? Leefde in Amsterdam, alwaar hij leider van het Partikulargesellschaft was, een afdeling van het Deutsche Christentumsgesellschaft. Kohlbrugge had hem in 1826 leren kennen via het Hulpgenootschap van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap binnen de Hersteld Lutherse Gemeente te Amsterdam. Dit gezelschap steunde Kohlbrugge in zijn strijd tegen het consistorie van de Herst. Luth. Gem. toen dat Kohlbrugge in 1827 uitwierp. Albrecht heeft in 1834 de preek van Kohlbrugge over Rom. 7: 14 vertaald, maar niet geheel onomstreden, zodat Kohlbrugge in 1836 een eigen vertaling heeft uitgegeven.

388 Jacobus Julius Emanuel Frederik Schröter. 1799-1851. Briefbesteller. Ten tijde van deze brieven was hij woonachtig te Zeist.

ik sinds mijn vertrek uit Delft niet verder van de zaak vernomen, ben echter verlangende naar de uitslag. Van Heumen scheen te verwachten dat ze door u zelf in 't Hollands overgebracht diende te worden! Dit ware het allerveiligste, echter niet te vergen wegens uw drukten. Komt de preek in 't Hollands uit, dan hoor ik dat Da Costa een tegenstuk wil leveren. Capadose³⁸⁹ heeft tranen over uw dwaling vergoten!! Gedurende mijn afwezigheid is hier ene heer Van der Pol geweest, komende om mij de complimenten van Capadose over te brengen (N.B.!). Die heer kwam vergezeld van de heer Huijsser uit Cleef, en moet [het] hier schrikkelijk gehad hebben toen hij over u is begonnen. Mama kan het nog niet vergeten, moet zich sterk hebben uitgelaten. Ik ben blij niet thuis geweest te zijn, zoals ook dat Barbe toen juist niet hier was. Dat is een krachtige en vurige broeder geworden, nadat de Heere sedert uw vertrek, schrikkelijke wegen met hem gehouden heeft, wegen die u zouden ontzetten en die, zo ze verder tot heerlijkheid Gods uitlopen mogen, de waarheid volkomen voldingen. Mondeling zal ik er u, zo het de Heere belieft, wel eens iets van verhalen. Ik heb er veel door geleerd of beter: leren mogen.

Is u ook iets ter oren gekomen van het bezoek van Feldhoff³⁹⁰ en Ball? Ik had het toen hard. Ik heb het hard met allen. Een ieder doet zijn best om mij terug te brengen. Arme mensen! Feldhoff liet zich sterk over u uit, zodat ik bedroefd ben geworden.

389 Abraham Capadose. 1795-1874. Arts. Réveilman. Schrijver van diverse traktaatjes.

390 Friedrich August Feldhoff. 1800-1844. Luthers predikant te Barmen. Hij was reeds bekend met Ursuline van Verschuer. Feldhoff was eerder predikant geweest in Nijmegen, waar hij in 1824 intrede had gedaan. Hij bleef daar tot na 1828. Daar waren zij met elkaar in contact gekomen.

Ik kan best begrijpen dat het geen houden met hem is. Het enigste spijt mij dat men F.W. Krummacher tegen u heeft weten op te zetten. In zijn werkjes is zoveel geestelijk leven, zoveel geestelijke ondervinding, zoveel praktische vrije genade (want in 't leerstuk zelve gaat hij vreselijk mank) en boven alles trekt mij zijn geloofs- en gebedskracht, zijn veelbehoevende zartfühlende³⁹¹ voor schoonheidszin vatbare ziel. Ik heb op den duur ware zegen uit het 3de deeltje van Elias.³⁹² Ds. Bali³⁹³ van 't Wirstgen komt, op zijn retour uit Amsterdam hier prediken en weer bij ons logeren.

Wat dwepen de Dacostianen met die man! Ter Borg³⁹⁴ heb ik deze zomer ook leren kennen! Te Delft zijnde is de heer Twent³⁹⁵ mij komen zien. Wij hebben een uur of drie met veel overeenstemming samen gesproken. Hij is een warm vriend van u, was verontwaardigd over de gedragingen van Da Costa en de zijnen, wilde aan Da Costa schrijven enz. Ik denk, [dat] hij weer naar Brussel is, heb nog geen tijding van hem gehad. Hoe ellendig ziet het er volgens Twent in Parijs uit. Wat wordt dat een zwak ding te Genève! Onder ons geloof ik, dat Schriziter de preek ook niet volmondig toestemt. Mama meende zulks aan de heer Van de Poll gemerkt te hebben.

391 Fijngevoelige

392 Elias der Thisbiter. Drie delen, 1826 e.v.j. In 32 leerredenen verklaard door F.W. Krummacher. De Nederlandse vertaling werd door J.H. Albrecht verzorgd.

393 Ernst Friedrich Ball. 1799-1885. Predikant te Hiirstgen, Radevormwald, Kreuznach en Koblenz.

394 Jan ter Borg. 1782-1847. Doopsgezind predikant, vanaf 1828 emeritus wegens zijn gevoelens die naar de gereformeerde confessie overhielden. Had contact met de Réveilkring.

395 Abraham Jacob Twent. 1799-1868. Kohlbrugge had hem in Zeist leren kennen in het Broederhuis. Twent was lid van de Eglise du Bourg du Four, een vrije kerk in Genève. Hij had Kohlbrugge hoog staan vanwege diens theologische kennis.

Het kan ook niet anders, als ik denk aan 'Paulus, gij raast',³⁹⁶ aan die preek van Krall denk. Nu is er weer iets van Malan³⁹⁷ door hem vertaald. De verdediging van uw boek³⁹⁸ bevat mij alleen van hem, dat is zijn chef d'oeuvre.³⁹⁹ Van der Kemp is in zijn voorrede van het derde deel: "krachtig aangaande u. De Letteroefening" en de predikanten te Utrecht komen er nu vrij voor uit dat men niets tegen u heeft, niets anders verlangt dan u het preken te ontzeggen. Te Utrecht en allerwege blijven de kinderen verstrooid. De werking des Geestes is zwak, de bekrompenheid groot. Men vertrouwt, velen horende, zijn eigen oren niet. Och, wat is de breuk Sions groot, diep en onomvattelijk.

396 Preek van L. Muller, gereformeerd predikant te Bremerlehe. Uit het Hoogduits vertaald, en van een korte voor- en narede voorzien door J.J.E.F. Schröter. Uitgegeven door A.B. Saakes te Amsterdam in 1833.

397 Henri Abraham César Malan. 1787-1864. Predikant te Genève, eerst in de nationale Kerk, later van een vrije gemeente.

398 J.J.E.F. Schröter, H.F. Kohlbrugge, Doctor in de Godgeleerdheid, tegen een naamlozen Briefschrijver verdedigd, Amsterdam 1833. Dit boekje werd geschreven omdat iemand tegen Kohlbrugges boek Het Lidmaatschap bij de Hervormde Gemeente hier te lande mij willekeurig belet had geschreven.

399 Voornaamste werk.

400 Mr. C.M. van der Kemp. 1799-1861. Réveilman. Hij schreef: De Eere der Nederlandsche Hervormde Kerk gehandhaafd tegen Ypey en Dermout. In de brief wordt bedoeld op het derde deel, Rotterdam 1833. In zijn Voorbericht noemt Van der Kemp op blz. X en XI de 'ergerlijke behandeling' die Kohlbrugge door het Hervormde kerkbestuur is aangedaan. Men had hem met het 'op de school van Loyola uitgedacht voorwendsel' geweerd uit de Hervormde Kerk. Van der Kemp zegt daarna: 'Er is geen twijfel aan, of alle ware Hervormden zullen gaarne de Heer Kohlbrugge als een echte geloofsgenoot erkennen, niettegenstaande en juist omdat hij door onze Herv. Geestelijkheid als een onwaardige geweerd wordt, en daarin het voorbeeld volgen van onze Heere Jezus Christus, Die de door Hem genezen blindgeborene juist daarom opzocht en met Zijn genade begunstigde, omdat Hij gehoord had, dat het Joodse Sanhedrin de man als een onwaardige uit de Synagoge geworpen had'.

401 Een tijdschrift

Er zijn twee werken van Comrie⁴⁰² herdrukt, die schoon zijn en thans zeer belangrijk. Het ABC des geloofs⁴⁰³ en dan zijn stuk over 'de Rechtvaardigmaking'.⁴⁰⁴ Veel kleine stukjes voor en tegen zien het licht. Bijzonders is er niet. De Goede meestal mank gaande in het voornamen punt. Te Harderwijk is er een lichtstraal gezien. Men heeft een rechtzinnig leraar verlangd. Het was gemunt op Laatsman. Ds. Schorer heeft hem geweerd. Het beroep is op Callenbach⁴⁰⁵ uitgekomen, die heeft tweemaal bedankt en nu is Witteveen" van Oosthem beroepen, wiens boekje slechte verwachting geeft.

In de gemeente Rheede ziet men hier en daar kinderen opstaan. In de omstreken is enige opwekking. James⁴⁰⁷ blijft reizende boetprediker, wil zulks tenminste zijn. Zijn oefeningen zijn ellendig. Hier uit de stad heeft hem de militaire macht verbannen. Dat was een pitoyable⁴⁰⁸ martelaarsscène, waardig de tijd die wij beleven. De opwekking van St. Omer blijkt in enige waarheid te zijn.

402 Alexander Comrie. 1706-1774. Schot van geboorte. Gereformeerd predikant te Woubrugge. Schrijver van verschillende stichtelijke en dogmatische werken. Kohlbrugge heeft veel in die werken gelezen en citeerde Comrie driemaal in zijn beroemde brief van 1834 aan Da Costa (zie de volgende brief).

403 1ste druk 1739.

404 Brief over de Rechtaardigmaking des Zondaars enz. 1ste druk 1761. Tweede druk 1832.

405 Cornelis Carel Callenbach. 1803-1873. Hervormd predikant te Nijkerk en Elburg.

406 Cornelis Witteveen. 1789-1846. Hervormd predikant te Boornbergum, Garijp, Oosthem en Harderwijk. Was trouw aan de belijdenis, wees de Afscheiding af en werd daarom in de kring van afgescheidenen bekritiseerd.

407 Louis Gabriel James. 1795-1867. Waals predikant te Breda. Bekend in Réveilkring.

408 Erbarmelijk, beklagenswaardig

Er gaat een gerucht dat er te Leerdam een predikant klaar bekeerd zou zijn(?)

Ds. de Cock⁴⁰⁹ van Ulrum heeft een boekske vol spel- en stijlfouten en dat in de waarheid daarenboven weinig bewijst, tegen Brouwer en Reddingius uitgegeven. Eindelijk is dat stukje van Le Roy in 't licht gekomen, waarvan hij in zijn laatste brieven schrijft. Het is een ellendig ding. Wat wordt die man juist en naar waarheid door u beoordeeld. Hij staat daar tot een opgericht teken waarheen de menselijke wijsheid brengt. De brieven na die tijd ontvangen, bevestigen zulks nog meer. Ik bewaar alles voor u. Zijn zoon heeft men laten druipen,⁴¹⁰ vader en zoon beweren 'onrechtvaardig. Ik kan het niet beoordelen. Le Roy heeft zich inmiddels over deze onrechtvaardigheid bij de koning beklaagd, de zoon heeft in een rekwes de examinatoren aangeklaagd. Op dit alles is niets dan een caline weigering gevolgd. Le Roy wil die zaak verder vervolgen. Er komen weer vonken van geloofskracht voor de dag. Ik heb [er] niet veel mee op, voel geen gebedsdrang.

Met Westhoff blijft het achteruitgaan. Ik kan de vriendschap niet levendig houden. Hij is verlaten van de kinderen, de Christliche Leute hebben hem ingepakt.

Ik geloof dat de vrienden Karel Westendorp en de freule van Boetzelaar niet veel gezien zijn onder de Dacostianen. Het verwondert mij echter dat de freule van Boetzelaar, daar zij mij schreef en ik haar zo liefelijk mogelijk antwoordde, niets meer van zich laat horen. De verdrukking verenigt en verbindt dunkt mij

409 Hendrik de Cock. 1801-1842. Schreef een boekje Verdediging van de ware Gereformeerde leer en van de ware Gereformeerden, bestreden en ten toon gesteld door twee zoogenaamde Gereformeerde Leeraars, of de Schaapskooi van Christus aangetast door twee wolven en verdedigd. Groningen 1833. Mede door dit boekje werd De Cock afgezet en werd hij een van de eerste afgescheiden predikanten.

410 Laten zakken voor zijn examen.

en haar bezigheden kunnen zoveel toch niet zijn. Thomas heb ik gezien en door de meester en zijn vrouw de allerbeste getuigenissen ontvangen, zowel wat zijn gedrag als zijn leren betreft. Hij is de beste leerling, was steeds bezig. Tussenbeide las hij werkjes van Bunjan enz. Op de catechisatie was de dominee ook tevreden over hem. De vrouw van de meester heeft mij verzocht u wegens zijn winterkleding te vragen. Tot hiertoe heeft men op uw terugkomst gewacht. De winter aankomende, verlangt men wollen ondergoed en een en ander kledingstukken. Thomas meent dat er te Utrecht nog een en ander voor hem voorhanden was. Wilt mij schrijven wat ik dienaangaande aan de meestersvrouw zeggen zal. Ik heb met haar afgesproken dat zij tot zolang wachten zou. In geval het aan haar zorg toevertrouwd werd, zou zij handelen alsof het voor haar eigen was.

Ziedaar, mijn dierbare vriend! u zoveel mogelijk meegedeeld. Ik kon niet eerder schrijven, ben gisteren eerst thuisgekomen. Mijnentwege zult u gerustgesteld zijn. Wie weet of ik 't er in de overtuiging van de ruimte van Gods vrije genade en in het stuk der volslagen onmacht nog niet afwin. Laatsman ben ik boven 't hoofd gegroeid. O, wat de Heere aan mij gedaan heeft! Wat Hij aan mij gedaan heeft! Zijn genade is niet te peilen. Wanneer zullen wij ze samen

weer verheerlijken? Wanneer zullen wij u wederzien? Wat kinderen heet, verlangt hier naar u. Schrijf mij of uw woonplaats, uw vertrek reeds bepaald is. Wat zal de lieve Gerrit groot geworden zijn. Spreekt hij Duits? Wilt hem voor ons zoenen. En nu, de Heere make dat verder krachtig in de mogendheid Zijner sterkte om alle hoogte die zich tegen Hem verheft, temeer te slaan. Ik blijf geloven dat Hij u voor grote dingen bewaren wil. Houdt goede moed! De Heere zal helpen en op Zijn tijd alles wel maken. Blijf mijner gedenken. Ik dank u innig voor uw brief en voor al dat geestelijke licht dat mij door u heeft mogen toekomen. Zo het mocht zijn, dat uw terugkomst nog enige tijd moet aanlopen, kan ik dan ook boekjes of iets zenden? Door de heer Quack zou dit wellicht wel te doen zijn. Gave de Heere dat wij u spoedig terug ontvingen.

Mama groet u innig. Barbe en die u kennen bevelen zich uwer liefde en voorbede aan. De Heere zegene u! Uw in Hem geheel en al verbondene
U.P. van Verschuer.

4. Kohlbrugge aan freule U.P. van Verschuer.

Elberfeld, 12 december 1833

Uwe letteren hebben mij zeer verblijd, mijn geliefde vriendin!

Alleraangenaamst waren mij de berichten van mijn broeder Thomas. Wilt gij u deze moeite gevallen laten, zo zult gij mij een bijzonder genoeg verschaffen met kortelijk aan mijn huishoudster - Mejuffrouw de Wedw. Peter, geboren Frits, ten huize van H.F. Kohlbrugge te Utrecht (zo is het adres) - te schrijven, of zij nog wintergoed heeft voor Thomas. Zo ja, dat zij dan hetzelfde ten spoedigste inpakken en op de Arnhemmer vrachtwagen bestelle, en dat franco. Gelieve haar voorts een adres op te geven aan een broeder te Arnhem, zij kan dan een brief erop doen, waarbij zij denzelve verzoekt het pakje verder naar Rheede te expedieren. In geval zij niets vindt, dat zij dan aan de schoolmeester schrijve, (gij zult haar de naam wel opgeven) en hem verzoeken zelf wel daarvoor te willen zorgen, en het een en ander voor mijn rekening aan te kopen; zo hetgeen mijn huishoudster vindt niet toereikende is, zende zij over wat zij vindt, zo het nog gedragen kan worden, en verzoeke de schoolmeester het overige nodige erbij te kopen of te laten maken.

Omtrent mijn preek over Rom. 7 vers 14 weet ik zelf nog niet hoe te moeten handelen. Wilt gij, zo schrijf aan de broeder Albrecht, of hij de 100 exemplaren van Den Ouden wil laten afhalen op bijgaand verzoek. Ik laat het dan verder aan hem over wat met dezelve te doen. Zij komen op 15 centen het stuk. De vertaling daarvan enz. laat ik geheel aan de Heere over, dit staat Albrecht, zo goed als elk ander, vrij; het komt er maar op aan of Albrecht volkomen met ons instemt, de ervaring ervan heeft hij gesmaakt. Stemt hij er van harte mee in, [dan] is hij tot de vertaling [het] best geschikt, gij nog beter omdat gij de Hollandse taal geheel machtig zijt. Ik voor mij durf daaromtrent niets bepalen.

Voor het tegenschrijven van Da Costa ben ik niet zeer bang; ik heb een lange brief onderhanden waarin zijn brief in al deszelfs nietigheid en schijngeestelijkheid wordt tentoongesteld. De Heere heeft mij daartoe veel genade geschonken. Ik zal wel zorgen, dat gij en allen, die het bij aanvang of voortgang om troost des levens te doen is, dezelve te lezen bekomen. Maar daarmede kunnen nog wel enige weken verlopen, men laat mij hier zo weinig tijd. Het is aandoenlijk, zoals de Heere in allerlei betrekkingen, ja zelfs door kleinigheden mij, sedert ik de brief van Da Costa ontving, als met geweld overtuigt of nader bevestigt, dat die prediking geheel van Hem is. De gedachten van oude beproefde gelovigen alhier komen volkomen in betrekking tot Da Costa overeen met hetgeen gij mij schrijft.

In Elberfeld zullen vele, zeer vele, ja een menigte zijn, die roemen dat zij tot de volkomen vrijheid zijn gekomen, en er nu los en lichtzinnig op heen leven. Mensen, die mij zulks gezegd hebben, heb ik hoofd voor hoofd gevraagd of zij dezulken kenden, waarop zij 'ja' zeiden; daarop heb ik hun mijn roeping voorgehouden om zulke op te zoeken, terecht te wijzen, en zo zij niet horen wilden, in het openbaar te bestraffen. Heb daarom naar de namen derzulken gevraagd, en lag de mens er op het kerkhof, ik sloeg er op in. Eindelijk werden mij vier genoemd; meer wisten zij niet; ik aan het onderzoek, bevind dat zij gelasterd worden, en dat er op hun zedelijk gedrag niets aan te merken was; en nu pakten die lasteraars hun biezen, en moesten zelf bekennen, dat zij tegenwoordig goed leefden. Alleenlijk hadden zij zich wat paradox uitgedrukt.

Dat intussen menigeeen voor 10 jaren, toen de oude Krummacher de waarheid wat op zijn kant zette, leven ging, is zo waar, als het ook waar is dat er geen mens leeft die de lankmoedigheid Gods en Zijn genade niet in zekere zin op moedwil trekt. Iets dat mij iedereen geredelijk zal toestemmen, die zijn ellende kent en weet wat zonde is. Voorts heeft men hier, zoals overal,

Secten und Rottengeister,⁴¹¹ voorts Bamisten,⁴¹² Tersteegianen, duizendjarig-vleselijk-geestelijk-rijk-dweper, etc. zoals overal.

Ik heb dit volkje zo goed aangepakt als de vrije-wil-drijvers, Arminianen en Papisten, en er mij weinig aan gestoord, dat men dit in Pruisen niet mag doen. Een huisvader mag zijn kinderen het brood niet onthouden of gezonde spijs, omdat men van spijs en buik misbruik maakt; men kan de zwakken geen hartsterkende wijn onthouden omdat er dronkaards zijn; en ik kan het water niet verbieden te stromen, noch de stromen laten opdrogen, omdat er op het water veel ongelukken geschieden, en menigeen zich erin verdrinkt.

411 Verzamelnaam van hen, die het goede tegenstaan: de aanhangers van het kwaad. Luther sprak ook veel van hen onder deze benaming.

412 Aanhangers van Jacob Böme. 1575-1624. Duits mysticus. Schoenmaker van beroep. Schreef diverse theosofische werken, deels stichtelijk, deels van polemische aard.

Anders moet men ook de Bijbel de lieden niet in handen geven, omdat elke ketter zijn letter heeft.

Ik heb mij zeer verheugd dat mijn geliefde vriend Twent, die getrouwe broeder, de leerrede heeft verstaan. De broeders Laatsman en Van Heumen schijnen nog enigermate scrupuleus te zijn. Waar is het, wat Thomas Adam zegt (*Pensées diverses*, Paris 1833): Als wij niet over de leugen triomferen door het voorbeeld van ons leven, zullen wij dit doel ook niet bereiken door te redetwisten.⁴¹³

Maar de kinderen Gods nemen de waarheid niet aan, ziende op de mens, van welke dezelve komt, maar onderzoeken Gods Woord en raadplegen hun ervaring of het alzo is. Indien ik bijvoorbeeld, waar God voor is, morgen afviel en alles herriep, of een vagebond van ondeugd werd, zijn dit de rechten die zich dan nog houden aan de waarheid. Mijn wandel bewijst niets meer, als dat de waarheid, welke ik naar het Woord Gods heb voorgesteld, ook voor mij heilzaam is geworden, en ook ik uit de waarheid ben, en in de waarheid. Neemt broeder Laatsman het in die zin, zo heb ik er vrede mee.

Wat broeder Van Heumen met die kleine toepassing bedoelt, begrijp ik nog niet recht; hij wenste dat ik het verband van het zien op Christus, als Die voor Zijn volk alles is, en het kinderlijk gelovig wandelen voor God, door enige praktikale geloofswerkingen aangetoond mocht hebben. Ik ken geen 'verband tussen het zien op Christus, en het kinderlijk gelovig wandelen voor God. 'Praktikale geloofswerkingen' ook niet. Men heeft in Holland zo lang praktikaal geloofd, dat men het geloof van Christus daarbij verloren heeft. Ik kan met systematische en filosofische

413 Dit citaat staat in het handschrift in het Frans.

uitdrukkingen mij niet ophouden; laat ons het haar dragen gelijk God het ons gegeven heeft en geen pruiken dragen, want dan blijft het gedurig twijfelen nog over of men wel deftig genoeg gekleed is om bij de Koning ter audiëntie te gaan. 'De genade heerst ten eeuwige leven door gerechtigheid, door Jezus Christus onze Heere, Rom. 5 vers 21. 'De gerechtigheid Gods wordt in het Evangelie geopenbaard, uit geloof tot geloof', Rom. 1. 'De rechtvaardige zal uit het geloof leven:⁴¹⁴ Verder Rom. 7 vers 14 en Jac. 2 vers 26, 3 vers 17, 1 vers 25, 3 vers 18-24 en dan weer 1 Joh. 3 vers 69, dan Judas' brief vers 24-25, dan 2 Petr. 3 vers 15-16; 1 Petr. 1 vers 21-23, vers 3, hoofdstuk 5 vers 10-11; Hebr. 13 vers 20; Jac. 1 vers 17; Hebr. 10 vers 10,14, 15, 22, 23; Hebr. 6 vers 17-19, hoofdstuk 2 vers 10-18; Col. 1 vers 10-14. En bij dit alles: *in Hem zijn wij volmaakt*. Het ware geloof is niet dood, maar levend. Maar gij verstaat

mij. De preek die ik u hiernevens zende, is niet zulk een als gij u hebt voorgesteld. Evenwel is het verhandelde daarin duidelijk genoeg, om als toepassing te dienen op mijn vorige, of hoe men wil, want mijn vorige staat op zichzelf, en duldt uit hoofde van het thema geen bijvoegsel, toepassing of iets van dien aard. Alleen de Naam onzes Heeren worde geroemd in de kerk en niets daarbij. Als ik sterf, sterf ik als zondaar. Terwijl ik geloof dat de genade van God, die geopenbaard is door de gerechtigheid in Christus mijn Heiland, alles gedaan heeft, het is in alles: barmhartigheid.

Onze theologie

Is kort, eenvoudig en één,

Het is het bloed van de Heiland

En de aanbiddingswaardige genade

Is voor een ellendige

414 Rom. 1: 17. *Wie gelooft, die leeft pas echt, want hij is van de dood overgegaan in het leven!*

Het volmaakte samenstel van goede werken. Psalmodie van de broeders.⁴¹⁵

Dat alles zo op u losbrandt, doet mij plezier, zij hebben het rechte wild voor en zullen er zich aan dood jagen. Tob er toch niet over. Het zout mag niet smakeloos worden. Nestel in de rotssteen Christus. Wat voor [vergelding] zal het zijn voor de vaten? dat zal eenmaal een verbrijzelen zijn!⁴¹⁶ O, gij arme vaten, langhalzige, dikbuikige, tegen de Rots!!

Onthoud het goed, trouwe Ursel, gij zijt het lieve kind van de Vader en Zijn oogappel! En gij met uw vleselijk verstand!?! Ach, wee, wanneer het schouwspel eens verandert.⁴¹⁷

Mijn hartelijke heilbiede en zegenwensen voor uw mama, de lieve Barbe, (de Heere zit bij de smeltkroes) en alle vrienden en vriendinnen in de Heere van uw vriend

H.F. Kohlbrugge.

[P.S.] Mijn lieve Gerrit is zeer gezond en groot geworden, hij spreekt niets als Duits. Van mijn Jacobus heb ik ook verheugende berichten. Schrijf niet aan Albrecht tenzij gij u daartoe mocht opgewekt gevoelen.

415 Het gedeelte vanaf 'Als ik sterf' enz. tot 'broeders' staat in het handschrift in het Frans. Dit gedicht staat in een andere versie in: H.F. Kohlbrugge, Opleiding tot recht verstand der Schrift, Amsterdam 1893 blz. 27. Zie hierover ook: Kerkblaadje, 57e jrg. nr. 12, blz. 93-94; nr. 14, blz. 109.

416 Kohlbrugge doelt hier hoogstwaarschijnlijk op wat er van de heidenen staat in Openbaring 2: 27: 'zij zullen als pottenbakkersvaten vermorzeld worden'. Zie ook Psalm 2: 9: 'Gij zult ze in stukken slaan als een pottenbakkersvat'. Treffend voorbeeld: de gelovige schuilt in de Rots, de ongelovige wordt daar tegen stukgeslagen. Zie Rom. 9: 33. (Christus als de Rots der ergernis), ook Jes. 8: 14, 15.

417 Deze laatste passage vanaf 'Tob er toch' enz. staat in het handschrift in het Duits.

Heeft die boekverkoper in de Anjeliersstraat geen moed? Ik ben zijn naam vergeten. Heuveker⁴¹⁸ heet hij, meen ik. Zo gij aan Albrecht schrijft, verzoek hem dan mijn moeder en grootmoeder eens te bezoeken. Wat zal die goede grootmoeder verdrietig zijn, als zij hoort dat ik een ketter geworden ben; laat Albrecht haar dat eens uitleggen. De boekjes gelieve bij u te houden, totdat ik kom. Ds. Krummacher van Gemarke heeft mij openlijk op de predikstoel gerechtvaardigd. Hij sloot het kerkjaar und unter den erfreulichen Beweisen der Gnade des

Herrn⁴¹⁹ was dan bijzonder dat de Heere door de lippen eens vreemden [mij rechtvaardigde] Hedenavond was ik voor het eerst in de Unterbarmer kerk, en hoorde daar de lieve broeder Leipoldt al zijn hoorders in de hel preken. Ik durf beweren dat ik in de gereformeerde kerken in Holland nog nimmer zulk een grove arminiaanse preek gehoord heb. En dat zijn de bestrijders van het Rationalisme! Dat Feldhoff in Holland geweest is, heb ik niet geweten, dat hij niet deugt weet ik des te beter.

Het omgekeerde van hetgeen hij in Nijmegen was, te beoordelen naar de twee preken die hij toen heeft uitgegeven.⁴²⁰ Hier in Elberfeld gaat het gezegend; ik heb nimmer zulke krachtadige bekeringen bijgewoond als hier plaatsvinden. De oude Krummacher is ook sedert enige tijd bijzonder toegerust geworden; van pastor Kohl heb ik onlangs twee zuivere gereformeerde preken gehoord. Wat hier leven heeft in Elberfeld wil van niets weten als van vrije genade, mijn preek over Rom. 7 is reeds uitverkocht.

418 Henricus Höveker, 1807-1889. Boekverkoper en uitgever te Amsterdam

419 En onder de verblijdende bewijzen van de genade des Heeren.

420 F.A. Feldhoff, Zwei Predigten gehalten zu Nijmegen, Nimwegen 1828.

5. Kohlbrugge aan U.P. van Verschuier.

[Utrecht] 4 mei 1834.

Als een nadere toepassing op hetgeen gij mij in uw vorige, en vooral in uw belangrijke zo-even ontvangene [brief] meldt, moet ik u een belangrijke mededeling doen, dienende én tot allerbijzonderste goedkeuring van de Heere ontvangen op mijn weg in Duitsland, én tot bevestiging van hetgeen ik aldaar tegen de Wuppertaalse hoererij getuigd heb, én in het algemeen tot onze diepe verootmoediging en versterking in het geloof, dat wij op de levendige God hebben.

[Extract] uit een brief van Carl von der Heydt.

'We hebben hier iets zeldzaams beleefd. De oude Nourney heeft zijn 50-jarig jubileum gevierd. Men heeft de oude nar op een heidense manier verafgoed, het moet een ware Baásdienst geweest zijn. Het verblijdendste daarbij was dat van de ca. 85 ouderlingen en vertegenwoordigers meer dan de helft, door weg te blijven, getoond heeft, dat onze gemeente toch niet onwaardig vertegenwoordigd was. F.W. Krummacher is diep gevallen, hij heeft het ergste gemaakt. Zijn gedrag heeft alle christenen diep bedroefd. Ik vrees dat het christelijk geloof bij hem nog weinig zaak van het hart is, hoewel ook veel, zeer veel daarvan in zijn hoofd zit. Wat ik verder denk en vrees, durf ik niet uit te spreken. Met de oude Krummacher gaat het nog niet goed en wie weet of hij spoedig de kansel weer zal bestijgen. Ik ben heel blij voor hem dat God hem terzijde heeft gesteld, want hij zou niet veel volharding hebben getoond.

Jurgens, uw antipode, is nu openbaar gekomen; aan de sodomie⁴²¹ overgegeven, heeft hij

⁴²¹ Van deze zonde werd hij werkelijk beticht. Zie eerder in dit boek.

zich uit de voeten gemaakt en laat een stinkende herinnering achter'.⁴²²

Ik ken niemand die meer geraasd en getierd heeft tegen mij als juist die man. Hij was het orgaan der anderen, en wat zij zelf niet waagden te lasteren, lieten zij door hem doen. Lees hierbij nog eens Rom. 1, 2 en 3.

Mijn geliefde vriendin!

Wat hebt gij toch al verwachtingen van mij, en wat is dat, dat broeder Van Dam zegt: 'wij zijn Kohlbr [uggiaans] in leven en sterven. O, slaat mij toch in 't geloof dood, en sterf mij af in uw harten, zoals gij der Wet afgestorven zijt; mocht gij mij voor dood houden, zoals gij de Wet voor dood houdt; mocht ik u dood zijn, zoals de Wet u dood is. Heb ik een arm en ellendig zondaar, de voornaamste van allen u, enigszins de weg mogen wijzen naar onze overzoete, overschone en algenoegzame Heere Jezus, zo houdt mij als staande nu achter de troon, maar uzelve als die er voor staat. Wat zal ik van de kruier praten als ik voor mijn Weldoener sta. Het is een bewijs dat men nog niet ten volle verzekerd is, als men zich gaat beroepen op een handvol stof.

Schröter ligt met mij overhoop, heeft de laatste drie reizen volstrekt niet met mij kunnen overeenstemmen, en raadt mij ernstig het zelfonderzoek aan. De reden ligt bijzonder ook hierin dat ik alles zo verwerp, vooral het boekje van Witteveen "Wat moet ik geloven",⁴²³ dat hij voor zich, gelijk ook Talma (vooral het artikel over 't geloof) met zegen gelezen heeft, en Talma zal het toch ook wel weten! Bovendien mijn brief aan Da Costa, scherper dan enig scheermes; mijn buitenwerpen van Koenen etc. etc.!!

422 Dit extract uit de brief van C. von der Heydt staat in het handschrift in het Duits.

423 C. Witteveen, Wat zal ik gelooven? Sneek 1830. 2e druk 1834. In een voorgaande brief werd hij ook al genoemd, zie de voetnoot aldaar.

Ik heb hem nog niet geantwoord, denk het ook niet te doen, alleen heb ik gezegd dat ik die God, die Witteveen predikt in zijn boek "Wat moet ik geloven", verwerp en vervloek als een witte duivel en dreggod. Den armen het Evangelie, en zalig is hij die zich aan Mij niet ergert. J.P. Freysz uit de Amsterdamsche Broederschap heeft mij ook bezocht; toen hij heenging vroeg hij of wij verenigd waren en of ik instemde met hetgeen hij gesproken had. Waarop ik antwoordde: 'Ik ben met u niet verenigd en een iegelijk die u een ander Evangelie predikt dan ik u verkondigd hebbe over Rom. 7 vers 14, die zij vervloekt.' Zo ging hij dan neerslachtig heen.

De grote Van Ammes, de Utrechtse De Goede, is ook tegen mijn tweede preek, evenwel heeft hij, schoon hij gezegd had dat ik wel bij hem komen moest, na lang wachten laatstleden zondag bij mij aangescheld, ik was niet tehuis.

De goede Albrecht heeft ook nog een wonderlijke vertelling in' mijn preekvertaling, dat namelijk onze Heere dertig jaren lang het Joodse land doorging, goed doende.

'Gaven tot' zijn 'fähigkeiten';⁴²⁴ gaven op zichzelf, zijn waarachtige dingen, realiteiten, maar hier begrijpt mij zelfs Ludwig niet op dit punt. O, wat een vijandschap tegen Christus! ach, wat heeft men de zonde lief. En er komt toch niemand in de hemel als op die grond: 'Dien Ik genadig ben, dien ben Ik genadig'.

Maar hij heeft nog iets in mijn preek veranderd, o, dat was zo een fijn juweeltje, dat hebben mij al wat Joden willen ontfutselen, maar zij krijgen het niet, dat wil ik dat gij niet vinden zult, hoewel ik toen ik bij u was, gezien heb dat gij het ook had aan uw vinger. Ik heb het in een klooster gevonden, waar gij?

424 bekwaamheden

Mijn gezondheid is weer zeer bedenkelijk, gij weet dat ik teringachtig ben, weldra hoop ik dan te Rheede te zijn, misschien dat evenals in het vorige jaar de lucht mij goed zal doen. Mijn jongens zijn bloeiende. Ik heb een lange brief aan De Cock geschreven; ik hoop dat dezelve hem tot hartsterking zijn zal.

Carl von der Heydt denkt te Utrecht te komen, die trouwe broeder! Laatsman is predikant van de gemeente te Rheede. Indien er mensen van buitenaf komen om te troosten, zo behoeft hij ze niet in zijn huis te ontvangen. Welk een brief die hij schrijft. Welk een blijdschap, welk een feestdag voor mij, die dag van gisteren. Maar wat moet ik er toch bijdoen. Ik kom te Rheede om hem te bezoeken, zijn vrouw, u, mijn broeder te zien, om ons met elkander te verkwikken aan de honing die uitgaat van de Sterke. Verder, het is de zaak van Christus zelf, niet mijne, niet uwe, niet die van Laatsman. Schuilt tezamen achter de Bijbel, zoals gij op het portret van Luther ziet, hij staat erachter, en houdt het Woord voor zich vooruit, wijst op dat schild, en zegt: daar staat het!

'Want die ingegaan is in Zijn rust, heeft zelf ook van zijn werken gerust, gelijk God van de Zijne. Laat ons dan ons benaarstigen om in die rust in te gaan; opdat niet iemand in hetzelfde voorbeeld der ongelovigheid valle'.⁴²⁵

Ja, water uit een rotssteen en dat met een stokje eruit geslagen, dat kan Mozes niet geloven, daarom [mag] hij niet in de ruste, in Kanan. Maar sterven moet hij, buiten hetzelfde, en waar? Op Nebo, waar hij het heerlijkst gezicht van Kanan had. Juist daar sterft de Wet, en heil ons dat wij zijn graf niet vinden kunnen.

425 Hebr. 4: 10 en 11. In het handschrift staat deze tekst in het Grieks.

Wonderlijk dat men wat Paulus in de Hebreërbrief van de rust zegt, Hebr. 3 en 4, alleen van de rust in de hemel verstaat, of van de rust na de dood van ons lichaam, bij ons aardse levenseinde; wat gedwongen verklaring zou ik dan moeten maken van hoofdstuk 4 vers 11.

Paulus predikte Christus en agoni.⁴²⁶ Wee mij als ik het niet doe, zegt hij. De genade van onze Heere Jezus Christus zij met uw lieve moeder, met u, met Mathilde, met Barbe, met Linette, Van Dam, met juffrouw Rappard, met al des Heeren volk. Amen.

Uw liefhebbende vriend in de Heere.

Kohlbrugge.

6. Aan de jonge heer T.D. Kohlbrugge, aan boord [van] de Maasstroom, kapitein P.I. Schuijl te Hellevoetsluis.427

Utrecht, 23 januari 1838.

Geliefde broeder en harteloze aanvanger!

Nadat ik uw brieven gelezen heb, ben ik in mijn hart bedroefd over uw toestand: al de toppen van de vingers bevroren is geen kleintje, en dan nog reumatiek en diarree erbij, dus uw gehele gezondheid in de war, is waarlijk een toestand, dat zo ik alleen was, ik kwam over ijs en sneeuw naar u toe, om u als mijn broeder, als mijn vlees en bloed te troosten, op te passen en te helpen, zelfs uw werk voor u te doen, voor u in de mast te klimmen en touwtjes vast- en los te maken, al naar eis van het werk, al bevroor mij het gehele lichaam erbij.

426 in angst, strijd, inspanning

427 Deze brief staat ook in Door Zijn wonden is ons genezing geworden. Brieven van Dr. H.F. Kohlbrugge, blz. 89-92. Onze versie heeft enkele aanvullingen

Zulk een hart heb ik voor u, omdat gij mijn broeder zijt, en met de uiterste moed en volharding zoudt gij mij voor u met ijs en ijzel zien omspringen, alsof ik een Groenlander van geboorte was.

Toen gij nog niet geboren waart, zag ik reeds waar de zaken heenliepen, en begreep dat alleen zwaar studeren mij tot de man zou kunnen maken, die eens in staat zou zijn, de zijnen te helpen voor zoveel het nodig was, en zij zich naar zijn raad zouden willen voegen. Zo heb ik mij daar met de uiterste volharding op alles toegelegd om mijn ouders te voorkomen, en mijn broeder en zusters van dienst te zijn.

Studerende in de felste koude zonder vuur, paste 3 jaren achtereen in de fabriek op zonder één middag warm eten te proeven, stond dan weer dag en nacht voor een gloeiende ketel en werkte met een zwaar ijzer instrument duizenden ponden gloeiende potas om, en hield met dat alles aan met leren, sliep eindelijk alle nachten slechts 3 à 4 uren, en stond dan nog om de 14 dagen een paar nachten zonder slaap aan de zeepketel; sliep eindelijk in geen 3 maanden, studerende des nachts, en overdag voor ulieden zorgende met lesgeven en de klanten te bedienen; en nadat alles over scheen, hield ik nog vol, en zat meer stervende dan levende in de felste koude, menig avond zonder vuur, tot laat in de nacht om theologiae doctor te worden; en zo ken ik er nog wel meer, die nimmer wat geworden zouden zijn, zo zij niet onder de grootste ontberingen, soms meer de dood nabij, dan het uitzicht van te blijven leven, hadden volgehouden om met moed en volharding over de zwarigheden, ja ijselijkheden heen te worstelen, die zij in het begin op hun ingeslagen weg vonden.

Onze overleden vader, wiens naam wij dragen, was hiervan mede het sprekendst voorbeeld; ik heb hem zien werken in de zware winter van 1813 aan kunstpotas, en door de scherpte van de specie waren hem, hetgeen nog meer zegt dan bevroren vingers, al de nagels van de vingers afgevallen, en toch werkte hij zonder nagels in die scherpe specie maar voort en was blijde als hij maar wat verdiend had, en vergat al zijn smarten, als ik, toen een tienjarige knaap, maar goed als makelaar gefungeerd had. En wat u nu overkomt, is de heer Mackay, naar wien gij de kapitein maar vragen moet, en die naderhand de commandostaf in handen kreeg, ook overkomen, en schoon zijn ouders tonnen schats hadden, hij moest voort, en geniet er nu de vruchten van. Broeder! er blijft voor mij niets anders over dan de almachtige God te bidden, dat Hij u genezing geve, en voor u blijft mede niets anders over, dan dat gij, erkennende, dat Zijn bezoeking een rechtvaardige vergelding is van begane verkeerdheid, voor Zijn aangezicht in de Naam van Jezus Christus, de Zoon van God, aanhoudt om genade en ontferming voor

uw ziel, opdat zij behouden mag zijn op de dag waarop God de wereld zal oordelen; dat gij aanhoudt om de Geest Gods. Dan zult gij ook, tot de levende God u gewend hebbende, met een verbroken hart die moed en dat hart hebben, hetgeen ik nu met droefheid waarneem, dat gij niet hebt.

Broeder, toon u een man en geen kind, en verlang van mij niet dat ik een ravenbroeder voor u zou zijn, die u uit de post haalde, waarin gij van God gesteld zijt. Gij gaat niet naar Siberië of Groenland, maar eens het zeegat uit zijnde, kunt gij het minder voordelige op Hellevoet licht vergeten, maar hoe het zij, uw leven is in Gods hand, en Hij is machtig u de gezondheid wedergegeven te hebben; naar Zijn wit en raad zijn ook uw gangen en uw levensdagen bestemd, bepaald, geteld. Zoek Hem, en gij zult Hem vinden, want die Hem in waarheid aanroept, die Hem in de Naam van Jezus Christus Zijns geliefde Zoons bidt, die antwoordt Hij.

Dat dan uw ziel, dat gij, Thomas Diederich Kohlbrugge, geborgen zijt in Christus, daar komt het voor u op aan. Verder de moed op te geven, van boord af te willen, een ander man in uw plaats te stellen, zal ik vergeten alsof gij het nooit geschreven had, en gij vergeet het mede alsof gij die wens nooit bij u had laten opkomen, want de schaamroodheid zou mij in het aangezicht vliegen, als ik bij anderen niet alleen, maar vooral bij mijzelf de bewustheid moest rondragen van een lafhartige broeder opgekweekt te hebben, en zo ik een ogenblik aan uw geuite wens gehoor gaf - dat ik niet doen kan, noch mag, noch zal - gij zelf zoudt er mij in rijper leeftijd om verwensen.

Op uw post met moed te volharden, en daarbij in Zijn wettige roeping in Christus te leven of te sterven, dat is de edelheid der ziel, waartoe ik u oproep. Zijn post te verlaten om de moeilijkheden der beginselen, en omdat alles tegen schijnt te lopen, is de fiere jongeling onwaardig, en behoort alleen bij de leeglopers, die het hetzelfde is, of zij als een man van eer of onder de galg begraven worden. Schaam u, dat gij spreekt van schoenlappersjongen, als die zich niet schikken willen, slaat hen de baas met de spanriem, en als zij niet kunnen, moeten zij toch voort.

Nicolaas moest uit het hospitaal weer op de wachtpost, en de Baron van Verschuer met twee bevroren voeten en een bevroren neus, aan het commanderen zijner troepen, zo gaat het in elke stand en in elke betrekking; en ik ken een officier, die een jaar lang aan diarree en meerdere verschrikkelijke pijnen van allerlei aard lijdende, toch gedurig tegen de Javanen moest te paard en in het vuur zijn.

Daarom volhardt, mijn waardste Thomas, en houdt moed. Schikt u onder de verordening waaronder gij gesteld zijt, en wendt u tot de levende God en eeuwige Ontfermer. Bedroef uw broeder niet verder, maar verblijdt hem met een hart om te dragen, een braaf en voorwaarts strevend jongeling waardig, die tot de laatste adem blijft in zijn roeping. Gij moet van ons allen zeer gegroet zijn. Het zal zich wel spoedig met u schikken.

Wij zijn allen welvarende. Nicolaas groet u.

Groet uw kapitein, die brave man, en ds. Schuilenburg en schrijf mij zo dikwijls als gij wilt, vooral bij de minste beterschap, die gij zult krijgen. Geef het pakje bij ds. Schuilenburg en verzoek hem bij gelegenheid hetzelfde aan Oordt of mw. van Oordt te doen geworden en schrijf mij als gij het aan ds. Schuilenburg hebt overgegeven, of Z.Ew. de zorg daarvoor op zich genomen heeft.

De Heere is rijk in goedertierenheid over een iegelijk die Hem aanroept, die Hem aanroept van ganser harte.

Uw liefhebbende en voor uw beterschap biddende broeder.

H.F. Kohlbrugge.

P.S. Vergeet toch nooit, dat toen ik u bij de heer Westendorp op het kantoor wilde hebben, gij zelf de zeevaart gekozen hebt. En nu, tot niets anders in staat zijnde moedig voorwaarts, en gij zult mij nog eens voor dit mijn schrijven dank weten, zo gij naar de Heere zoekt en op Zijn Woord vertrouwt!

KOHLBRUGGE-reeks
Onder redactie van dr. W. Balke, dr. S. Gerssen

Dr. H.F. Kohlbrugge
Kohlbrugge als prediker en pastor in zijn brieven 1
bijgebracht door Ds. J.K. Vlasblom
Uitgeverij Boekencentrum
Zoetermeer
1997

Vier brieven aan Willem de Clercq²⁰

1. Utrecht, 7 november 1840

Waarde Vriend!

Bedenkingen des vleesches ken ik te goed, om ze niet wegteruimen, zoo die anders hinderen, of voor het gevraagde deel optelossen, zoo het daar haakt.

Eerst omtrent da Costa.²¹ Voor u nam ik zijn naam tot een Embleem om u opmerkzaam te maken: dat er nog geheel andere betrekkingen zijn, dan die der Evangelische Maatschappijen, waarin gij verwickeld zijt, en waardoor gij u laat afhouden om den levenkligen God te dienen in kuischheid - Maar nu toch evenwel iets omtrent hem buiten mijn wil, zoo gij een oogenblik het vermoeden plaats geeft, dat hij u zou verleiden, verbreekt gij daarmee de trouw des harten jegens hem - en is de handslag niet oprecht. Wees daarin consequent, en beschuldig u zelven. Hij verleidt niet u, maar gij verleidt hem - en zoo verleidt gij elkander - Uwe twintigjarige vriendschap legt u heilige verplichtingen op, die gij niet moogt verzuimen - Gij hebt die ten deel vervuld met hem te waarschuwen na dat applaudissem²² - Dat applaudissem stond eenmaal in de courant, en zóó kunnen de lieden dezer Eeuw niet toejuichen, ten zij de sluwsten onder hen niet te goed gevoelen, dat zij den persoon, dien eenmaal weder in hun midden hebbende, in zijn eigen spranken tot asch zullen zien gaan - die er zich aan geerged hebben zijn als menskundigen de domsten in de Maatschappij - Welke is de geest, de strekking van dezelve? Hoe heeten de namen harer Leden - in welke betrekkingen zijn die? Wat propheteeren die profeeten? Wat drijven zij in Kerk en Staat? Hoe was da Costa's Naam bij hen geacht in 1827 en vervolgens? Wie is veranderd van beiden? Hoe komt die wederopneming? Wat ging er in het gemoed van Da. Costa om? Wat waren zijne overleggingen toen hij de Koninglijk goedgekeurde benoeming aanvaardde? - Bedenk deze vragen in hare uitgebreidheid en eenvoudigheid - en wat zal nu dat getuigenis?

²⁰ Deze brieven bevinden zich in het Reveil Archief (=RA) in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam.

²¹ Isaac da Costa (1798-1860), Nederlands dichter.

²² Na het voorlezen van zijn gedicht "Na vijftwintig jaren" in het Kon. Instituut.

Zie of het niet menskundig is dat eene vrouw zich buiten echt met eenen man levende, zal aandringen op het Huwelijk, en bij meer ontwaakt zedelijk gevoel de heiligheid daarvan welsprekend zal betoogen, als eene Lucretia²³ voor hem staan - en zich toch aan hem onder het protesteeren overgeven zal, Numeri XXII tot XXIV. Welk een Poezij! -

Ik werd eens te Gemarkte op eene Kreissynode genoodigd qq. Er komende werd mij geene plaats aangewezen. Ik zette mij onder de Gemeente. Gdber preekte. Roemde zeer den Koning,

vergeleek hem bij Salomo. En diergelijke; op zulk eene wijze dat een Koninglijke ziel zulke lafheid van lof moest verfoeien - daarop werd er na gebed gezongen. Komm Heiliger Geist, etc. Nu collation - en daar braken alle de predikanten op mij los, na mij eerst gekoost te hebben, scholden mij voor Broedermoorder - Antinomiaan - beroerder van de gemeente. En dergelijke. - Zonderling! Op de Synode kwamen zij los met een 'zoo zij het heetten, krachtig getuigenis tegen de voorlopig reeds agendale Kerkbestiering van, hunnen kring - en hadden veel er mee op, dat zij dat getuigenis zouden durven afleggen, en terwijl zij als van de kou beefden (het was in Julij) bij het onderling meedeelen, wreven zij de handen van plezier dat zij het zouden durven doen - ik stond buiten het doophek waarin zij zaten, in een hoek, gantsch alleen gelaten, dit alles aanteheoren - en verwonderde mij over alles wat ik zag en hoorde - in verband met dat schelden tegen mij - des avonds was er' diner - ik was er ook op, zette mij aan het onderste einde naast den jongsten student - deze werd nog van mij weggenomen en deszelfs broeder van de andere vleugel naast mij gezet - en inmiddels: kwamen de jonge Krummacher²⁴ en Sander²⁵ mij voor den spot' houden om mijnen ijver, zoo zij het noemden, en dat ik nog zoo geduldig was van hunnen disch te vereeren. Zie daar nu 20

23 Lucretia, dochter van een senator te Rome, vrouw van Tarquinius Collatinus, wekte door haar schoonheid de begeerte op van Sextus Tarquinius. Deze kwam 's nachts tot haar en overweldigde haar. 's Morgens riep zij haar man en vader en riep hen op haar smaad te wreken waarna zij zichzelf doodde.

24 Friedrich Wilhelm Krummacher (1796-1868), zoon van Friedrich Adolf Krummacher, predikant te Ruhrort 1823, Gemarke 1825, Elberfeld 1834, Berlijn 1847, hofprediker te Potsdam 1853.

25 Immanuel Friedrich Emil Sander (1792-1859), Luthers predikant te Wichlinghausen. Dr Kohlbügge vertaalde en publiceerde in 1832 Sanders geschrift Jehovah Tsidkenu: de Heere, onze gerechtigheid!

predikanten die een krachtig getuigenis, zo zij het noemden afleiden, en tegen mijn getuigenis geen ander wapen hadden dan mij eerst te noodigen, dan te overvallen, en dan te tracteeren met zoo als gij het noemen wilt. - Waarom deel ik u dit mede? Als of ik het mij hog herinnerde? Zij hebben het mij niet aangedaan. Om u mogt het zijn de oogen te openen voor de Geschiedenis, hetzij gij een Flavius Josephus²⁶ op des Heeren en der Apostelen tijd, hetzij gij een ander boek over de geschiedenis der Kerk leest, maar vooral als gij de alleszeggende geschiedenis, zoo als de Schrift Gods ons die geeft, aandachtig nagaat, overal een ijver Gods bij Jodenien Christenen in het bouwen en uiteenzetten van Gods Huis, gepaard met een onder het puin en op des Heeren straten werpen onder den voet van elken voorbijganger, van dien steen, dien God verkoren heeft. - Overal dat ongelukbarende systeem der Jesuiten van later tijd, en van vroeger: Het is nut dat - het kan nuttig zijn dat - ik kan daar nuttig wezen, ergo.' Gij schrijft mij dat gij van da Costa het Evangelie hebt gehoord. Het allereerst. Ik geef u toe, dat gij dat van hem hebt gehoord, waardoor gij beiden zoudt zijn gekomen tot de waarheid in een ongedachten weg, zoo gij het consequent had volgehouden tegen alles in; zoo het een volmaakt werk was geweest dat gij tegen uwe eigene belangen en uitzichten in hadt gehandhaafd maar het Evangelie was het niet - wel een Evangelie, zoo als Paulus spreekt van een ander Evangelie, een anderen Jezus, een anderen Geest in den Corintherbrief. - Gij kunt u dit zelf klaar doen worden. - Zoo gij gelooft dat ik in liefde en vriendschap voor da Costa, u of iemand iets toegaf - kent gij mij slecht - Hoevele dagen en nachten achtereen, hoevele weken

en maanden was ik over hem ziek en hield niet op met tot God te schreien over hem, totdat God het van mij weg nam, nadat ik gewaargeworden was, dat hij, ja wel de leere Christi voor een deel, prees, maar toch in wettelooze hoogheid des harten haar verstiet - zoo staat het tot op dezen dag; wel hoorde ik mij onedele bedoelingen toeschrijven, die mij griefden, omdat ik die harten voor te edel hield, om zoo iets te denken - maar een erkennen: wij hebben in u den Heere en Zijn Heil versmaad, en Zijne Waarheid van ons gestooten, hoorde ik sedert noch van hem, noch van anderen. En ik ben hem en anderen een te groot Schuldenaar om hun in hun halverwege Hemel en Hel, op den weg

26 Flavius Josephus. Joods geschiedschrijver uit de eerste eeuw (37-±100).

benedenwaarts zijn, met eene herhaalde prediking niet aantetoonen en hun te betuigen van den goeden weg.

Maar nu, ik herhaal het - da Costa verleidt minder u, dan gij hem van dezen oogenblik af. Ware hij u een vriend in poezij, in letteren, in wetenschappen alleen, het was noch te dragen - maar een vriend is hij u en gij hem in eene religieuze betrekking - en is u beiden het andere meer een tweede - Met zulke uitlatingen en erkentnissen jegens mij, waarbij gij mij voor zoodanig een houdt, namelijk die Gods woord tot u heeft - zijt gij hem een van beiden schuldig. Of hem met alle die liefde, die het hart eens vriends gevoelt, te betuigen dat hij de waarheid Gods tegenstaat tot schade van zich zelve - of, zoo gij eigenlijk ten mijnen opzichte nog in zooverre wankelt, dat gij denkt het zit aan deze en aan die zijde - hier is wat waar, daar wat waar - hem als een vriend meedeelen, wat gij begonnen hebt, welke uwe gemoedelijke bezwaren zijn - ja u met zijn raad, voorlichting, meerdere kennis enz. Te voorzien tegen mij in en alzo getrouw omtegaan met hem en met u zelve.

God vraagt geen er aangeven ten koste van uw hart - maar heb ik als zoon mijn hart aan den Heere gegeven, dan zijn zijne wegen welgevallig in mijne oogen, al treur ik daar ook bij over een vriend, of wie het zij, gelijk Samuel lange leed droeg over Saul, dien God eens een ander hart had gegeven, en eens tot een anderen man gemaakt had - zoo heb ik eens over da Costa getreurd, zoo over Krummacher, zoo over anderen.

Uit hetgeen u bekend is van da Costa, van Capadoce," van de predikers in het Wupperdal hoe zij mijne woorden verworpen hebben, moogt gij een besluit trekken tot die van Zwitscherland en Frankrijk - of zijn die begaafder, geleerder, inniger, zuiverder? Bij mij haalden geen zeven Malans,²⁸ of Merie' S²⁹ tegen één da Costa - geen zeven Audebez³⁰ of Rochats³¹ tegen één Capadoce, geen

27 A. Capadoce (1795-1874), neef van I. da Costa, medicus.

28 H.A. César Malan (1787-1864), predikant te Genève, die door zijn ijveren voor het Réveil werd afgezet, en verder ging in de Eglise de Témoignage.

29 H.J. Merie d'Aubigné (1794-1872), evenals Malan van jongs af aan door de geest van het Réveil gegrepen, werd Waals predikant te Hamburg, en kwam later naar Brussel en Den Haag, was bevriend met Groen van Prinsterer.

30 Joel Audebez, predikant en directeur van de "Chapelle-Taitbout" te Parijs, later werkzaam voor de Société Evangélique.

zeven geleerden daar, tegen één Koenen³² - of was het in het Wupperdal minder degelijk dan in Genève? Waarlijk niet! Ik vraag niet naar vormen - naar inrichtingen; maar naar den grond, het wezen dier dingen - voor jaar en dag vroeg ik aan Messchert:³³ zoo ik in Genève kwam onder de Ecole Evangélique, zouden zij daar mijn getuigenis aannemen: 'ik geloof van neen'

antwoordde hij. Wat denkt gij er van de Clercq? Zouden zij mij in Parijs, in Genève in ... in als een Dienaar Jesu Christi opnemen? Vraag Carl von der Heydt³⁴ - wat antwoord hij op zijn getuigenis aan Merle en aan Mevrouw Merle ontvangen. Of neemt gij op u om no 2 Nouvelle Série van de Sociét[é] Evang[élique] de Genève XLVÛI circulaire, 25 Févr. 1840.

Voor het aangezichte van den Heere en zijne heilige Engelen goed te heeten: vooral dien brief pag. 8 vooral: l'Évangile n'y fera des progrès considérables, que lorsque la France s'évangélisera elle même. Ik vraag u naar uw eigen hartsgevoel - men riep sedert 28. om onderwijzers, om Messagers de bonnes nouvelles en is het niet waar? Hebt niet gijlieden, hebben niet zijlieden, schoon mij goed kennende, mij ledig laten gaan, en van de regering van de kansels der Rheinprovinz verbannen weder in mijne stilte laten vertrekken, en mij daar laten zitten, even als de afgescheidene Scholte,³⁵ enz. ook gedaan hebben - Waarom? Gij en zij allen hebben iets in mij vooruit gevoeld und ahnden etwas, waarom zij het beter vonden, om na den maatschappelijken moord mij aangegaan, mede over mijn lijk en dat mijner twee ongedoopte kinderen, dat op de straten der grooten stad ligt, te loopen en te blijven loopen, mede met degenen tegen wie zij zeggen te strijden en te getuigen, dan mij optenemen, en in mij te erkennen mijne zending van God onder ulieden. Zooals die evangeliepredikers, zijn, zoo de gemeentens, zoo de bekeringen - zoo de gaven en giftenaanbrengers.

31 A. Rochat, afgescheiden predikant te Vevey, die in 1833 aan vervolgingen blootstond.

32 H.J. Koenen Jr. (1809-1874), jurist, wolkoopman.

33 W. Messchert (1790-1844), dichter, schrijver, bierbrouwer, azijnfabrikant.

34 Carl von der Heydt (1806-1881), zakenman te Elberfeld.

35 H.P. Scholte (1805-1868), kwam al jong onder invloed van het Réveil, werd predikant te Doeveren 1833, werd geschorst in 1834, ging mee met de Afscheiding, emigreerde in 1847 naar Amerika waar hij zich vestigde te Pella, Iowa.

Paulus heeft voor zijn bestaan met eigen handen gewerkt. Hand. 20, 33-35. dat hem handreiking is gezonden eenen man, die meermalen uitgeplunderd en tengevolge van gevangenis, banden, verdrijvingen niet in staat was in oogenblikkelijke behoeften te voorzien, zal wel waar zijn - maar hij heeft noch gevraagd, noch geklaagd - de collecte waar hij in zijn brieven van spreekt was voor de arme heiligen (dus op en ingezetenen van) Jerusalem, ten gevolge van eene door Agabus³⁶ aangekondigde hongersnood - zoo gezegd tot uitbreiding van Gods Koninkrijk te beginnen, voortzetten en te eindigen met geldmacht is tegen de H. Geest. - Dat men overigens niet mag maar ten hoogste schuldig is zijnen naasten, hoeveel te meer den arbeiders in het woord rijkelijk meetedelen, zoo zij behoeften hebben, spreekt toch wel van zelve - maar met alle die collecten en roepen om geld, anders gaat het licht uit, is het als met het Phariseeuwsche: Het is eene gave (korban³⁷), zoo wat u van mij zou toekomen. - Het Evangelie zal toch verkondigd worden, schrijft gij; gewis. Maar hoe, als die verkondigers dengenen verwerpen, dien God gezonden heeft. Alles op zijn tijd, en voor zijn tijd. En tot zoo verre en dan openbaarmaking van den arbeider in het gearbeide. Jesaia 53 vs. 1. Zal en moet ook al voort blijven staan. Ook ik zal die dingen niet wegnemen, en deed het niet al hadt ik het al in mijne hand. Maar raadpleeg de geschiedenis - hoevele geplante Synagogen en van de Phariseeuwsche zendelingen gestichte Gemeentens toen het Woord vleesch is geworden, en onder Zijn Eigendom kwam. Hoevele, - Gemeentens verdorven en er nieuwe bij gesticht, na dat men de Apostelen had verdrongen - hoevele gemeentens in Egypte, Tunis Tripoli. Op de Noordkust van Afrika in de eerste eeuwen, allen vervuld van monnikengeest! - zijn zij dan meer de Herstelde Lutherse Gemeente - dan anderen in ons vaderland, dan de afgescheidenen, met hunne voorgangers - op wier aller handen mijn bloed kleeft - zijn die bekeerden meer dan

die van Amsterdam, van de Broederschap, van de partij van den Ouden - of die van Utrecht, of waar gij wilt, die mij ontgaan zijn en mij verlaten hebben, omdat zij mij niet hooren wikten - Laat dat alles gaan, wat er van terecht komt, komt er van te recht, ook gij onttrekt u noch aan het een, noch aan het ander, omdat ik eenvoudig met den brief van Joannes, en hebbende de Zalvinge, waar hij van getuigt, besluit: zoo zij uit

36 Agabus, zie Handelingen 11:28.

37 Zie Markus 7: 11, 12 over Jezus' kritiek op Farizeese 'offergaven'.

God waren, zouden zij mij lief hebben, zouden zij mij hooren.³⁸ Maar bepaal u het allereerst tot u zelven - want dat zijn alle dingen om u heen - en het gaat van boven naar beneden, van binnen naar buiten, zoo het goed gaat - en er is meer dan da Costa, dan die Evangelische Société's, en zijn nog andere sterkere boeien en banden - bij u moet het los worden van u zelven beginnen, en als gij dan aan het getuigen komt, gelijk de Heere de Allerhoogste mij tot zijn getuige gemaakt heeft - dan zult gij begrijpen, dat, voor ik tot zulke resultaten kwam, het mij nog banger was, dan een Luther toen het hem voor het eerst gegeven werd te gevoelen en te schrijven, der Pabst ist der Antichrist. Ach! In zulke oogenblikken is er de plezier wel afgegaan! Maar zoolang gij dit niet zelve ziet, is het mij altoos iets hards, omdat ik gevoel, men kan nauwelijks anders dan mij verkeerde bedoelingen of geoutreerde en harde oordeelvellingen toeschrijven en denken: het is omdat wij hem niet erkennen. Het is omdat hij er niet bij is - Dat het er om gaat, dat God, God blijve - en de geheele wereld met al haar doen voor hem onverontschuldigbaar zij, als ik zeg - dat gij allen onder zonde zijt en dat gij allen in de wereld, met de wereld vergaan, zoo gij u bekeerende, u niet bekeert tot den Heere onzen God - bij wien is dat gehoord geloofd? Wat gij mij omtrent Groen³⁹ vraagt, of hij niet naar zijn beste inzicht en gemoed zijn Vorst zal dienen in dezen? Is mijn antwoord dat spreekt van zelve.

Nu eenmaal er in, mag hij niet terug - De redenering: dat zullen de Roomschen, dat de Protestanten doen, daarom moet ik er tusschen om voor God of de goede zaak te behouden wat ik kan, zou een bewijs zijn van levenloosheid. Hij is staatsman, dat is zijn vak, hij heeft de klachten van anderen over het schoolwezen luidbaar gemaakt - zelf mede geklaagd - nu is hij geroepen - hij ga op het bevel zijns konings - anderen zijn ook geroepen - hij doe, of hij ze niet ziet, al ziet hij ze - het beste zal zijn het daarheen te stuurera, dat elk schoolmeester in het Godsdienstige onafhankelijk zij - , om den Bijbel te laten lezen, of niet te laten lezen - te laten zingen, of niet te laten zingen - godsdienst-onderwijzers en welke, in de school te laten komen of zelf te onderwijzen of niet - en dat op het een en ander tijd en orde gezet worde, zoodat ook de ouders vrijheid hebben hunne kinderen dat te doen bijwonen of niet te doen bijwonen - reserveerende de

38 Zie 1 Johannes 2: 20, 27 en 1 Johannes 4:6.

39 G. Groen van Prinsterer (1801-1876), Nederlands staatsman en publicist

bevoegde autoriteiten aan zich het bestraffen van dwangmiddelen gebezigd omtrent andersgezinden. - Overigens is het een geduchte wenk voor Groen, want hij kan er uit zien, waar hij in die commissie gezet is, juist op zijn plaats - zijne denkwijzen of geloof bestaat uit even zoovele en zoodanige bestanddeelen, als die commissie bestaat. Daarom zullen alle andere raad en adviesgevingen op niets uitloopen. Het is hier weder veel voor scholen, voor kerk voor staat - zonder de kennis Gods en Christi. Vandaar Groens bewering, dat de Roomsche kerk, niettegenstaande haar bijgeloof, van het geloof in Christus geen afstand heeft

gedaan - en dan dat verschil opgeven tusschen Roomsch en Gereformeerd, waarmee hem en Van Wykersloot⁴ verschrikkelijk in de war zou kunnen brengen, zoo hij er op offert is, dat ik evenwel van hem niet denk. Bij Groen is ook nog alles een zien komen, vandaar hij niet kan spreken als Propheet en getuige, vandaar dat hij voor verwachtingen staat, maar zijne woorden door onophoudelijke clausules, weder machteloos maakt. Waar de Roomschen voor ijveren, waar de Protestanten: Groen, da Costa, enz. voor ijveren komt beide op een uit - op zonde en dood. Wisten zij en alle Bijbelgenootschappen wat in den Bijbel staat, en werd van den Bijbel in de kerken enz. zoo veel gerept als van mij en de Bijbel met mij onder den grafsteen der verdrukking, wat zult gij doen in de omstandigheden? Oogenblikkelijk hetgeen God u gebiedt, zonder ruggespraak met eer, belang of wat gij om u heen ziet - zegt gij - maar ik weet dat zoo niet - gij behoeft het niet te weten in dingen, waar gij heden niet in zijt, het zal u wel gezegd worden, als gij er in komt morgen of overmorgen; - maar waar gij heden in zijt en bij wat u daar tegen komt, zult gij u nooit kunnen verontschuldigen als hadt gij geene goede wetenschap of gevoel van het geen u te doen of te laten. Te zeggen of niet te zeggen staat - dienaangaande laat God niemand ongeleerd - zooals er geschreven staat - het is u gezegd - Mens, wat gij doen zult. - dienaangaande heeft ieder zijn stem in zijn binnenste - zoo hij maar niet vroom wil zijn, geëerd wil zijn, gegageerd wil zijn. Recht en gerechtigheid te doen en ootmoedig te wandelen met zijnen God, zegt de Profheet. - Licht en kracht hebben wij daarin niet noodig, zouden er ons zelf en

40 C.R. baron van Wyckerslooth (1786-1851), docent aan het R.K. seminarium te Warmond. Zijn pauselijke benoeming tot 'wij-bisschop' werd in juli 1833 door koning Willem I aanvaard.

anderen mede benadeelen, en schaden, maar Gods woord zij ons sterk genoeg, en dat gehoorzamende, gaf de zwakke in zijne zwakheid zich op dat woord over Bergen en Zeeën - door Vuur en Water gedragen zien. - En is uw oog eenvoudig zoo is het geheele lichaam licht.

-
En na laat mij voor dit maal eindigen - groet uwe Geliefden van ons.

Uw vriend en Broeder

H.F. Kohlbrugge.

2. Utr[echt], 3 Febr[uari] 1841

Waardste de Clercq!

Geloof is evenzoo gevaarlijk voor den mens en zoo verwerpelijk bij God als bijgeloof of ongelooft - wanneer geloof niet rust op den' uitspraak des Almachtigen. Geloof heeft niets tot grond, niets tot appui van doen en laten, niets tot Schild, dan des Heeren Wet. Liefde vraagt niets voor zichzelf, maar heeft alleen ééne ademhaling en die is tot God toe, dat God God blijve, dat er geen tittel of jota van hetgeen Gods is, omkome, daar leeft zij voor, verder mag zij duizendmaal omkomen, zoo het niet anders kan. Wat de Heere ons doen wil staat bij Hem, bij Hem ons te verlossen, maar of hij dat doen zal of niet zij hem overgelaten - onze zaak is het uw beeld niet te aanbidden, onze zaak is het, niet iets te doen, dat Gode onwaardig is, zoo spraken de jongelingen, die in den vuuroven moesten. -

Ik peil ten volle uwe bedenkingen, kan ze plaatsen - het hart geeft zulke gedachten op - zij hebben allen schijn van gegrondheid - ik kan er nog gewigtigere bijvoegen - gij en uwe vrouw zullen met al dat bidden tot God in deze zake niet verder komen - ik doorzie de grond waarop

gij het vaccineeren van uwen jongsten lieveling hebt tegengehouden, die is niet uit God, maar uit vleesch - niet voor of tot God, maar uit een onzuiver omgaan met Gods wet - Gij moest dat zoo doen meendet gij, want anders...! En hoe? Zou ik des Heeren Wet overtreden? - Intusschen nu het er op aan komt - weifelt gij. Uw geheel leven in al uw doen is even zoo gekenmerkt, even zoo is het gegaan bij da Costa toen hij eenen lieveling aan de pokken verloor. Ik ijs bij de gedachte dat of Steven⁴¹ of gij zoo iets

41 Steven de Clercq (1805-1866), graanhandelaar, broer van Willem de Clercq.

ondergingt; dan is het nu heb ik gedaan Gods wil, en wat is nu mijn loon, ziet gij wel, dat ik daarin Gods wil niet gedaan heb, maar dat die geheel anders was. - Intusschen het hart werpt dan de schuld op God - de Israeliten zijn droogvoets door de zee gekomen op het woord Gods, de Egyptenaars hebben hetzelfde beproefd en zijn verzonken. Het komt hier alles aan op uw individueel bestaan voor God. Met uwe redeneringen bewijst gij u, hoe oprecht voor mij, voor God den Heeren, den Kenner der Harten, een huichelaar! God is met uw onderhouden van zijn wet niet gediend; Hij vordert het niet van uwe handen. Wat heeft Hij er van of gij uw kindeken laat vaccineeren of niet. Uwe bedenkingen zijn die, waarmede de Israeliten de Afgoden dienden, meenende te dienen den Heere, zijn die, waarmede alle de Jesuiterij en van allerlei naar vleesch wandelenden uitgericht worden, terwijl men meende te handelen naar plicht en Gode eenen dienst te doen. - Aangezien het zoo met u- staat, en God het u niet heeft geboden of verboden zoo raadt ik u, ongeveinsd en welmeenend, dat gij uw kinde laat vaccineeren. Overigens hebt gij het huisgezin van uwen broeder op mijn hart gebonden. Ik wensch hem van harte toe, dat hij des Heeren heil zien moge - en hij in dezen weg den waarachtigen leere kennen. - Mevrouw Gobius⁴² heb ik heden morgen bezocht, vond haar, gesteldheid niet doodelijk, maar ouderdom en winter maken het evenwel bedenkelijk. -

Uw waarachtige vriend

H.F. Kohlbrugge

3. Utr[echt] 2 April 1841

[OVER VACCINATIE]

"Ik gevoel een band met u, zoo schrijft gij waardste de Clercq! Maar de regte liefde en het volkomen vertrouwen is er nog niet" - De knoop ligt in des Heeren belofte aan zijnen Gezalfden en aan zijn zaad gedaan. Mijne woorden die uit uwen mond gegaan zijn, zullen niet ledig wederkeeren, maar doen dat waartoe ik ze gezonden heb - dus ook tot getuigenis. En dat getuigenis aan u en aan een iegelijk in het land of elders, zal of kan niemand, zult of kunt ook gij niet van u wegzenden, totdat gij of geheel valt of geheel verhard wordt. En de waarheid is te preutsch om zich van

42 Mw. Gobius [du Sart], waarschijnlijk Willemina van Kouwen (1794-1868), gehuwd met J.F. Gobius du Sart (1783-1841), predikant o.a. te Nigtevegt 1822-1841.

eenige andere bewijsreden te bedienen, dat zij vertrouwen verdient, dan van die dat zij waarheid is, en argumenteert uit hare resutataten en werken bescheiden en sober, of men mogt behouden wezen.

Ik zal uwe hand niet loslaten maar ben niet bij magte ze anders vast te houden dan in het Woord - en gij kent de Schrift - mijne broeders zijn die, die Gods woord hooren en hetzelfde

bewaren. -

Geen enkelen slag begeer ik u toetebrenge - maar meen wonderen genoeg te kunnen toonen en van schokken genoeg bevinding te hebben voor mijzelf en voor anderen om u niet deze twee dingen te betuigen, dat van hetgeen u zeer doet mij 70 maal 7 maal meer zeer doet, deels omdat gij van dat slaan u iets goeds propheteert in plaats van er onder te buigen en u te verootmoedigen, deels omdat gij vrede de volheid zoudt hebben, zoo gij een eenig van 's Heeres woorden vertrouwen schonkt. Als gij God zult liefhebben, zult gij mij liefhebben. Zet de kooi en het venster open en elke vogel snelt of strompelt de vrijheid in - alleen de mens niet. -

Heb ik dan alleen, die u geschreven heb dat Capadoce, naar vleesch wandelt en niet naar geest - geen Vader-ingewanden of geen gezond verstand om den regten prijs der vaccine te kennen. Ik ben blijde dat gij en uw broeder uw kinderen hebt laten vaccineeren, gij hadt uwen kinderen te kort gedaan met het te laten: gij ten minsten uwen Thijs. -

De vaccine is van God, en inoculatie was van God, de Doctors en geneesmiddelen zijn van God - de baden - de gezondheidsbronnen en wateren - de stoomwagens en stoomboten en allerlei stoommachines en noem nog duizende voorwerpen uit vroegeren en lateren tijd - alles van God. Ook Madame Montague⁴³ en haar en des Sultans zoon (dit laatste in verband met de inoculatie, in der tijd

43 Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762); oudste dochter van Evelyn Pierrepont, de latere hertog van Kingston; haar moeder was een dochter van William Feilding, graaf van Denbigh. Aangezien Mary's vader zijn toestemming niet wilde geven tot haar huwelijk met Edward Wortley Montagu, kleinzoon van de eerste graaf van Sandwich, omdat men het over de erfenis-regeling niet eens kon worden, liep het paar in 1712 weg. Hij werd in 1716 gezant te Constantinopel, waar hij tot 1718 bleef. Zij heeft dezen reis levendig beschreven in een reeks brieven, waarin zij ook veel van het Oosterse leven vertelde. Zij was een uitnemende briefschrijfster en werd een tweede Mme. De Sèvigné genoemd. In Turkije leerde zij de vaccinatie kennen, haar kinderen liet zij inenten.

van de religieuse zijde als Gode betamelijk en onfeilbaar aangepreekt door Prof. Nahuys.⁴⁴ Zelfs de Pausen en Kardinalen zijn van God, zelfs Caesar aller mannen wijf en aller wijven man, zelfs Messalina, zelfs Paganini, die zoo men zegt een viool met zich in de kist liet sluiten, om den Duivel te betooveren en te ontwapenen, meer dan Orpheus.

Ik herinner mij het nog hoe het mij, in mijne jeugd, stuitte dat een Propheet eenen Koning den dood aanzei, omdat hij zich tot de medicijnmeesters gewend had.

Alle ding naar den man die er voorstaat. -

Er is eene epidemie, vele sterven er aan - er wordt een redmiddel gevonden, het wordt geapliceerd, goed bevonden. Wie zal het wraken, wie zelfs God niet danken, dat hij aan een mens zulk redmiddel te vinden gaf. -

Nu voortgeredeneerd - er komt eene epidemie in uwe familie - dat bekende redmiddel nu ter hand genomen - een geneeskundig redmiddel - wie zal dat wraken? Antwoord curieus genoeg. De Geneeskunde zelve.

En zoo zij het al goedgekeurde - hier is niet de rede van een pgs ontdekt, maar bekend middel. Waar was uwlieders vaderlijk en steêvaderlijk gevoel? Kent gij de werking van de Geestenwereld - twee levendige kinderen, ja! Maar ook een dat niet dood is, schoon het dood is - uwe eigene daad belijdt schuld van vorig verzuim - waarom niet zoo veel respect voor het geestjen - dat gij aan doodt zoowel als levende trouw bleef? Door eene paniek liet gij u va'n eene heilige lotsgemeenschap afschuchteren. Immers kon het lijkje u toeroepen: "in het leven hadt gij mij niet kunnen houden - de vaccine op zich zelve ook niet - maar hadt gij mij laten

vaccineeren, dan was mijne ziekte tenminste gematigder geweest - en door die gematigdheid, zouden mijne krachten verschoond hebben kunnen blijven, en ik zou dan niet direct maar middelijk krachten gehad hebben om er doorteworstelen door den dood heen - maar grijf mij nu niet met eene daad, waardoor gij ook maar in de verte den schijn zoudt hebben als waart gij de oorzaak van mijn dood, door het

44. Alexander Peter Nahuys (1737-1794), dr. Phil. en dr. Med. te Harderwijk; hij reisde vervolgens door Frankrijk; vestigde zich als arts te Hoorn, later te 's-Gravenhage; 1771 prof. Med. te Harderwijk, 1775 te Utrecht; hij schreef o.a. Waarneming over de inenting van zijne eenige dochter (Hoorn 1771).

verzuim van een middel dat ten minste mijne kwaal hadt kunnen leenigen. "

O de Clercq, dat ik zoo snijdend moet wezen, om eenvoudig menselijk gevoel optewekken in Neerland's Improvisator - in een mens, die zooveel beminnelijks heeft - op gezond verstand in uwen broeder, die alles behalven onoordeelkundig is!

Waarom liet gij vaccineeren? Om den dood voortekomen - neen zegt gij - om God voortegrijpen - neen zegt gij - om de ziekte, zoo zij komt te leenigen. Ziet gij, dat hebt gij bij, het gestorvene verzuimd. Uwe daad getuigt tegen ulieden. 4

Maar ik geloof het niet - gij maakt het rni evenmin wijs, als de Paus het mij wijs kan maken dat zijn juro et promitto ad Sancta Dei Evangelia obedientiam, et fidelitatem regi ... zal beduiden. Ik zweer bij God, op de heilige Evangeliën, gehoorzaamheid, en trouw aan den Koning, zoo als ik dat vertaald zie in de Convention. Concordaat 1827. daar het beteekent: ik zweer en beloof gehoorzaamheid aan (mij onderwerpende aan hetzelfde overeenkomstig hetzelfde) Gods heilig Evangelie, (die comma van het Synode zal een schrikkelijke wedervergelding zijn van de niet comma of comma van 1816)⁴⁵ en getrouwheid aan den Koning (en wie het anders vertaalt verstaat het Latijn niet), of - dat zijn, Domine salvum fac regem zal beteekenen: God save the King - daar het beteekent: hij is een ketter, maak hem Roomsch. -

"De argumenten van Capadoce!" - Hier heb ik u, - Gij ziet zooveel merkwaardigs in de ontdekking der vaccine. Zij is van God. En gij ziet en zaagt geen en niet nog meer merkwaardigs in het getuigenis van Capadoce, in dezen. Dat was en is ook van God. - Maar laat dat gelden tegen het misbruik. - Goed. Tegen de afgoderij er mede. Goed. Maar weet gij dan wel dat het de liefde medebrengt zich van het gebruik zelf te onthouden in openbare gelegenheden, opdat men den zwakken broeder in zijn ijver tegen het gebruik zelf niet ergere, as Koning Willem I legde in 1816 aan de Hervormde Kerk een Algemeen Reglement op met een daarbij ingestelde jaarlijkse synode, die de vroegere gewestelijke synoden moest vervangen, had tot taak de kerk te besturen, niet evenwel voor de leer te zorgen. De nieuwe proponentsformule behelsde, aangaande het dogma, alleen de verklaring van instemming met "de leer, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord, in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde kerk is vervat". Het ondertekeningsformulier was voor tweeërlei uitleg vatbaar: quia en quatenus en den misbruikers en afgodendienaars niet versterke in hun misbruik, dat dezulken met dezelfde redeneringen vergoëlijken, waarmede gij uw gebruiken hebt goed gedacht. -

"Maar ik heb het in eenvoudigheid gedaan, en kan niet philosopheeren!" Twee stemmen hebt gij tegen u gehad - de eerste van Capadoce - nog eene andere van mij - en nog eene stem hebt gij tegen u - in uw eigen binnenste. Want rust hebt gij er niet bij. Dat bewijzen alle uwe brieven - uwe wendingen en tournuren - ook die uwes broeders: "heb ik verkeerd gedaan - zoo is dan toch nog God mijn Vader - zoo is er toch een barmhartig Hoogepriester" - Zoo gij nooit op Capadoce's schrijven of gevoelen gelet had - zoo gij er onbekend meê waart geweest - zoo

gijlieden mij nooit gevraagd hadt - is het goed of kwaad - zoo gij nooit met mijne ontdekking die ik u van uw zelve gaf ingestemd - op die overleggingen het gestorvene niet ongevaccineerd gelaten had - zoo gij mij nooit op mijn raad - laat uw kind vaccineeren geantwoord had - "gij vraagt als Naomi". Maar neen - uw God is mijn God" - dan, ja dan hadt gij het in eenvoudigheid des harten misschien kunnen gedaan hebben - maar nu - neen! Liegt niet tegen uzelve in, en dwaalt niet, Godslaat zich niet bespotten.

"Nooit was het u zoowel om het hart, als sedert, omtrent 'het overgeven uwer kinderen enz.'" Slecht bewijs, en 's Satans strik. Nooit was Bileam zoo verruimd als nadat hij op zijn tweede gebed ten antwoord had gekregen - ga mede.

"Gemeend, gemeend, al wat ik u geschreven heb, zult gij zeggen, voor God gemeend". Zie aan het voorbeeld van Johanan den zone van Kareah, Jeremia 42, - hoever het zelfbedrog gaat. Te regt schreef uw broeder⁴⁶ aan mij - na dat versjen van Schiller, dat mij toen op het oogenblik ook van God gegeven werd - gij brengt de zaak op een ander terrein. -

Wat was dat? Het gaat u als den Joden voor Mozes. Voor Josua, voor alle de Propheeten - ja wel, ja wel. Wat God zegt zullen wij doen - zij werden gewaarschuwd, want die propheeten zagen wel, dat zij des Heeren wet niet liefhadden - gij zult het niet doen, och of gij zoo een harte hadt - maar ja, toch, wij zijn niet goddeloos - wij meenen het - wij vreezen God - daarop de beproeving - een strijd hier een strijd daar van wie is als God, met zijne Engelen, tegen den vorst dezer wereld en zijne Engelen - en nu in het heete vuur - een geliefde viel. - en andere geliefde voorwerpen raakten in de waagschaal - en nu - zij vloeiden door - en toonden met hun doen dat zij niet hadden den Geest Christi. - en wat zij deden, werd in een ander op een andermaal in eene andere wijze, grover, erger, niet als zonde aangetekend - voor hen had eene schijnbare adiaphorie ten gevolge verwijdering van 's Heeren aangezicht en het straffe lijden van zijnen toorn. -

"Maar al heb ik dan kwaad gedaan; gij kunt u bedriegen, maar ik ook zegt gij - God is toch mijn Vader." Heerlijk geloof! Houdt er mee vol tegen alle overmacht der ongerechtigheid, zoo het u att de gerechtigheid te doen is - maar consequent! - meent gij in de H. Geest verzekerd te zijn van niet gezondigd te hebben - zoo schrijf, ik heb Gods wil gedaan - maar wankelt gij evenwel, gelijk gij doet, zoo belijdt uwe zonde, en als bij waarachtige verootmoediging iemand u zegt - daarvoor is geen kwijtschelding, zoo belijdt in wat het ook zij. Hij is mijn Vader. -

"Wat is waarheid - hoe komt uw boek in de praktijk?" de waarheid heeft aan uwe voeten gelegen - weldra weder een proef van den Heere met u.

Groet uwe geliefde Vrouwe! en houdt op met uwe vroomheid te verdedigen en leer des Heeren wet liefhebben - gelijk u lief heeft.

Uw vriend,

H.F. Kohlbrugge.

46 = Steven de Clercq.

4. Utr[echt], 7 April 1843 Waardste de Clercq!

Zoo als de Heere een iegelijk menskenkind plaatse van woning en werkkring en weg geeft om hem te beproeven, om te weten wat in zijn herte is, zoo gaf Hij u den post bij de H[an]d[e]l M[aa]jts[chappij] dien gij bekleedt.

Hij gaf u dien, gelijk hij zijne hand ontsluit en verzadigt al wat leeft.

Hij gaf u dien gelijk een Koning geeft, en gelijk God geeft, die er een genoeg in scheidt, zijne mensenkinderen te verrassen met zijne uitkomsten.

Hij gaf het u door een middel, vehikel, dat u wel recommandeerde bij de mensen, maar niet voor Hem noch voor zijne heilige Engelen - op zichzelf niets eens recommandabel voor dien post. - Hij gaf u dien, gelijk hij zijne hand ontsluit en verzadigt al wat leeft. Niet op telkens weder tot hem te komen, om zijne woorden. -

Maar hoe zwak is uw herte, en hoe zwak was het steeds! Zoo waarachtig als de Heere leeft, zoo gij iets meer zijt dan een overspeelder dezer wereld.

Zie den strik die voor uw voet ligt. De Heer van der Houven⁴⁷ zal dan de presidentstoe¹⁴⁸ verlaten. Wie zal er op komen zitten? Gij hoopt, gij zijt gespannen, gij zijt er de naaste toe, bovendien het ingekort zijn van uw inkomen, dat uwe huisselijke behoeften, op den voet waarop ze zijn, niet lijden kunnen - en nog zooveel daarbij, werkt op uw hart, als de hoog gezwollen zee op een dijk - gij grijpt om u heen naar steun, naar houwvast, naar overwinning; waar? Bij God! Bij welken God? - dat beuken, dat klotsen, dat to be or not to be, is niet uittehouden, wie voert mij op dien stoel? De Koning? - maar hij mag mijne manieren niet - bij de wereld in dit oogenblik geene of flauwe verwachting - 't kan zijn, maar zoo 't niet was? Maar God kan toch alles - maar hoe denkt die over mij? - Hoe Hem geappaiseerd, daar ik gedurig hem zoek, en dan daarbij gedurig mij gaarne van de wereld meegesleept zie tot dit tot dat met de casuistische vonden van: is het dan niet goed? Is het niet om des nuts wille? En - kan ik mij dan daarvan onttrekken - mijn stand brengt het toch mee? -

Bij zooveel en meer zet gij u, als gij wel meer pleegt, aan onze correspondentie, aan mijne brieven aan u geschreven - zoo ooit, gevoelt gij thands, waar 't hart van boven zoo bestormd - van onderen zoo van grondslag ontdaan wordt, hoe zwak het is, wat er," in zit, wat er uit kwam - dat breekt u - gij versmelt - en meldt het; mij - maar o! mijn vriend! Mijn broeder! kondt gij nu ook zien, dat deze bekentenis, dit buigen, dit gebroken wezen, is: om van God te verkrijgen, dat gij president moogt worden! -

En als gij het wordt, en als gij het zijt, ja dan, dan durft gij niets beloven, want zoo gij bij uwe verschillende waarnemingen in die betrekking, u verleend hebt tot allerlei conniventies met de geestelijke en de wereldlijke en de moreele wereld - hoeveel te meer wanneer gij president zult wezen.

Of gij het worden zult weet ik het minst van allen - Ik hoop het, deels omdat ik mij verblijden zal, zoo de in 't vorige jaar opgerezene huisselijke bekommring daardoor zal verdwenen zijn - deels omdat gij dan de volle overtuiging zult verkrijgen, dat hetgeen ik u nu geschreven heb, waarachtig is.

Niet, dat gij nu of dan tot die toegevendheid en verleening van u zelve gehouden zijt - integendeel - maar als iemand niet naar geest wandelt, praesteert hij zich allenthalven afhankelijk, zelfs as hij 't onafhankelijkst is en verteert wat hem God gaf, opdat hij Gode afhankelijk, zich van allen onafhankelijk praesteerde, in zijne wellust met de wereld.

Zoo ook houdt gij vast aan uwe heiligheid bij God en tegen God, eene heiligheid, die gij niet hebt en nooit krijgen zult - en de heiligheid die gij hebt, geeft gij telkens over aan de wereld, bij de minste stoot en aanzoek, om mede te doen - en het middel, waardoor men u van onder uwen God laat wegheereeren: Willem de Clercq.

Eens zal het wezen: hier ligt Willem de Clercq, de Improvisator. de ... de de... als gij zoo voortgaat - lid hiervan - lid daarvan - en men zal niets meer zien dan - uw graf, zoo men 't zien zal - want de wereld loont met nukken - maar als men hier niets meer ziet - dat oog van 't Lam Gods, dat onze zonden droeg! - hoe daar?

De Clercq ik bezweer u bij de liefde Christi - Zeg tot den Heere - maak mij president of niet. Ik zal u dienen met een volkomen hart - en houdt woord. -

*Leer mij naar uw wetten handelen
Doe mij in uw wegen wandelen,
Neig mijn hart en voeg het zaam
Tot de vrees van uw Naam. -*

De wereld gaat voorbij met hare begeerte maar wie den wille Gods doet, blijft tot in eeuwigheid. -

Hierin is de liefde, dat gelijk Hij is ook wij zijn in deze wereld. -

De Genade met u en uwe geliefde Vrouwe en een rijk genot van de goedertierenheden des Heeren met uwe kinderen.

Wendt uw oor niet af van de tucht des Heiligen Geestes, noch uw oog tot de ijdelheden, die geen nut doen, ook niets geven - en eet het goede des Lands, vreezende alleen Hem, en Hem alleen aanbeddende Die Hemel en Aarde gemaakt heeft, mitsgaders hare volheid. -

Mijne vrouw en kinderen zijn welvarende, en ik verblijde mij dat gij mij kent uw vriend in waarheid en liefde.

H.F. Kohlbrugge.

Gij veroorlooft mij wel dat ik hier bij een lettertjen in sluit voor uw Broeder Stephan. -

Niet hier en gunt, maar op één punt. -

47 H.C. van der Houven (1773-1852), president van de rechtbank van koophandel te Rotterdam, 1824 directeur van de Nederlandsche Handelmaatschappij, 1834 president.

48 In 1842 aanvaardde Koning Willem II het ontslag van H.C. van der Houven als president van de Nederlandsche Handelmaatschappij, die al enige malen tevergeefs hierom verzocht had. Van der Houven was er op gesteld dat Willem de Clercq hem zou opvolgen en wilde met de koning daarover spreken zoals hij ook aan Willem de Clercq had toegezegd. Hij werd echter niet geconsulteerd. De koning passeerde Willem de Clercq en benoemde F. van der Oudermeulen.

TWAALF TWAALFTALLEN LEERREDENEN, deel 1

AANHANGSEL OVER LEERREDE Romeinen 7: 14.

"Met hartelijke blijdschap en met eene dankgevoelige ziel tot den Heere zijner gemeente ontvingen wij het aangename en verblijdende berigt, dat het onzen geliefden Broeder, den Schrijver dezer, Leerrede, In weerwil der vijandschap, haat, vervolging en tegenwerking van de magt der duisternis, ja, tot spijt des satans en zijne instrumenten - tot zijn grootst genoegen vergund werd, de heilige Kanselplaats elders te betreden, om het dierbare Evangelie zijns Heeren, als de blijde boodschap, te prediken, Een verblijdend welkom inas ons daarom deze Leerrede, door onzen dierbaren Broeder uitgesproken - en het lezen derzelve, een zalig genot, der dierbare waarheden, welke in deze Kanselrede zoo apostolisch opengelegd zijn, namelijk: Ellende en Verlossing, hetwelk wij wel de ziel van het ware Christendom noemen mogen.

Billijk zou men verwacht hebben, dat al Heeren volk

deze Leerrede met blijdschap en met een dankbaar gevoel voor den Heere, ontvangen en met toestemming en zegen voor het hart, moest gelezen hebben maar de geruchten hebben juist het tegenovergestelde verspreid. - Men heeft helaas dit oorspronkelijk werk zoowel, als den persoon verketterd. Hoe is dit mogelijk, vraagt men? ja, dat is natuurlijk eigen; want de farizeër in ons binnenste onderwerpt' zich der. Wet Gods niet - hij kan het ook niet! - En deze geest is het, die door alle eeuwen heen, zoodanige waarheden voor ketterij uitgeschreeuwd en de 'verkondigers derzelve vervolgd heeft. De bron daarvan is onkunde en blindheid; zij zien niet anders; want het gaat hen als die blinden man, wien de Heere JEZUS de oogen slechts door het aanraken, opende - hem nu vragende: "Wat ziet gij? Ik zie de mensen als komen", zeide hij. Ziet, die man zag wel, maar niet recht --- want hij moest de mensen beschouwen keren, zoo als dezelve in der daad zijn: "Onreine wormen in zichzeken, wroetende in "het slijk dezer aarde en der zonde".

Nu, deze verguizing moest de Schrijver ook nog ondergaan, opdat aan hem de woorden onzes Heeren waarachtig werden: "Gij zult van allen gehaat worden" - ook "van uwe huisgenooten". ja, laat vrij alle onweders over hem heen gaan - hij blijft toch over - en de laatste op het worstelperk in de kracht zijns Heeren, wiens roem en eer en heerlijkheid hij te verspreiden zocht. Mogt daartoe ook de vertaalde uitgaaf dezer Leerrede, (welke ik, om stijl en woordvoeging, ongedwongen vertaald heb, en alzo den Vrienden der waarheid en des Schrijvers in zijn vaderland, alzo verkrijgbaar make) door de genade des Heeren en den almachtig werkenden Geest vruchtbaar gemaakt worden, dan zoude ons tot dankzegging voor den Heere, en tol blijdschap verstrekken, te zien, dat des Heeren naam verheerlijkt en des zondaars heil hierdoor bevorderd werd".

Van dit Voorbericht voorzien gaf de heer ALBRECHT de preek over. Rom. 7: 14, uit het Hoogduitsch vertaald, in het licht. Zooals we reeds. opmerkten (zie bladz. 19 noot) was dit de eerste van de drie "Gastpredigten", die hier uitkwamen, en wel onder het opschrift "Ellende en Verlossing". (Volledige titel - zie bladz. 47 noot). Dat was een door hem bijgevoegd, opschrift.

Hoe goed de heer ALBRECHT het ook mocht meenen, hoe hartelijk hij zich ook uitliet over KOHLBROGGE en diens preek, hij was een alleszins onhandige vertaler en werd door zijne opmerkingen en verklarende bijvoegselen in den tekst der leerrede niet weinig oorzaak tot verkeerde oordeelvellingen. Al aanstonds heette 't: "Ellende en Verlossing", maar het derde stuk der "*Dankbaarheid*" ontbreekt! -

Een paar voorbeelden zijner onjuiste vertaling willen wij hier aanhalen, en wel uit de preek

over Ps. 45; 14-16, waarop Dr. K. zelf opmerkzaam maakt in een paar brieven. Op bldz. 7 al, 4 van boven (zijner vertaling) "voegde hij de wonderlijke vertelling bij, dat onze Heere dertig jaren lang het Joodsche land doorging goeddoende"; er staat eenvoudig (zie bldz, 7 al. 2 v. o. in deze uitgave)"Die Zichzelve ontleedigde en, de gestaltenis van een dienstknecht aannam"; op bldz. 11, 12 (zijner vertaling) lezen we: "Zij ontvangt menigvuldige genade- en Geestesgaven tot Gode welbehagelijke goede werken, welke zoo waarachtig uit het geloof voortvloeien, als de Geest zegt, dat "wij Gods maaksel zijn enz." terwijl K. eenvoudig schrijft. (zie bldz. 11 regel 14 v. o.): zij ontvangt menigvuldige genade- en Geestesgaven, die zoo waarachtig uit het geloof voortvloeien, als de Schrift zegt, dat "wij Gods maaksel zijn, geschapen in Christus Jezus tot goede werken enz"; en hij wijst daarop in een brief aan Jonkvrouwe U. Ph. van Verschuer (4 en 5 Mei 1834) zeggende: gaven tot zijn. "Fähigkeiten" (bekwaamheden); gaven op zichzelf zijn waarachtige dingen, realiteiten" en op het juiste begrip en onderscheid kwam 't aan; en zoo vervolgt hij dan: "hier (in Utrecht) begrijpt mij zelfs LUDWIG* niet op dit punt. O wat een vijandschap tegen Christus! Ach, wat heeft men de zonde lief. En er komt toch niemand in den hemel als op dien grond: dien Ik genadig ben, dien ben Ik genadig".

LUDWIG was een goud- en zilversmid te Utrecht, en stond daar aan het hoofd del Oefening, die October 1882 gewelddadig verstoord, werd.

In een brief aan VAN HEUMEN. (Utrecht 25 April 1834) schrijft K.: "zoo gij van ALBRECHT de vertaling mijner preek ontvangt, gelieve op bldz. 10 (r. 1 v. b.) de woorden: "ik ben Christus" te veranderen in; "ik ben Christi". Zoo staat er in mijn Duitsch; Luther zeide ergens: ik ben Christus, maar Paulus: gij zijt Christi". - Ook veranderde hij de woorden: "Gij, Heere Christus, zijt mijne gerechtigheid, ik daarentegen ben Uwe zonde!" en schreef: "Gij Heere Christus, zijt mijne Gerechtigheid, maar ik met al mijne zonde ben de Uwe".

En dat, vermoed ik, zal wel *het juweeltje* wezen, waarop K. in zijn brief doelt, als hij schrijft: "Maar hij heeft nog iets in mijne preek veranderd, o dat was zoo een fijn juweeltje, dat hebben mij al wat Joden willen ontfutselen, maar zij krijgen het niet; - dat wed ik, dat gij niet vinden zult, hoewel ik, toen ik bij u was, gezien heb, dat gij het ook had aan uwen vinger. Ik heb het in een klooster gevonden; waar gij?" -

Overigens werd de Heer A. door een anders zeer zachtzinnig man scherp beoordeeld; in 1832 (20 Maart) lezen we in een brief van dezen Heer aan Freule v. V. te Nijmegen: "Wie is ALBRECHT? een gistverkooper - en dat moest hij blijven, 'daar' kon hij toch een waar Christen bij zijn; maar door overdreven ijver voor orthodoxie gaat hij te ver, richt hij over de denkwijze van anderen, houdt de weegschaal, en keurt alles af, wat niet precies met zijn opiniën overeenstemt.' Hij is wijzer dan zijne leermeesters en kan toch nog wel wat leeren, al was het maar zijne plichten als man, om zijne goede vrouw niet te verachten, omdat zij naar zijn oordeel nog onbekeerd, en naar zijne woorden nog in handen van den duivel is; - zoo veel is zeker, hij is geen evangelisch Christen, want mist geheel en al den geest des ootmoeds, welke anderen uitnemender acht dan zichzelf. Wij missen die alle te veel, maar naarmate men zich op den voorgrond plaatst, moet men immers oplettender zijn op de uitgangen van hart en mond; dat hij de preeken van KRUMMACHER vertaalt en uitgeeft, is goed, maar hij moest dat getrouw en niet vrij doen; niets uithalen of inlassen, zonder aanmerkingen, noten etc., dan zouden ze meer algemeen bijval vinden; ik wil ook niet ontveinzen, dat 't mij hindert, op het titelblad de namen van KRUMMACHER en ALBRECHT vereenigd te vinden.

Ziedaar mijne gedachten over A." -

En wat nu de vertaling betreft der leerrede van KOHLBRÜGGE over Rom. 7: 14, zoo is die niet beter. Er zijn overal tusschenvoegingen en verklarende opmerkingen te vinden, die dan ook derden aanleiding gaven tot kritiek op de preek zelve; hij, zelf de waarheid van het gesproken woord niet vattende en ketterij vreezende, wilde het verbeteren én ... bedierf het ten volle. KOHLBRÜGGE achtte zich verplicht zelf de preek te vertalen en uit te geven. In deze nieuwe uitgave zijn ook opgenomen de haakjes [], die men vindt in de origineele (tweede) uitgave van het jaar 1836, waartusschen K. eenige toevoegsels tot zijne in het Duitsch verschenen leerrede geplaatst heeft, welke hij na al de twisten noodig achtte.

Immers de preek had veel tegenspraak verwekt; de vertaling kon zelfs eerst geen uitgevers vinden. Ds. G. N. WESTEROUEN VAN MEETEREN had eene door hem bewerkte vertaling aan twee uitgevers aangeboden, te Delft en te Leiden, maar beide weigerden ze; ook de boekhandelaar J. H. DEN OUDE te Amsterdam was niet voor de uitgave te vinden; "hetgeen ons niet verwonderen kan, maar door ons volkomen moet goedgekeurd worden", schreef zekere BERENDS, "wanneer wij letten op de niet met de leer der Gereformeerde Kerk overeenkomende en tegen den Bijbel aanlopende uitdrukkingen, welke in deze Leerrede gevonden worden". [In Arnhem waren volgens DS. LAATSMAN'S Brieven twee oefenende bakkers; één er van was BERENDS. Belden kwamen wel te Rheede ter kerk.]

Deze B. E. BERENDS was een, bakker van beroep te Arnhem, die ook aldaar oefende, en die, nu de lezing der preek in het land mogelijk was geworden, "het gevaar groot achtte, dat door de gevoelens van den Heer K. een grooter getal der eenvoudigen en niet genoeg gefundeerde Christenen zouden worden meegesleept"; hij moest dan ook het volk des Heeren waarschuwen, zooals de Apostel Johannes de Gemeente, met de woorden: "Geliefden, geloof niet eenen iegelijken geest, maar beproeft de geesten, of zij uit God zijn!" en bracht zijne "aanmerkingen omtrent enkele stukken uit die gehouden Leerrede opgezameld, en bij het licht van Gods Heilig Woord en Formulieren van Eenigheid beschouwd" te berde in eene brochure, die te Amsterdam verscheen¹); hij bidt daarin het volk Gods toe, "aan die verkeerde leringen der mensen en eigendunkelijke wijsheid, welke zoo zichtbaar tegen het Woord Gods aandruischen, geen geloof te hechten, maar zich alleen te houden aan dat onfeilbaar Woord Gods, dat zowel in den regelmaat des geloofs, als in de praktijk der godzaligheid het baak en richtsnoer zijn moet". En ja, waarlijk - zo zeggen wij het onfeilbaar Woord Gods moet ons richtsnoer zijn en niet der mensen leringen en inzetten; op het Woord Gods hebben wij derhalve ons te beroepen en niet op mensen en menselijke geschriften. Dat doet evenwel deze schrijver.

Intusschen beteekent de brochure niet veel; ze laat ons wel een blik slaan in de heerschende gevoelens der eigengerechtigte vromen, en doet ons zien, hoe voos de grondslagen zijn, waarop zij hunne , heiligheid voor God bouwen.

De Brieven van SCHRÖTER²) (vriend en verdediger van Kohlbrügge) en van LE ROY (predikant te Oude Tonge) geschreven in den zomer 1834, zijn er wel is waar vol van; de laatste schrijft zelfs begin October een stuk tegen dien bakker en zendt het aan K., wil dit evenwel (om eigenbatige redenen) niet gedrukt hebben, neemt zelf partij voor DA COSTA, - van wien onder de vrienden bekend was, hoe zeer 'hij tegen de preek van K. gekant was en naar aanleiding er van een schrijven tot K. gericht had, - en nu wil hij, dat deze het stuk vooral lezen moet.

Wat overigens. Kohlbrügge zelven aangaat, hij schrijft 8' November 1834 aan zijnen vriend VAN HEUMEN: "God zij geloofd, dat Hij u en mij het BAKKERs geloof te schande heeft gemaakt, en geprezen zij Zijn Heilige Naam, dat Hsj u niet met DA COSTA van de gracht, in de sloot liet yallen, maar dat Hij u op een vasten grond gezet heeft". - Om dien vastengrond ging het en gaat het, en het is hartelijke liefde jegens DA COSTA, die KOHLBRÜGGE den

brief deed schrijven als antwoord op diens beschuldiging van Antinomianisme of van onschriftmatige gevoelens en uitingen omtrent de Wet of omtrent de leer der heiligmaking van den in Christus gerechtvaardigden zondaar.

1) Eenvoudige Aanmerkingen over eene in het Nederduitsch uitgegeven Leerrede, getiteld: *Ellende en Verlossing* enz. van H.F. KOHLBRÜGGE - door B. E. BERENDS, Lidmaat der Gereformeerde Gemeente. Amsterdam bij G. van Peursen, 1884.

2) De fleer I. E. I. F. Schröter woonde te 's Gravenhage, was vroeger Bibliothecaris bij de Koninklijke Bibliotheek, gaf uit de "Leer des Bijbels of Bijdragen, van en voor Gereformeerde Christenen".

Deze briefwisseling tusschen DA COSTA (gedat.: Amsterdam: 15 November 1833) en KOHLBRUGOE (Elberfeld en Utrecht 11 Februari 1834) over de leer der heiligmaking werd met de Leerrede over Rom. 7: 14 in het jaar 1880 voor 't eerst uitgegeven door eenige Vrienden van Dr. K., en was veroorzaakt door de dissertatie van Dr. L. Wagenaar¹), waarin deze de beschuldiging van Antinomianisme in lichtvaardige onbedachtzaamheid tegen K. had herhaald²). - En wat is nu de vaste grond, waarop wij moeten gezonken zijn, om voor God te kunnen bestaan? om vrede te hebben in onze ziel en rust in de consciëntie? om voor Gods Aangezicht te wandelen in gerechtigheid?

KOHLBRÜGGE heeft dien vasten grond juist aangewezen in zijnen Brief aan DA COSTA, en predikt dien in deze Leerrede, daarin de vraag beantwoordende aangaande Gods eeuwig-geldende Wet, de vurige Wet aan Gods Rechterhand, en onze volkomene overeenstemming met die heilige, onkreukbare Wet, Onze volmaakte gerechtigheid en heiligheid, waarin wij moeten bevonden zijn, als wij voor God komen. Voor allen, die daarover aangevochten zijn en antwoord moeten hebben van God op de bange vraag huns harten: hoe ben ik in overeenstemming met Gods Wet, hoe wandel ik voor Zijn Aangezicht onberispelijk? voor alle armen van Geest is deze Leerrede tot bemoediging en eeuwigen troost. Wie daarmede niet overeenstemmen, veelmeer de waarheid, er in ontwikkeld, tegenstaan en hen, die dezelve belijden, "Antinomianen" of "wet- bestrijders" schelden, zichzelf beroemende Gods Wet te kennen en het oog te hebben op Zijne eer, zelf vorderingen te maken in den weg der godzaligheid, - dezen bezwaren bewust of onbewust de zielen der mensen met hun lasten op te leggen, welke zij zelf met geen vinger aanraken, en verleiden hen om niet tot Christus te gaan en in Hem te gelooven, en in het geloof alleen te volbarden en in Zijne woorden te blijven, hetwelk alleen onze zaligheid en gerechtigheid voor God is, en waar ook de ware vrucht des Geestes alleen gevonden wordt.

1) Dr. L. WAGENAAR "Het Réveil en de Afscheiding", bijdrage tot de Nederl. Kerkgeschiedenis van de eerste helft der 19de eeuw, Heerenveen. J. HEPKEMA 1880.

2) Toen (1880) verscheen de Briefwisseling nog zonder den naam van DA COSTA; hij werd genoemd "een der meest beroemde zijner tijdgenooten"; met opzet werd de naam van den briefsteller verzwegen (zie Voorrede bidt, VII) opdát een iegelijk wete, dat wij bij de uitgave dezer stukken niet gedreven worden door kleingeestige partijdigheid, noch zucht, om iemand, wien dan ook, in een minder gunstig daglicht te stellen, het gaat, ons niet om menselijke namen, maar om de waarheid Gods. (Een derde druk verscheen 1892.)

Wij, tot wie de vermaning gekomen is, niet slechts onze eigene zaligheid te werken mei vreeze en beven, maar elkanders zaligheid, begeeren niets vuriger, dan dat de oogen geopend worden voor eene algemeen geldende dwaling, en velen afgebracht worden van een evangelie naar den mens, waarbij de tot God bekeerde mens, onder welke liefelijke drangredenen ook, weder van Christus af en onder de wet gebracht wordt, om door werken der wet (doe dat, en

gij zult leven !) zijne zaligheid te volmaken en eene vleselijke heiligmaking na te jagen, met welke toch niemand den Heere zien zal, Van die dwaling en zoodanige prediking zak een iegelijk afgebracht worden, die, in oprechtheid vragende naar God en Zijne gemeenschap, zonder vooroordeel deze leerrede en de volgende leerredenen van Dr. KOHLBRÜGGE leest; hij zal deelachtig worden den eenigen troost in leven en sterven, om in gerechtigheid bevonden te worden voor God, in overeenstemming met Zijne Wet, in den wandel naar Geest heilig en onbestraffelijk. romers, evenals Paulus, de Apostel des Heeren, predikt K. Christus, Christus geheel en volkomen, ons van God gegeven tot wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en verlossing; en het !sluist de dankbaarheid jegens God voor Zijne verlossing, dat K. de waarheid van 's mensen diepe ellende "ik ben vleselijk, verkocht onder de zonde" zoo onomwonden predikt en overal handhaaft, en Gode de eer geeft voor Zijne verlossing door Jezus Christus, onzen Heere. Zoo deed David: Psalm 116: 13; zoo Paulus: Romeinen 7: 24, 25.

Maar al wie nog wat is en wat worden en wezen wil, heeft aan zodanige dankzegging niet genoeg, die wil God en mensen en zichzelf wat wijs maken, die verheft zich op zijn bekeerd- en beter-geworden-zijn, op zijn wasdom en vordering in de heiligmaking (beter gezegd: ,in het Gode-gelijk-wezen, kennende het goed en het kwaad, Gen. 3: 5); hij meent Gode te leven, de Wet Gods te eeren, een heiligen ijver te hebben voor, hare onderhouding, ja sedert de bekering aan de Wet aanvankelijke trouw te hebben bewezen, en, schoon met vele tekortkomingen, haar meer en meer gelijkvormig te worden, om straks in het gerichte Gods, bij de genadige toerekening van de verdiensten van Christus voor de nog overgebleven zwakheid of tekortkomingen, geheel volmaakt en heilig te staan! Vandaar de vijandschap tegen de prediking der gerechtigheid des geloofs, zooals K. die in zijne leerredenen ontwikkelt; daar is het: de mens niets, en God alles, de mens ten aanzien van Gods Wet zonde en vloek, maar in Christus en in Hem alleen voor God rechtvaardig, d. i. in overeenstemming met de Wet Gods. Te gen het misbruik met de Wet Gods ijverde K.; den heiligsten eerbied toonde hij voor de Wet te hebben, juist waar hij hare geestelijkheid erkende en tegen zichzelf het handhaafde, - dit: dat wij vleselijk zijn, onder de zonde verkocht. In zwaren strijd zijner ziel heeft K. van God het rechte inzicht in dat woord Gods ontvangen, maar ook de klaarheid in het Evangelie van Jezus Christus, -- dat Hij, de gekruisigde, gestorven en opgestane Heere, zijn leven was, - Hij het einde der Wet, waarbij het eigen leven, waarvan wij in onzen dood droomen, hem ontviel, en hij alleen het welbehagen Gods kon roemen, dat Hij heeft in Zijnen Christus, Zijn verordeneerde Lam, in Wien God den zondaar, die op Hem steunt en met dat Lam tevreden is, dus in dien Heere blijft, in Zijne gemeenschap, en. in Hem wandelt, in genade aanziet.

Horen wij wat K. zelf aan Jonkvrouwe U. Ph. VAN VERSCHUER (uit Elberfeld) schrijft 23 Novbr. 1833: "De aanleiding tot de preek was deze: des Maandagsavonds was ik in het Missionshaus" (het Zendingshuis te Barmen) "las daar Romeinen 7 en meende, dat het 14 Vers aldus gelezen moest worden: "ik ben vleselijk¹) verkocht onder de zonde" zonder komma; des avonds te huis komende was er een boodschap van den ouden KRUMMACHER²), of ik des Woensdags voor hem prediken wilde. Dinsdagmorgen ga ik tot hem, vind hem krank, en neem de preekbeurt op mij. Ik kom te huis, bid God om een tekst, sla in het Grieksch Rom. 7: 14 op, en lees: "ik ben vleselijk, onder de zonde verkocht". Ik weet niet, dat mij in mijn leven iets meer heeft aangegrepen, als dte komma te zien, Ik viel neder voor den Heere, loofde Zijnen Naam, prees Zijne erbarming, en schreef met eene mijzelf onbegrijpelijke snelheid de preek op, in einem Guss (in eens door, zonder tusschenpozen). Van buiten-leeren kon ik dezelve niet, daar het, mij onmogelijk is niet te improviseeren; de

gehouden preek moet nog sterker, geweest zijn, intusschen is de gedrukte zakelijk dezelfde. Hoe weinig dit nu bij een ander als bewijs kan gelden, zoo weet ik toch, dat ik van een ander geene terechtwijzing kan aannemen, tenzij hij voet bij stuk boude: dit en dat zegt gij, dit en dat zegt Gods Woord daartegen, ergo

- 1) Dus "vleselijk" als bijwoord gebruikt, d.w.z. voor zoo veel het, vlees aangaat verkocht onder de zonde.
- 2) Ds. GOTTFRIED Daniel Krummacher bekend ook door zijne preeken "De Wandelingen Israels door de woestijn, naar Kanaän'.

is hetgeen gij geschreven hebt onschriftmatig; dit doet Da COSTA niet". - En aan een zijner leerlingen verhaalde K. van dezen zijnen zielestrijd, hoe hij voor Gods Aangezicht lag en met God worstelde om het rechte verstand van Zijn Evangelie en den vrede zijner ziel, - dat toen de vraag van Boven in zijne ziel drong: "**Zijt gij met Mijn Lam tevreden?**" en terwijl hij daarop antwoordde: "Ja Heere", ontving hij het antwoord: "Dan ben Ik ook met u tevreden; sta op en schrijf!"

En K. stond op en schreef zijne preek over Rom. 7: 14, - ze was hem van God gegeven, en kon ze daarom niet opgeven. - Eene passage uit een anderen Brief van K. (aan zekeren DROST te Rotterdam - gedateerd: Utrecht 12 Maart 1844), die deze mededeeling bevestigt, waarin K. van zijne zielsworstelingen gewaagt en van de ontvangen klaarheid in de waarheid, doet ons hier een gedeelte er van afdrukken. KOHLBRUGGE dan schrijft: "In het jaar 1826 had ik, die nooit eenig idee van bekering, Gods volk, of iets van dien aard gehad had, in eenen allerdiepsten weg en in benauwdheid der helle den Bijbel vd6r mij; 'en in een punt des tijds schoot in mijn hart, dat ik niet beschrijven kan, - het was sneller dan de bliksem, en de ferveur*) kan ik ook niet uitspreken, maar in die ferveur heb ik toen gehoord en gelezen de woorden, die gij Jes. 54 7-10k leest: 'Voor een klein oogenblik heb Ik u verlaten, maar met groote ontfermingen zal Ik u vergaderen. In eenen kleinen toorn heb Ik Mijn Aangezicht verborgen; maar met eeuwige goedertierenheid zal Ik Mij uwer ontfermen, zegt de Heere, uw Verlosser. Want dat zal Mij zijn als de wateren Noachs, toen Ik zwoer, dat de wateren Noachs niet mee-over de aarde zouden gaan; alzoo heb Ik gezworen, dat Ik niet meer op u toornen, noch u schelden zal. Want bergen zullen wijken en heuvelen wankelen, maar Mijne goedertierenheid zal van u niet Wijken, en het Verbond Mijns vredes zal niet wankelen, zegt de Heere uw Ontfermer".

*) Er staat in acne kopij van dezen Brief (zie de Bijlage B. van het werk van Dr. Viat LONKHULTZEN: H. F. Kohlbrügge en zijn prediking - bldz. 18 vv.) "verwen"; bij Ds. H. VAN DRUTEN: Hoe Ds. H. F. Kohlbrugge predikant werd, bldz. 138 staat "vurigheid"; Ds. J. Künzli heeft deze passage van den Brief ergens aangehaald, en daar in het Duitsch geschreven: "In brunst". Dat heeft ons op de gedachte gebracht, dat hier in plaats van het onverstaanbare "verwen" moet gelezen worden "ferveur", een Fransch woord (van Fransche woorden bediende men, zich in die dagen veel, - ook K. doet dat in zijne Brieven dat de betekenis heeft van "geweldige indruk, aandoening in het binnenste des harten. gemoedsbeweging". -- Waar het origineel van dien Brief zich bevindt, is mij onbekend gebleven.

Een wolk van diepen vrede was in mij en om mij heen, en alle mijne zonden waren van mij af. Ik sprak toen dadelijk zulk eene spraak, dat de oudste vromen mij voor zeer oud in de genade hielden, - zoo is het voortgegaan. Ik wies en nam toe boven anderen in de Wet, en allen, die mij gekend hebben, zullen getuigen, dat ik hun of gelijk of te boven was, en velen namen zelfs

aanstoot aan zoo veel heiligheid, als ik voorstond, en nog meer dáaraan, dat ik ze zoo consequent doorzette en beoefende.

Dit heeft zoo geduurd tot 1833; na dien tijd kwam er een keer in mijn leven, en rees bij mij de vraag: "waarom is het mij dan zoo ?" Ik ben toen in. eenen weg gekomen, waarin het mij nog verwondert, dat ik niet vergaan ben. De openbaringen Gods en Christi vermenigvuldigden en herhaalden zich allen morgen, eer de nacht voorbij was, en tot twee malen ben ik er toen nog weder uitgekomen als bij een oorlapje uit den muil des Satans. Bij den eersten keer had ik Rom. 7: 14; bij den tweeden: „gij zijt om niet verkocht, gij zult ook om niet verlost worden ". Bij de eerste maal werd mij Gods gerechtigheid geopenbaard, bij de tweede maal leed mijne gerechtigheid totale schipbreuk"

"Lang heb ik volgehouden, om met de Wet in eigen hand tot de volkomenheid te geraken, en ten bloede toe te strijden, maar ik zonk er daarbij steeds dieper in, en waar ik niet dieper kon, maar ver beneden den duivel verzonken lag, dáár, in mijne radeloosheid en verlorenheid, is mij de Heere ontmoet en heeft mij gezegd: "Zoo als gij zijt, zijt gij Mij heilig, - niets daar af, niets daar toe!" Dat was mij onverwacht! Dat was in mijne gedachten niet opgekomen! Ik zag een Lam ter Rechterhand der Heerlijkheid. Daar heb ik afstand gedaan van Wet, van Heiligheid, van mijn Weten van goed en kwaad, van mijn Wedergeboren-, Bekeerd-, Vroom-zijn, van mijn God- kennen, God-beschouwen, van alle Godsvrucht, van alles wat vlees heeft, geeft en werkt, - en nu is mijn eenig heil in de hoogte en in de diepte: "Met ons God".

Dat is mijne eeuwige vreugde, vrede, leven, gelukzaligheid, Evangelie, Wet en Gebod, - al het andere acht ik, gelijk mijzelf, stof en niets. Die gelofte heb ik aan den Heere gedaan, dat, zoo Hij er mij uithaalde, ik allen, die het hooren wilden, zou leeren en verkondigen, dat Hij goddeloozen rechtvaardigt en dat Jezus de eenige Gezalfde, de in vleesch gekomene is. Die gelofte heb ik betaald en zal ze betalen, zoo lang ik in dezen tabernakel wezen zal, - maar zij hebben mij met hoopen tegengestaan, zoodra ik begonnen ben Gods Wet te bewaren. –

Dat had mij toch dronken gemaakt van troost, dat, toen ik vanwege mijne ongerechtigheden niet zien kon, toen zij meer waren dan de haren mijns hoofds, en mijn hart mij verlaten had, toen mijne melaatschheid met hare plage tot op het hoogst gestegen was, de Heere tot mij zeide: "Gij melaatsche zijt rein! gij hebt den ouden mens afgelegd, uw oude mens is medegekruisigd, gij hebt den nieuwen mens aangedaan!" En wie was ik, dat ik niet gelooven zoude, wat de Heere mij zeide? Ja, of ookde duivel opnieuw met alle macht mij telkens uit dat woord zocht te verdringen, zoo is toch dat woord, waaraan ik in al mijn verklagen ben blijven hangen, sterker geweest, dan alles wat tegen mij was, --- en dat woord is mijn stok en mijn staf en eene lamp voor mijnen voet. - Wat ik u mededeel, deel ik mede tot voorbeeld, niet om wat van mijzelf te vertellen; want toen ik mijnen weg verloren heb, heb ik des Heeren Woord blijvende in der eeuwigheid bevonden".

Aan het slot van den zoo straks aangehaalden Brief (aan Freule v. V. d.d. 23 Novbr. 1833) schrijft KOHLBRÜGGE: "De aanleiding tot de preek *) was niet de brief van DA COSTA, welken ik eerst in deze week ontving, maar ik itad mij reeds lang voorgesteld zulk eene te houden. God gaf mij gedurig andere teksten.

Laatstleden Zondag (18 Novbr.), was het de tijd". En op eene vroegere plaats van dien uitvoerigen brief staat: "Voor 14 dagen (d.i. op 11 Novbr.) predikte ik des morgens over de woorden: De rechtvaardige zal uit het geloof leven". Laatstleden Zondag-namiddag (18 Novbr. 1833): "Doen wij dan de Wet te niet door het geloof ? Dat zij verre, maar wij bevestigen de Wet". (Rom. 3 ., 31.) De werking dezer beide predikaties vooral was geweldig. In de laatste tastte ik den schouwburg, concerten, bals, opera's, onderdrukking der arbeidslieden, onderling bedrog in koopmanschap en nering, in het kort alles wat ik verkeerd in Elberfeld

had opgemerkt, vrijmoedig aan, - de werken des Burgemeesters, die concerten laat geven voor armen !! er onder begrepen, - eindelijk ook de valsche mystieke heiligheid van TERSTEEGEN, - toonde aan, wie de eigenlijke Antinomianen en te-niet-doenders der Wet waren, en stelde daarop voor, hoe Christus het einde der Wet was, en hoe het niet anders

*) Kohlbrugge bedoelt hier de preek, die straks genoemd wordt, over Rom. 8: 81, - de 16de en laatste preek, welke hij toen te Elberfeld heeft gehouden.

zijn kon, of die het ware geloof hadden brachten ook van- zelve vruchten der dankbaarheid voort; vooral tastte ik ook die aan, die tot stelregel hebben: laat ons zondigen, opdat de genade des te heerlijker warde, en die zich als zwijnen openbaar laten kenmerken. De valsche broeders en Christenen, die nog niet recht ervaren hadden, dat Rom. 7: 14 geen compliment is, bleven ook niet verschoond."

Nu, het Woord Gods keert niet ledig weder; de waarheid behaalde hare zege; vele werden door die prediking aangegrepen, ontdekt, uit hun zondengraf opgewekt en in de ruimte gezet. Wie immers den wille .Gods wilde doen, die bekende van deze leer, dat zij uit God was, en dat die leeraar niet van zichzelf sprak. Evenals K. zelf door de genade des Heiligen Geestes de waarheid erkend en door Diens drijving de preek op schrift had gebracht, zoo ging ook velen hoorders en lezers het licht op in de duisternis, en menig vermoeide, en belaste ziel ontving den troost van de vergeving harer zonden en de gewisheid van hare volkomen zaligheid. Evenzeer verwekte dit getuigenis geweldigen aanstoot en ergernis.

Merkwaardig echter genoeg de één noemde K. *een wetdrijver, de ander een wetbestrijder*. "Men heeft mij meermalen schamper bejegend of bespot of gehouden voor iemand, die de zoogenaamde volmaaktheid dreef, of de Wet verwierp, dus óf beschouwd als een Antinomiaan óf als een Volmaaktheidsdrijver" (Brief aan DROST). Zoo gaat het, als de Waarheid Gods gepredikt wordt, -"en elk, die het Woord recht snijdt, moet zich met lijdzaamheid wapenen tegen de lastering der eigengerechtigte en valsche broeders, dat hij zoo wel een wetbestrijder als een volmaaktheidsdrijver is". (Bevestigende Vragen en Antwoorden op den Heidelb. Catechismus bldz. 161.)

Tegenover al de tegenwerpingen antwoordde K. met het Woord Gods; hij zegt steeds en zeer beslist tot den bestrijder "zoo staat er geschreven, en gij moogt toezien". Hetgeen hij ontvangen had van den Heere, stond bij hem vast; dat was hem heilig, dat, hield hij staande, daarbij volhardde hij.

De vijandschap tegen de leer, die K. predikte, hebben niet alleen DA COSTA en vele zijner vroegere vrienden uit den kring van het Réveil, en die straks tot de Afscheiding (1834) overgingen, getoond, maar ook nog heden roepen even velen, - en dat, schoon zij beter kunnen weten, - dat door Kohlbrugge geleerd 'wordt: "weg met de Wet, wij worden niet beter, maar al erger"; dat door hem (en zijne leerlingen) slechts ellende en verlossing gepredikt wordt, maar geene dankbaarheid; uw. door hem (en zijne volgelingen) de leer der Heiligmaking verzaakt wordt. Dien laster meent men straffeloos te kunnen en te mogen verbreiden en voor die prediking te waarschuwen. Dan vindt men hier, dan daar dergelijke aantijgingen, bij den een in zeer scherpe bewoordingen, bij den ander meer gemoedelijk dan spreekt men van "Kohlbrüggianen", en ieder weet reed; wie daaronder zijn te verstaan, eigenlijk: Antinomianen, - of van "Neo-Kohlbrüggianee, (deze benaming is uitvinding van Dr. A. KUYPER 1) waarmede deze de z.i. van KOHLBRÜGGE afgeweken leerlingen aanduidde) en beschuldigt hen als afwijkende van de Gereformeerde leer. De Waarheid Gods zal echter blijven staan, en wij zullen er geen haar aan krenken, noch een stroobreed wijken!

Tegenover hetgeen uit den kring der tegenstanders van K. en diens prediking, ondanks betuiging van waardering, is gezegd en geschreven, - hetzij dezen zich bevinden in de Nederlandsche Hervormde Kerk of onder de zich noemende "Gereformeerde Kerken" (A of B of C) 1834 of 1886 - geleerden van professie 2) of meer ontwikkelde gemeente-leden 3), of wie en waar immer zijn mogen gevonden worden, leze men Kohlbrugge's eigen getuigenissen, zijne preeken, en oordeele dán! Een uitnemend boek, dat tot in vele anderen werken.

1) Zie de Inleiding van diens geschrift over "De Vleeschwording des Woords" 1887, en verder de beschuldigingen in de dictaten over de Dogmatiek voor de studenten der Vrije Universiteit en verstrooid in veel andere werken.

2) Zie o.a. Dr. G. J. Vos Azn.: GROEN VAN PRINSTERER en zijn tijd Dr. J. GROENEWEGEN in de "Stemmen voor Waarheid en Vrede". 1882. - Prof. Dr. S. D. VAN VEEN Eene eeuw van worsteling. 1904 (handelt op bldz. 513-517 over KOHLBRÜGGE; zie met betrekking tot deze, kwestie bldz. 516.-

3) Zie o.a. J. Kuiper, Geschiedenis van het godsdienstig en kerkelijk leven in Nederland. bldz. 436 vv.- H. Veenendaal (een hoofd der Christel. school te Silvolde), thans leeraar aan de Chr. Kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden). Iets over Dr. Kohlbrugge en zijne volgelingen. (Referaat, gehouden in de ringvergadering van Geref. Jongelings-Vereenigingen in "de Graafschap" te Varsseveld 28 Octbr. 1898.) Hierin wordt ook van Kohlbruggianisme, Kohlbruggianen en op voetspoor van Dr. A. KUYPER van Neo-Kohlbruggianen gesproken. De naam, van den schrijver was niet bekend, maar het Voorbericht werd geteekend H. Te Velde, V. D. M. Dr. J. VAN LONKRUYZEN noemt het, in zijn genoemd werk (en aldaar: Een woord vooraf, bldz. 3.) - "een zeer verdienstelijk werkje" en zegt er van: "het geeft behalve mededeeling van de voornaamste gebeurtenissen uit K.'s. leven, van hem en van zijne leerlingen en hun prediking een 'vrij juiste beschrijving en gezonde beoordeeling".

Opmerkelijk is het, dat juist van de zijde dergenen, die zich het meest beroemen "gereformeerd" te zijn en met de Belijdenis overeen te stemmen, de meest hatelijke aantijgingen geschied zijn. Ik denk daarbij aan het pamflet, dat uit den hoek der Christelijk-Gereformeerde Gemeente te Middelburg in 1870 is te voorschijn gekomen, waar zekere A. Buyk in eene Brochure "Het Antinomianisrae van den WelEd. Heer BERNHARD te Utrecht ontmaskerd, bestreden en weerlegd" ook melding maakt van den "Kohlbruggiaanschen geest" en geweten heeft dwalingen aan te wijzen bij den "wijdberoemden heer Kohlbrugge, hoofdzakelijk In de leer van de Wet en de heiligmaking", een man, die zichzelf noemt een bijna 70-jarigen bewandelaar van den weg naar Jeruzalem daarboven", - wiens geschrift N.B. kerkelijk goedgekeurd het licht zag. Deswege heeft Ds. W. E. M. ENGELBERTS die "Kerkelijke Goedkeurders van Buvk's Antinomianisme, terechtgewezen wegens overtreding van Gods eeuwiggeldende Geboden". (Utrecht. J. J. H. Kemmer 1870.) Daarbij tekenen wij slechts aan het Schriftwoord: Psalm 37:32-40.

verweer dient tegen Dr. Van Lorikhuijzen's dissertatie 1) (bij de Vrije Universiteit), waarin bij veel waardering toch de staf gebroken wordt over Kohlbrugge en diens leer, is het onlangs verschenen geschrift van Dr. J. C. S. LOCHER 2) "Toelichting en Verweer, opmerkingen aangaande verschillende punten der Waarheid enz.", waarin de lezer ook menig stuk vindt, dat over Romeinen 7 klaarheid verschaft 3) -

Te voren reeds had Dr. LOCHER den afgescheiden Predikant, J. C. G. Voigt aangegrepen, die in "de Bode der Gereformeerde Kerken in Noord-Brabant en Limburg" 4) een stuk geplaatst had "De Neo-Kohlbruggiaansche Dwalingen", waarin, ook over Dr. K. wordt gehandeld en de dwalingen opgesomd, uiteengezet en aan Gods Woord getoetst en wederlegd worden. In No. 3 komt de preek over Rom. 7: 14 ter sprake, waaruit in No. 4 eenige uitdrukkingen worden aangehaald, die "toenmaals reden moesten geven, om ongerust te zijn ten aanzien van zijne

leer omtrent Gods Wet".

- 1) Dr. J. VAN Lonkhuyzen: Dr. H. P. KOHLBRÜGGE en zijn Prediking in den lijst van zijn tijd. Wageningen. 1905. Naamlooze Vennootschap: Drukkerij "Vada".
- 2) "Verschenen te Amsterdam 1908 vanwege de "Maatschappij tot uitgave van Gereformeerde Geschriften".
- 5) Ook zij gewezen op het lezenswaardig boekje van Ds. Th. J. LOCHER: Noch Perfectionisme noch Antinomianisme. Korte verklaring van Heidelb. Catech. Vr. en Autw. 114 en 115 en van Rom. VÜ. Amsterdam.
- 4) I. Jaargang 1904.

Het stukje, dat volgt; luidt: "Kohlbrügge zegt in die preek bijv.: "De Wet is een lijk, waarmee de Christen niets meer heeft uit te staan, daarom weg met de Wet; wij worden immers niets beter, maar al erger? Ook de wedergeborene is en blijft onmachtig, hij blijft ledig in zichzelf; daarom moet hij zich lijdenderwijze gedragen; goede werken brengt hij vanzelf voort, zonder dat hij het merkt.... Alle doen is verkeerd, zelfs dit of dat te willen vermijden....Ge kunt ni ets willen, heden onheilig, na een jaar nog onheiliger. Daarom is alle streven naar heiliging verkeerd . We behoeven ook niet heilig te worden, wij zijn het in Christus.... Hoe gruwelijker voorwerp de mens is, des te heerlijker meesterstuk van Gods genade.... Alle heiligingsstelsels moeten overboord. Wat gij hebt is zonde, gij kunt niets dan zondigen Al dat tobben met de Wet en de heiligmaking doet den duivel groot genoeg enz. Van de "oefening in de godzaligheid" wil K. niets weten, het "staan naar de volmaaktheid" keurt hij af, het "trachten om Gode waardig te leven" noemt hij de ergste zonde, daar toch alle meening van, voor God te willen leven op zelfbedrog en huichelarij uitkomt. Ook wordt het woord Gods "doodt dan uwe leden" aldus verklaard: "*houdt ze voor dood*".

Deze uitdrukkingen gaven, zoals te begrijpen is, veel aanstoot. Ds. BRUMMELKAMP¹⁾ bracht hem met zachten ernst het gevaarlijke er van onder het oog. Maar het antwoord was een scherpe brief, waarin hij Brummelkamp zijne verontwaardiging laat gevoelen, omdat deze > , zijn naam in Nederland stinkende had gemaakt, hem beschuldigende van antinomianisme". - Tot zoo ver Ds. VOIOT, Wij behoeven op een en ander nu niet meer in te gaan, maar voegen deze kleine aantekening hierbij dat Brummelkamp én Kohlbrügge, zijnde tijd- en studiegenooten, met elkander nauwen vriend- schappelijken omgang hebben gehad; dat de Afscheiding ook tusschen hen eene scheuring, heeft teweeggebracht; dat K. in zijn schrijven aan Br. uit Utrecht 1839 ") verklaart: "Te Utrecht hebben zij tot één toe allen vóór de Afscheiding persoonlijken omgang met mij gehad. - Ik bleef altijd te huis, om een iegelijk met des Heeren Woord en met de vertroosting, waarmede de Heere mij vertroostte, te dienen. -

- 1) Bedoeld is Ds. A Brummelkamp, in leven Predikant bij de Chr. Afgesch. Gemeente te Hattem, later Docent aan de Theologische School te Kampen. Overl. 1888.
- 2) De briefwisseling verscheen onder den titel: Twee Brieven uit het jaar 1839. Amsterdam. Scheffer en Co 1894. De vorige uitgaven zijn foutief.

Zij hebben mij, de een voor, de ander na, verlaten, zich stotende aan dat Woord". (bldz. 9.) -- En Kohlbrugge verklaart aldaar: "Niet ik heb mij verwijderd van degenen, die Gij uwe Gemeente noemt, maar zij, ten minste voor zooveel de Utrechtsche en verscheidene andere Afscheidenen aangaat, hielden en houden zich tot dusverre verwijderd van dien zij niet hooren willen vanwege hunne afkerigheid van 's Heeren Wet". –

En In het jaar 1863 schreef K. uit Bazel, waar hij bij zijnen schoonzoon, toen Privaatdocent Dr. E. Böhl, vertoefde, een brief aan zekeren vriend L., dien Ds. H. W. C. Koeken 1879 uitge-

geven heeft, waaraan wij het navolgende ontleenen:

"In 1833 verscheen mijne leerrede, over Rom. 7: 14; zij, die spoedig daarop de Afscheiding invoerden, verwierpen die leerrede en beschuldigden mij van Antinomianismus of wetbestrijding. Ik doorliep toen alle de boeken; die ooit van de Antinomialen uitgegeven zijn. Dat noemde ik en dat noem ik nog onschuldig bloedvergieten, iemand te beschuldigen van de ketterij aller ketterijen, waarvan mijne ziel een afschuw heeft. Zij verwierpen in mijn persoon het getuigenis, waarin de redding van Kerk en land lag. Tegen al mijn waarschuwen aart werd de Afscheiding begonnen en doorgezet. Honderden, die zich afscheidden, vraagden eerst bij mij aan, ik zou hun in den Naam des Heeren zeggen, wat hier, de rechte weg ware, 't welk zij dan aanhoorden; weder en weder komende zeiden zij eindelijk, zij hadden er geen licht in, en scheidten zich intusschen spoedig daarop af. Zij, die de Kerk waren, gingen Kerkjes stichten, lieten zich door deels onbekeerde jongens drijven, om naar vleesch te kunnen wandelen, - en verwierpen in mij dra van God gezonden en door veel lijden toebereiden getuige, die weder met de leer kwam, welke God op 't hoogst verhoogt en den mens op 't diepst verootmoedigt. Die ik liefhad keerden mij den rug toe, en de vijanden hadden hunnen wil.

Zoo stonden de zaken toen; nu zijn wij ongeveer 24 jaren verder, en de vijand heeft alles in. 't Is geschied onder Gods rechtvaardig oordeel en ene toelating, gelijk het opkomen van Saul en Zijne regering. Mochten er weinigen gevonden worden, die het den vroegeren napraten om mij te betichten van eene ketterij, waarvan ik een afschuw heb.

Onder Afscheidenen en niet- Afscheidenen zijn, die mijne broeders en zusters zijn in den Heere. Moest ik in Holland thans leven, zonder zelf te prediken, ik zou gaan, waar ik het groene gras vond, 't zij niet of wel afgescheiden, latende het verdere aan den Heere over, zonder iets terug te nemen van mijn getuigenis, 't zij links of rechts".

Dat mogen nu theologen en gemeenteleden, die zich tegen Kohlbrugge en zijne leer in het harnas gestoken hebben, of de prediking zijner leerlingen haten en vlieden als verderfelijk, wel overwegen; daaruit zal hun ook blijken, wat die leerlingen als oorzaak achten van al die verwarring en sektemakerij en al den boozen handel in Kerk en Maatschappij.

Lang kunnen wij dwalen, broeders en zusters, in die hoogstgewichtige stukken der leer der zaligheid, maar toch zal er bij ons het rechte licht over moeten zijn opgegaan, indien wij in vrede zullen wandelen en in leven en in sterven den eenigen troost deelachtig zijn van Jezus' Christus' eigendom te wezen, - verlost van de dienstbaarheid der wet, van de zonde, waaronder wij verkocht zijn, van den duivel en diens geweld, en wandelende in de vrijheid, waarmede Christus ons heeft vrijgemaakt, en als in Hem bevonden zijnde, niet hebbende eene rechtvaardigheid uit de Wet, maar die door het geloove Christi is, nml. de rechtvaardigheid, die uit God is door het geloof.

Kohlbrugge heeft volhard bij deze waarheid en is er op gestorven. Onwaar was het bericht uit den mond van een "broeder" op eene conferentie (geestelijke Brighthod-conferentie) te Arnhem, dat wijlen Ds. P. Huet met blijdschap begroette en waarvan hij gewag gemaakt heeft in het Julinumnummer van het Tijdschrift "Het Eeuwige Leven" 1882, ais had K. op zijn sterfbed aan de zuster, die hem de °ogen toedrukte, de getuigenis afgelegd, dat hem het rechte gezicht op de heiligmaking steeds had ontbroken, en dat hit als hij nog in het leven gespaard werd, die nu ganse anders zou prediken. Hoe kon men toch komen tot zulk een verzinzel! Dat het bericht een leugen wast zoo in zijn geheel als in zijn deelen, daarvan heeft Hüet zich zelf overtuigd, en in het Octobernummer van hetzelfde Tijdschrift verklaring afgegeven, daaraan toevoegende een schrijven van Ds. A. J. EIJKMAN, waarvan wij den hoofdinhoud hier laten volgen: "Al stond het onware van bovenstaand getuigenis voor mij vast, daar toch ik, gelijk allen, die kennis namen van hetgeen Ds. K. leerde en schreef, weet, dat zijn standpunt op

latere leeftijd in geen enkel opzicht verschilde van dat zijner vroegere periode, in tegendeel al wat door hem geschreven is, zich kenmerkt door eene vastheid van overtuiging, zooals de Heilige Geest overeenkomstig het Woord Gods werkt, -- evenwel heb ik gemeend, ter bevestiging der waarheid, tot versterking en vertroosting van allen, die Godzaliglijk willen leven in Christus Jezus en deswegens vervolgd warden, een zoodanig getuige te moeten hooren, die door zijn dagelijksch verkeer met den geliefden ontslapen leeraar als volkomen bevoegd ten deze gelden mag.

Deze is Ds. J. Künzli, predikant bij de Nederl. Geref. Gemeente te Elberfeld, die mij op mijn schrijven over deze zaak het volgend antwoord toezond: "Het is mij lief, dat gij mij in de gelegenheid stelt, u te schrijven, dat wat die "broeder" op de conferentie te Arnhem omtrent Ds. Kohlbrugge gezegd heeft, een leugen is, zooals iedereen, die den ontslapen leeraar gekend heeft, wel weten kan. Ik ben in Zijne laatste ure tegenwoordig geweest, en in zijne laatste ziekte heeft niemand anders dan zijne schoondochter hem verpleegd en opgepast, en iets van dien aard heeft Ds. K nooit gezegd. Neen, onze dierbare leeraar is tot aan zijn einde toe vast gebleven bij het getuigenis van de Waarheid Gods, ook omtrent de heiligmaking, zooals hij het zijn gansche leven door beleden, en waarvoor hij gestreden heeft".

Nog kan ik hier bijvoegen, dat Ds. K. tot een vriend, die hem tijdens zijne krankte dagelijks bezocht, een paar dagen vóór zijn sterven met blijdschap en volkomen zielerust sprak: "*Wat is het toch goed, dat men den weg gevonden heeft, als men jong is; want dan behoeft men niet meer te zoeken, als men oud is geworden.*"

Hierbij sta ten slotte het woord, dat Ds. Kohlbrugge bij de viering van zijn 25-jarig ambtsjubileum (den 7den Juni 1871) gesproken heeft *); "Ik sterf, daarop en herroep van al wat ik geschreven heb en gijlieden in handen hebt, geen tittel noch jota. Ik weet, dat het Gods Woord is, in rein goud, en zilver, want ik heb het niet uit de mouw geschud, maar van uit het diepste lijden heb ik het ulieden meêgedeeld".

Van af het tijdstip, dat Ds. K. de preek over Rom. 7: 14 heeft gehouden, kan van hem inderdaad hetzelfde gezegd worden, wat BEZA in zijne biografie van CALVIJN schrijft, dat deze op zijn laatsten levensdag nog hetzelfde heeft geleerd als wat er in zijn eerste geschrift door hem is verkondigd.

**) Zur Feier des fünf-und-zwanzig-jährigen Bestehens unseres Vereins. Elberfeld 1889.- Zie de "Stemmen uit Jeruzalem", III jaargang. No. 4. Toespraak. gehouden door Ds. H. F. Kohlbrugge den 7den. Juni 1871. bldz. 18. 91*

Zooals in Nederland ging het in Duitschland. In het Wuppertal (Elberfeld-Barmen-Gemarke) werden zijne preeken door eene overgroote schare gehoord; velen drong zijn woord in het hart; velen bekeerden zich tot God en geloofden in den Heere Jezus Christus, - deden afstand van hun leven en vrome werken, om Gode te leven door het geloof, - en werden op den vasten grond gezet, die niet wankelt in der eeuwigheid. Maar ook velen stonden tegen. De vijandschap tegen de leer, die Kohlbrugge beled, toonde zelfs hij, die 't eerst hem den kansel afstond: Dr. F. W. KRUMMACHER (neef van Ds. G. D. Krummacher, te Elberfeld) destijds predikant te Gemarke, daarna te Elberfeld en later hofprediker te Potsdam, die in zijne "Palmbtitter" een breed artikel aan "Kohlbrügge en zijne school"*) heeft gewijd, -- welk stuk later (in 1859) aan Dr. F. W. KRUG, hulpprediker te Elberfeld, tot een historischen wegwijzer (tot op 1845) heeft gediend voor zijne Lezingen over gelijkkluidend thema.

Deze lezingen zijn opgenomen in diens boek: "Kritische Geschichte der protestenfish-religiösen Schwarmerei, Sektirerei und der gesammten un- und widerkirchlichen Neuerung im

Grossherzogthum Berg, besonders im Wupperthale". (Vorlesung 49-21.)

Verkort vindt men dit stuk in het "Repertorium voor Buitenlandsche Theologie" (uitgegeven door I. P. á Keijser. Jaargang 1852 bldz. 76 vv.) waar de lezer mede ongelooflijk vuile oordeelvellingen van den "Vertaler" vinden kan. - Hetgeen echter KRUG toen als waarheid meende te moeten verkondigen, heeft hij in 1856 in: "Zur Steiler der Wahrheit" herroepen; dit stuk werd in 1857 in het Nederduitsch uitgegeven onder den titel: "Hulde aan de Waarheid. Herroeping van vroegere onjuiste oordeelvellingen omtrent den WelEerw. Heer Dr. Kohlbrügge en zijne leer, door Dr. F. W. Krug (Amsterdam, bij Spin en Zoon 1857) "belangrijk zoowel door vele geschiedkundige bijzonderheden, als door de beschrijving van Dr. K. in zijne werken en in zijnen wandel, dienstbaar om ook hier te lande veler vooroordeelen weg te nemen en Gods leidingen te doen erkennen". In eerstgenoemde werken hebben én KRUMMACHER én KRUG Dr. Kohlbrügge aangegrepen zoowel wegens zijne leer (op onderscheidene punten) als ook wegens zijn kerkrechterlijk standpunt, bepaaldelijk de verhouding van hem en van de te Elberfeld gestichte Nederlandsch Gereformeerde Gemeente (Constitutionsakte 1847) tot de Deutsche Evangelische Landskerk (gereformeerde en luthersche Kerken in één kerkverband) bij wie, de Agenda d.i. eene uit Roomsche en Luthersche Formulieren saamgestelde Liturgie van Regeringswege was ingevoerd of opgedrongen, en waarvan de belijders der Gereformeerde leer en kerkinrichting niets wilden weten. Meer hierover wellicht later.

*) In het Duitsch staat er: "Der Doctor KOLBRÜGGE and seine Schule".

A. L.